TARİH, DİL, COĞRAFYA FAKÜLTESİNDE :

TÜRK DİL BİLGİSİ DERSLERİ

İkinci kısım

DİLİN FONETİK KURULUŞU
ve
GÜNEŞ - DİL ANALİZ METODU

Okutan :
İ. N. DİLMEN

1 9 3 6
İSTANBUL
DEVLET BASİMEVİ

DİL NEDİR?

(Dil) söziyle anlaşılan manayı herkes bilir. Fakat ilmî olarak bilmek, alelâde bilişten iki itibarla ayrılır: Bunlardan birine "**illiyet:** *causalité*„, ötekine "**kanuniyet:** *régularité*„ prensipleri derler.

"**İlliyet**„ prensipi demek, her hâdisenin tabiî bir sebebe müstenit olduğunu bilmek ve hâdiseleri sebepleriyle gözden geçirerek anlamak demektir.

Bunun tabiî neticesi olan "**kanuniyet**„ prensipi de, hâdiselerin muayyen sebeplerin tesiri ve muayyen şartların mevcudiyeti halinde aynı mecrayı takip etmeleri zarureti demektir.

Bu iki esastan mahrum olan bilgi,"**âmiyane bir biliş**=*connaissance vulgaire*„ olur; fakat "**ilim:** *secience*„ olamaz.

Meselâ herkes güneşin her sabah şarktan doğduğunu, başımızın üstündeki gök kubbesi üzerinde bir devir yaprak her akşam garpten battığını bilir. Lâkin bu biliş bir "**ilim**„ değildir. Neden böyle olduğunu araştırınca bu bilişten bütün bir seri **ilim** doğar ve bize hakikatte doğan, yürüyen, batan güneş olmadığını, üzerinde yaşadığımız arzın dönüşiyle bizim güneş doğuyor, dönüyor ve batıyor gibi gördüğümüzü öğretir.

İşte "*dil nedir?*„ sualine cevap verirken, biz de bu iki prensipi gö zönüne almak mecburiyetindeyiz. Yani "**dil**„ in mahiyetini ararken, bunun hangi sebepler altında ve ne gibi kanuniyetlerle kurulmuş olduğunu düşünmeliyiz.

Genel olarak diyebiliriz ki: "**dil**, *insanların birbilerine meramlarını anlatmak için kullandıkları vasıtaların mecmuudur.*„

Bu ifadede, şu unsurlara ehemmiyet vermiş oluyoruz:

(1) Dil, insanlara ve insanlığa mahsus bir şeydir.

(2) Dil, bir meramı anlatmağa yarar.

(3) Bir meramı anlatmanın türlü vasıtaları vardır.

Bu noktaları birer birer tahlil edelim:

İnsan Dili, Hayvan Dilleri:

Yukarıki tarifte dili *"insanlar"* a tahsis ettik. Acaba hayvanların da gerek ses ve gerek işaret ve tavur ile birbirlerine meram anlatmaları yok mudur ve varsa buna da *dil* denilemez mi?

Müşahedeler bize gösteriyor ki, hayvanlar da sesleriyle ve hareketleriyle birbirlerine, hattâ başka cinslere birtakım anlatışlar yapmaktadırlar. Evlerdeki hayvanlara bakınız: Kedinin, köpeğin sevinç, hiddet, rahatlık, acı... belli eden sesleri ve tavurları, yalnız kendi cinslerine değil, hattâ içinde yaşadıkları ev halkına bile duygularını ifşa etmiyor mu? Tavuğun çıkardığı sesler civcivlerine meselâ "burada yiyecek var, geliniz!,, yahut "burada korkulacak şey var, kaçınız!" gibi birtakım maksatları anlatmıyor mu?

Şu halde *"insanlar"* yerine *"tekellüm cihazına malik olan bütün hayvanlar"* diyerek bahsi daha geniş bir ölçüde tutmak doğru olmaz mı?

Bu noktayı izah edelim:

Bir ilim meselesi olarak *"dil"* i tetkik ederken *instinctif* ses ve hareketlerle *abstractif* anlayışların ifadesini birbirinden ayırmak lâzımdır.

Lâalettayin bir takım seslerin çıkışiyle **"Dil"** kurulmuş olmaz. Bunun içindir ki papağan gibi birtakım mukallit kuşların tıpkı insan sesini takliden çıkardıkları sesleri bile *"dil"* mefhumunun ilmî çerçevesi içine koymıyoruz.

İnsan seslerinin uzun bir tekâmül neticesinde hayvan seslerinden istihale etmiş olup olmadığı, ayrı bir bahistir. İlerde, *"dillerin kaynağı"* üzerine olan teorileri analize ederken, yeniden bunun üzerine geleceğiz.

Lâkin *"dil"* denilen, şeyin gayesi, bir "meramın ifadesi" ise, ses veya tavur ile ifadesinden önce "kafada bir meramın teşekkülü" lâzımdır.

İşte insanla hayvan arasındaki ayrım da buradadır. İnsan dimağı, havasın hariçten aldığı görüş ve duyuşları, içinde yoğurarak onlardan **"mücerret:** *abstrait"* ve **"umumî:** *général"* birtakım **"mefhum:** *concept"* lar çıkarabilecek kudret ve kabiliyettedir. Hayvanlarda ise bu kabiliyet *"instinct"* hudutlarından dışarıya çıkamaz.

İnstinctif ses ve hareket, insanda da görülür. Fakat ses ve hareket, yalnız instinct'lerin uyandırdığı mahdut birkaç sesten ve hareketten ibaret kaldığı müddetçe, ker türlü meramın teşekkülü ve ifadesi gibi geniş ve ileri bir müessesenin varlığına hükmedemeyiz.

Göz, kulak, burun, damak . . . v. s. gibi duyu örgenleri vasıtasiyle hariçten aldığımız duyuşlar, kafamızın içinde yoğrularak birçok fikirler doğurdktan sonradır ki bu fikirlerin ifadesine yarıyan bir "*dil*„ kurulabilir.

Bu kafa ameliyesinin doğurduğu fikirler, umumiyetle **"mücerret„** ve **"umumî„** fikirlerdir. Meselâ "renk„ mefhumu ancak böylelikle teşekkül eder. Her gözü olan, eşyanın renkleri arasındaki farkı görür; meselâ "kâğıt, duvar, koyun, kumaş... v. s. nin "beyaz„ renklerini seçer. Fakat bunların hepsinde müşterek olan "beyazlık„ mefhumunu ayrı olarak düşünebilmek, dimağın **"tecrit:** *abstraction*„ ve **"tamim:** *généralisation*„ ameliyeleriyle mümkün olabilir. Gene meselâ "ağaç„ diye birçok gördüğümüz şeyler vardır; fakat bunları müşterek vasıflariyle birleştirerek mecmuundan umumî bir "ağaç„ mefhumu çıkardığımız zamandır ki kafa işlemiş ve "fikir ve meram„ teşekkül etmiş olur.

Görüyorsunuz ki hayvanlarla insanlar arasında müşterek olan "ses ve hareketle ifade„ hâdiseleri, ancak refleks neticesi olarak yapılan veya çıkarılan instinctif hareket ve seslerin o reflekslere sebep olan hâdiseye delâletlerinden ibarettir. Bu da bir "ilmî araştırma„ ya mevzu olabilir. Fakat bundan **"dil ilmi„** bahsetmez. Bu, doğrudan doğruya "fizik ve fiziolojik„ bir meseledir.

Bu izahattan vardığımız netice şudur ki, herhangi bir refleksten doğan sesler, insan ve hayvan arasında müşterek ise de, sübjectif ve abstractif meramların teşekkülü ve ifadesi insana mahsus bir şeydir ve "*dil*„ dediğimiz şey de, ancak bu türlü meramların ifadesine yarıyan bir müessesedir.

Dilde Mana:

Yukarıda "*dil*„in tarifinde aldığımız ikinci unsur da "dilin bir fikir ve meramı ifadeye yaraması„ dır. Bu halde dilin vasıtalarını aramazdan önce, zihinde bir "meram„ m teşekkülünü ve onu ifade ihtiyacının zuhurunu düşünmemiz lâzımdır.

Yukarıdaki izahları, psikoloji bilgileriyle karşılaştırınca, dile esas olan "fikir ve mana„ nın teşekkülünü kolaylıkla aydınlatabiliriz.

Dimağ, bir büyük fikir fabrikası gibidir. Bu fabrikanın öğüteceği ve üzerinde işliyeceği iptidaî maddeler, bize havas vasıtasiyle haricî âlemden gelir. His uzuvlarımızın herbiri sinirler vasıtasiyle kafaya bağlanır. Herhangi bir uzvun ihtisası, dimağda toplanarak o ihtisasa sebep olan haricî varlığa zihnî bir suret verir. Dimağ, bu zihnî suretin üzerinde işliyerek o "duygu„ lardan birçok "fikir„ ler çıkarır. Şaşırtıcı bir mihanikiyetle işliyen bu manevî fabrika, insanlığın en büyük varlığıdır. Bu suretle elde edilen "fikirler, manalar„ dilin ifadesine yarıyacağı unsurlar demektir.

Yalnız "fikirlerin teşekkülü„ değil, onların ifadesinin idaresi bile dimağa bağlıdır. Hislerimiz gibi hareketlerimizin de merkezi olan dimağın sol üçüncü fassı, fiziyolojide "tekellüm merkezi„ olarak ayrılmıştır. Bu fass kâfi derecede nema bulmamış olan hayvanlarda ve hattâ antropoitlerde bile, tekellüm cihazı mevcut olmasına rağmen, "dil„ yoktur.

İşte reflekslerden doğan intstinctif ses ve hareketlerin dil sayılmamasına en mühim sebep te budur.

Demek oluyor ki "dil„ mefhumu kurulabilmek için - her şeyden önce - dimağ faaliyetininin kurulması lâzımdır. Dimağî faaliyet, haricî varlıkların zihnî inkişaflarından birtakım mefhumlar çıkardıktan ve dimağda tekellüm merkezi faaliyet haline geldikten sonradır ki, o merkezin faaliyetiyle tekellüm cihazı harekete gelerek, "dil„ denilen sesler ve hareketler mecmuası teessüs etmiş olur.

Görülüyor ki "dil„, yalnız birtakım duyguların çıkarttığı ses veya yaptırdığı hareketten ibaret olarak alınamaz. Bunun ilk unsuru **"mana„** dır. Bu mana da ancak dimagî faaliyetin bir verimidir. Dimagî faaliyeti refleks ve instinc hududunu geçmiyen bütün hayvan cinslerinin seslerini "dil„in ilmî hudutları içine almayışımız da bandan dolayıdır.

Mananın İfadesi İhtiyacı :

Zihinde mananın teşekkülü ve tekellüm merkeziyle cihazının hareket kabiliyeti bile "*dil*„in teşekkülü için kâfi değildir. Çünkü kafasında düşünceler olan ve tekellüm için fiziolojik varlığı tamam bulunan insan, eğer kendi başına yalnız olarak yaşamakta farzolunursa, düşüncesini bildirecek

kimse bulamıyacağından, yalnız refleks sesleriyle kalır. "**Dil**„in tamamiyeti, insanların birlikte yaşamalarına, yani - velev en dar manada olsun - bir "*sosyete*„nin varlığına bağlıdır.

Birkaç insan bir arada yaşıyarak aralarında sosyal rabıtalar teessüs edince, bu rabıtaların icaplarını birbirlerine anlatmak için bir "*işaret sistemi*„ bulmak mecburiyetinde kalırlar. Bu sistem "*dil*„ demektir.

Görüyorsunuz ki, "*dil*„in asıl büyük kuruluşu doğrudan doğruya "psikolojik ve sosyolojik„ bir hâdisedir. Fiziolojik refleksler ve instinctif hâdiseler, kendi başlarına, "*dil*„i doğuramamaktadırlar.

Bir yandan insan ruhunun anlayışı ve duyuşu, bir yandan da sosyete kurumunun insanlar arasında anlaşma ihtiyacını doğuruşu, "*dil*„in iki büyük müvellididir.

İşaret Dili, Ses Dili:

İnsan ruhundaki anlayış ve duyuşlar, idrak ve şuur derecelerine vardığı ve insanlar birlikte yaşıyarak iptidaî bir sosyete kurdukları "an„dan itibaren, anlayış ve duyuşlarını birbirlerine anlatmak üzre bir "işaret sistemi„ bulmuşlardır. Bu "işaret„ler, ne olursa olsun, bir dil teşkil ediyor demektir.

Seslerin henüz refrexif ve instinctif olmaktan çıkmadığı ilk devirlerde, ilk işaretlerin doğrudan doğruya "*jest ve mimik*: el, vücut ve yüz hareketleri„ olması çok muhtemeldir. Bu hareketlere sesler de refakat etmiş olabilir. Fakat ilk zamanlarda seslerin daha çok yardımcı rolü yaptığı tahmin edilebilir.

Bugün bile çocukların, dilsizlerin, bir dili yeni öğrenenlerin, hattâ talâkat ve belâgatte geri kalanların sözlerini birçok işaretlerle tamamladıklarını görüyoruz. İşaretten kurtularak, doğrudan doğruya sözle meramını anlatmak, beşerî tekâmülün çok ileri bir karakteristiğidir.

Yalnız işaretlerle, yahut ses yardımcı unsur olarak daha çok vücudun, ellerin ve yüzün hareketleriyle meramı ifade eden **"dil„** e "*işaret dili, jest dili, mimik dili*„ adını verirler.

Fakat **"dil bilgisi„** nin asıl meşgul olduğu **"dil„** "*ses dili*„dir.

Ses dili, esas olarak, meramları ses vasıtasiyle anlatan işaretler sistemi demektir. Seslerin manalarını tamamlıyıcı tavurlar ve hareketler ikinci derecede ve yardımcı mahiyetinde kalır.

İşte burada *"dil„* in ikinci unsuruna temas etmiş oluyoruz: **ses.**

Dilin birinci unsuru, dimağî faaliyet ve psikolojik tekâmül neticesinde insan kafasında fikir ve mananın doğuşu ve sosyete hayatı icabı olarak bu fikir ve manaların başkalarına bildirilmesi ihtiyacının zuhurudur.

İkinci unsuru da bu ihtiyacı temin için tekellüm cihazının hareketę getirilmesiyle bir manaya bir sesin işaret tutulmasıdır.

SES NEDİR?

Fizik bakımından ses, havanın bir ihtizazıdır. Tabiatte bu ihtizazdan ibaret olan hâdise, kulak vasıtasiyle idrak edilince biz buna "ses„ deriz. Hattâ fizikçiler insan kulağının idrak edebildiği ihtizaz derecelerini de tayin etmişlerdir. Bu derecelerin asgarîsinden daha dun ihtizazlar da vardır; bir karıncanın ayağının yürürken yaptığı ihtizazlar gibi. Fakat bunları bizim kulağımız idrak etmez. Meğer ki birtakım aletler vasıtasiyle o ihtizaz büyültülerek kulağımızın işidebileceği dereceye getirilsin. Kezalik bu derecelerin azamîsinden daha fazla olan ihtizazları da kulak duyamaz.

Kulağa ses şeklinde in'ikâs eden aynı ihtizazlar, derece ve sürat farkıyle, göze de zıya şeklinde in'ikâs eder. Nasıl ki şimşek gözümüze zıya aksettirirken, kulağımıza da gök gürültüsünü duyurur.

Tabiatte bir ihtizazdan ibaret olan sesin bir manaya delâleti yoktur. Sese bir mana izafe eden de gene insandır. Tabiatin seslerine, meselâ gök gürültüsüne, rüzgârın sesine, suyun akışına biz mana veriyoruz. Verdiğimiz manaya göre o seslere benzer seslerle o manaları ifadeye çalıştığımız da oluyor. Hattâ buna dayanarak dillerin tabiî seslerin taklidinden doğduğu yolunda da bir teori ileriye sürülmüştür. Bu teoriyi ileride ayrıca münakaşa edeceğiz.

Hayvandan başka olan mahlûklarda hususî bir ses çıkarma cihazı yoktur. Tabiatin sesleri bir cihaz vasıtasiyle değil, hareketlerin havaya verdiği ihtizazlar şeklinde kulağımıza gelmektedir. Hattâ hayvanların iptidaî cinslerinde de ses cihazı ya hiç yoktur, yahut pek eksiktir. Yüksek hayvan cinslerinde gittikçe tekâmül eden ve ses cıkarmağa yarıyan bir cihaz vardır. Zahifelerin ıslık gibi ses çıkarmaları bir ses cihaziyle olduğu gibi, kuşlarda türlü türlü nağmeleri çıkarmağa yarıyan oldukça kuvvetli ve zengin bir ses cihazı olduğu da görülüyor. Memeli hayvanlarda ses cihazı insanın-

kine yakın bir taazzuva maliktir. Nihayet insanda ses cihazı dimağdaki tekellüm merkezinin hâkimiyeti altında, iradî surette manalı ses çıkarmağa yarıyacak bir hale gelmiştir.

İnsan Ses Cihazı:

İnsandaki ses cihazı, aynı zamanda teneffüse de yarıyan birtakım uzuvlardan mürekkeptir. Ses çıkarmak göküsten geri verilen hava cereyanına gırtlaktaki ses ipliklerinin çarpmasiyle olur. Bunun için ses cihazının teneffüs cihaziyle birleşmesi zarurîdir.

İnsanda ses cihazı, nefes borusu, gırtlak, ses iplikleri, damak, küçük dil, dil, dişler, dudaklar ve genizden mürekkeptir.

Nefes borusu, akciğerlerden havayı dışarıya vermeğe yarıyan *(kasaba)* larla *(şiryani şezen)*den ibarettir. Bunun boğaza en yakın tarafında *(gırtlak)* bulunur. *(Gırtlak)* ta *(ses iplikleri)* denilen karşılıklı uzunca iplikler vardır. Akciğerden gelen hava cereyanı bu ipliklere çarpınca bir ihtizaz husule gelir ki bu ihtizaz kulaklara sada şeklinde in'ikâs eder.

İşte *(insan sesi)* nin esası, bu ses ipliklerindeki ihtizazdan başka bir şey değildir.

Bu ihtizaz, irademizin haricinde olarak vukua gelebilir. Bunlar, instinctif seslerdir. Yukarda izah ettiğimiz gibi doğrudan doğruya *(dil sesleri)* değildir.

Fakat, iradî olarak, hava cereyanını ses ipliklerine çarptırır, böylece bir ihtizaz tevlit eder ve bu ihtizazlara, derece derece, birtakım manalar da verirsek, işte o zaman *(dil)* kurulmuş olur.

İnsan yalnız iradî olarak bu ihtizazları yapmakla da kalmamıştır. Gırtlakta ses ipliklerinin hava cereyanına çarparak titremesinden çıkan sesleri, damağa aksettirmek, yahut küçük dile veya dile ve yahut dişetlerine çarptırmak, dudaklar arasından, dişler arasından, yahut genizden çıkarmak suretiyle bu seslere tenevvüler de vermiştir.

İşte böylece tenevvü eden seslere ve bu seslerin birleşmesinden husule gelen mürekkep sadalara birer mana da tayin etmek suretiyledir ki insanda "*ses dili*„ vücut bulmuştur.

Bu izahlar gösteriyor ki, ilmen tetkikine teşebbüs ettiğimiz *(dil)*, insanların dimağlarında husule gelen fikir ve hislerin, tekellüm cihazının türlü uzuvlarından çıkan sesler vasıtasiyle, birlikte yaşadıkları hemcinslerine ifadesinden ibarettir.

Fikir ve hislerin dimağda doğuşunu filozofi ve psikoloji, insanların birlikte yaşayışı düsturlarını da sosyoloji ilimleri gösterir.

Lengüistik, seslerin manalara konuluşundan başlıyarak dilin teşekkülünü, menşeini ve tekâmülünü anlatmağa çalışan ilim şubesidir.

Bu halde, " genel dil bilgisi„ bahsine, doğrudan doğruya "seslerin teşekkülü„ ile başlamak ve sesleri tahlil ettikten sonra, bunların mana delâletlerini aramağa girişmek lâzımdır.

Seslerin Nevileri :

İnsan boğazından çıkabilen sesleri iki büyük kısma ayırırlar :

Bunların birtakımına **(vokal)**, bir takımına da **(konson)** adını verirler. Vokaller, başka bir sesin yardımına muhtaç olmaksızın tekellüm cihazından doğrudan doğruya çıkabilen seslerdir.

Konsonlar, vokallerin yardımiyle telâffuz edilebilen, fakat bir vokalin yardımı olmaksızın kendi başına söylenemiyen seslerdir. Bunlara *(sessiz)* demek doğru değildir. Çünkü bunların da birer sesi vardır. Fakat bu ses yalnız başına çıkarılamaz. Bunun için bunlara "*ündeş*„ demek yerinde olur.

Meselâ **(a)** bir vokaldir. Çünkü ses cihazından doğrudan doğruya bu sesi çıkarabiliriz. Fakat **(k)** bir konsondur. Çünkü başına veya sonuna bir (a), yahut başka bir vokal getirmeden bunu telâffuz edemeyiz. Fakat (k) sessiz değildir. Çünkü meselâ (k) ve (s) seslerinin başına birer vokal getirince husule gelen (ak) ve (as) sesleri başka başkadır. Eğer (k) ve (s) bilkülliye sessiz olsalardı başlarına (a) geldiği halde de ayrı ayrı ses vermemeleri icap ederdi.

VOKALLER

Vokaller basit ve mürekkep olarak iki kısma ayrılırlar. En ince ses perdeleri de hesaba alınarak, isan seslerinde 36 kadar vokal bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat bunların basit ve esasî olanları şu 8 vokalden ibarettir: **[a, ı, u, o, e, i, ü, ö]**

Bu vokallerin biribirlerine karşmasından mürekkep vokaller husule gelir: *[au, ai, eau, ou, oi, ei...]* v. s. gibi. Bu mürekkep vokallerin sesleri dilden dile az çok tebeddül eder.

Gerek basit, gerek mürekkep vokaller de uzun, kısa ve orta okunuşlarına, aksan alıp almamalarına, açık veya kapalı söylenişlerine, hattâ genizden telâffuz edilişlerine göre birtakım derecelere ayrılırlar.

İşte vokallerin sayısını çoğaltan bu *"mürekkep şekiller"*le *"dereceler"* dir.

Vokaller, doğrudan doğruya gırtlaktan ses verdikleri takdirde kalın okunurlar; bunlara *"gırtlak vokalleri"*, yahut *"kalın vokaller"* adı verilir: **[a, ı, o, u]** gibi.

Gırtlaktan gelen vokal sesi damağa çarptırıldıktan sonra çıkarılırsa vokallerin sesleri incelir. Bunlara da *"damak vokalleri"*, yahut *"ince vokaller"* derler: **[e, i, ö, ü]** gibi.

Gırtlaktan veya damaktan gelen vokal sesleri, dişler arasından çıkarsa *"diş vokalleri"*, dudaklarla çıkarılırsa *"dudak vokalleri"* adını alır: **[a, ı, e, i]** diş vokalleri; **[o, u, ö, ü]** dudak vokalleridir.

Dişler arasından veya dudaklardan telâffuz edilen vokaller, dişlerin ve dudakların aldığı şekle göre *"geniş vokaller"* ve *"dar vokaller"* diye de ikiye ayrılırlar: **[a, e, o, ö]** vokalleri geniş; **[ı, i, u, ü]** vokalleri dardır.

Seslerin ilk çıkağı ile son çıkağına göre yapılan bu taksimleri şöyle hülâsa edebiliriz:

VOKALLER	Diş vokalleri		Dudak vokalleri	
	Geniş vokaller	Dar vokaller	Geniş vokaller	Dar vokaller
Kalın vokaller	a	ı	o	u
İnce vokaller.	e	i	ö	ü

Mürekkep vokaller, her dilde aldıkları telâffuz şekillerine göre. bu kısımlardan kendilerinde en hâkim görünen sese bakarak tasnif olunurlar. Meselâ "*au*„ mürekkep vokali Fransızcadaki söylenişine nazaran "*o*„ ya en yakın olduğndan kalın geniş dudak vokali hükmündedir. Fakat Almancadaki telâffuzu daha ziyade "*av*„ şekline yakın olduğundan kalın geniş diş vokaline yaklaşır. Kezalik "*ei*„ mürekkep vokali Fransızca telâffuzuna göre uzun ses veren bir ince geniş diş vokali olduğu halde, Almanca telâffuzuna göre "*y*„ ile kaynaşan bir kalın geniş diş vokali mahiyetine yakındır.

Basit veya mürekkep vokallerin dereceleri de, "*açıklık veya kapalılık*„ demek olan "**tınnet**: *timbre*„ lerine; "*uzunluk veya kısalık*„ demek olan "**imtidat**: *quantité*„ larına; "*sertlik veya yumuşaklık*„ gösterek "**şiddet**: *intensité*„ lerine ve müzik yüksekliği gösteren "**keskinlik**: *acuité*„ lerine göre ayrılır.

Bunlardan başka vokalin "**vurgu**: *accent*„ su da ses üzerinde müessirdir.

İşte bu türlüleşmelerden dolayıdır ki vokallerin fonetik bakımından sayısı arttıkça artmıştır.

Bu artışın derecesine bir örnek olarak şu şekli göz önüne koyalım:

A	à	è	e	é	i
	ȍ	ö	ő	ű	.
	à	ò	o	ó	u

Bu cetvelde vokallerin üzerine konulan işaretlerden (') kapalı sesleri ve (è) açık sesleri gösterir. (A) merkezdir.

Bundan birinci seri olarak çıkan (à, è, e, é, i) serisi "*antérieure*„ yani "**öncel**„ vokaller adını alır. Üçüncü seri olan (à, ò, o,ó, u) serisi ise "*postérieure labiale*„ yani "**dudak artçılları**„ ismiyle anılır. Ortada kalan seriye de "*antérieure labialisée*„ yani "**dudaklaştırılmış öncel**„ vokaller derler.

İlk Vokal Meselesi:

İnsan dilinin ilk vokali nasıl bir ses olduğunun tayini bahsinde de bir çok fikirler ileriye sürülmüştür:

İnsan dilini hayvan seslerinin bir tekâmülü olarak ele alan birçok müellifler, hayvanların cinsî seslerinin tasnifi yoliyle insan dilindeki seslere varmağa çalışmışlardır. Bu müellifler, insanların en ilk çıkardıkları seslerde vokallerin net olarak belli olmadığını, karışık bir homurdanma şeklinde, bir "*uai*„ sesinin bütün vokallerin yerini tuttuğunu iddia ederler.

Fransız fonetikçilerinden *Charles Callet*, hayvan seslerini üç sınıfa ayırarak insan dillerinde bu sınıfların izlerini ve seslerini aramaktadır.

Callet'ye göre hayvan sesleri şu üç sınıfta toplanır:

(1) **Homurdanma**: *Grognement;*
(2) **Islıklama** : *Sifflement;*
(3) **Böğürme** : *Meuglement.*

Meselâ Aslan sesi birinci sınıftandır. Yılan sesi ikinci sınıfın mümessilidir. Sığır sesleri üçüncü sınıfa girer. Bununlaberaber kuzu, koyun, keçi melemeleri de üçüncü sınıftan sayılmaktadır.

Bu gibi tasnifler, insan dilinin hakikî başlangıcını daha gerilere doğru atarak, sesi "bir mananın mümessili„ gibi değil, doğrudan doğruya "ses" mahiyetiyle almaktan ileri gelir. Bunun için, bunları doğrudan doğruya "dil" bahisleri içine almaktansa, fonolojiyi fizik ve fiziyoloji sahalarında bırakmak müreccah olur.

İnsan olmağa namzet olan antropoit ve primatların sesleri üzerine elde tam bir bilgi olmadan bu bahsi uzatmağa ve bir neticeye bağlamağa imkân yoktur.

Bunun için, "dil„e başlangıç olarak *ilk insanın ilk çıkardığı sesi* değil, fakat **ilk insanın ilk şuur ile idrak ettiği objeyi anlatmağa tahsis ettiği sesi** almalıdır.

Bu sesin vokali "**a**„ olmak lâzımdır. Çünkü insanın kâinata şuur ile baktığı ve ona esas olacak objeyi idrak ettiği

devirde artık tekellüm cihazı netleşmiştir. Bu net cihazın en kolay, en basit, en zahmetsiz olarak çıkarabildiği ses te "**a**„ vokalinden ibarettir.

Mürekkep vokallerin telâffuzu, insanın başka hayvanlardan farkı olmadığı devirlerdeki instinctif sesler arasında yer tutmuş olsa bile, gırtlağı insanî sesler vermek kudretini aldığı zamandan sonra, yeniden güçleşmiş olmak lâzım gelir. Bugün dahi "*au, oi*„ gibi sesleri söylemekte çekilen zahmet göz önündedir.

Bundan anlaşılır ki insanın bu devresinde hâkim olan vokal, mürekkep bir vokal değil, basit bir vokaldir.

Basit vokallerr üzerinde yapılan tecrübeler göstermektedir ki, gırtlaktan geçen hava cereyanının doğrudan doğruya açık ağızdan serbestçe - ve tekellüm cihazının başka uzuvlarına bir hareket vermeksizin - çıkardığı ses "**a**„dan ibarettir.

"*O, ö, u, ü*„ dudak vokallerini çıkarmak için, dudakları büzerek hususî bir şekil vermek ve ileriye doğru uzatmak gibi, oldukça karışık bir ameliyeye ihtiyaç vardır.

"*I, i*" vokallerini söylerken, alt çeneyi oynatmak, dişleri bir birine yaklaştırmak zaruretindeyiz. "*A*" ya en yakın olan "*e*" sesini çıkarmak için bile gırtlaktan gelen sesi damağa aksettirmek lâzımdır.

Halbuki "*a*„ sesinde bunlardan hiçbirine ihtiyaç yoktur. Gırtlaktan gelen hava cereyanının açık ağızdan çıkışıyle "*a*„ sesi kendiliğinden ortaya çıkar.

Basit Vokallerin Bağlanışları:

İlk insan dili vokalini böylece "**a**„ olarak tespit ettikten sonra, bundan diğer vokallerin çıkışlarını düşünmeğe sıra gelmiş olur.

Kalın geniş bir diş vokali olan "*a*„ yı, tekellüm cihazının tabiatına göre, kalın dar bir diş vokali olan "*ı*„ ile, kalın dar bir dudak vokali olan "*u*„ nun takip etmiş olması icap eder. Telâffuz üzerine yapılan tecrübeler "*a*„ demeğe alışmış bir tekellüm cihazının nispeten en kolaylıkla telâffuz edebileceği iki vokal bunlar olduğunu gösterir.

"*A*„ demeğe alışmış olan ağızda dişlerin arasını biraz daraltarak "*ı*„ sesini çıkarmak mümkündür. Birçok Avrupa fonetikçileri bunu "*i*„ diye almışlardır. Fakat bunun sebebi, "*ı*„ vokalini tanımamalarından ve düşünmemelerinden iba-

rettir. Avrupalı dilcilerin meşgul oldukları dillerin başlıcalarında "ı„ vokali - hiç olmazsa harf olarak - yoktur. Bu vokali harf olarak gösteren diller, zaten pek mahduttur. Türk yazısının eski şekillerinde "ı„ ve "i„ yi hep bir harfle gösterilmiş buluyoruz. Ancak Türkçeye yeni Türk harfleri alındığı zamandır ki bu değerli vokale bir şekil tahsis edilmiştir. Rusçada ve Ermenicede de bu ses ve bunun harfi vardır.

Avrupa dillerinde "ı" sesi yok değildir. İngilizcede bazı mürekkep vokallerin telâffuzları tamamiyle bu sesi vermektedir. Kezalik Fransızcada - meselâ "franc„ ve "flambé„ kelimelerinde - "r„ ve "l„ harflerine bir nevi yarım vokal rolü verildiği zaman, hakikatte bunların arasında belli belirsiz bir "ı„ vokal telâffuzu vardır. Fakat bu telâffuzlar, bir muayyen harf ile alfabede tespit edilmediğinden, fonetik tetkiklerinde ihmale uğramıştır.

Halbuki "ı„ sesinin "i„ den mukaddem olması lâzım geleceğini düşünmek için, "a„ nın "e„den mukaddem olduğunu düşünmekten fazla bir zahmete hacet yoktur.

İlk açık "a„ telâffuzundan, diş aralarını daraltarak, "ı„ya geçebilen tekellüm cihazı, aynı daraltma ameliyesini, diş araları yerine, dudak aralarına tatbik ederek, "u„ sesini de almış olur.

Böylece, uzun asırlar yalnız "a„ vokaline malik olan insan tekellüm cihazı, yeniden yarattığı bu "ı„ ve "u„ vokalleriyle zenginleşince, bu sesleri damağa çarptırarak inceltme yoluna girmiştir.

Bu inceltiş, kalın diş ve dudak vokallerinin daha ince şekillerini yaratmıştır ki onlar da "e, i, ü„ vokalleridir.

Geniş dudak vokalleri olan "o„ ve "ö„ vokalleri de vücut bulunca, basit vokaller serisi tamamlanmıştır. Bu geniş dudak vokalleri birtakım dillerde ve lehçelerde bugün dahi yoktur. Meselâ Arap dilinde bu vokaller olmadığı gib, Türk lehçelerinin bir takımlarında da (o) lar (u) şeklinde telâffuz edilir.

Basit vokaller,böylece, uzun bir tekâmül devresinde,teşekkül ederken, bir yandan da, tekellüm cihazınını tekâmül derecelerine göre, bunların açık, kapalı, uzun,kısa, genizden, sert... v.s.

söylenişleri kurulmağa başlamış, bir yandan da bu vokaller birbirlerine karışarak mürekkep şekiller doğmuştur.

İşte böylece vokal sistemi genişliyerek 36 kadar tenevvü elde etmiş bulunuyor.

Vokal Değişmeleri:

Vokaller, hep bir asıldan kaynamış sesler olduğundan, birbiri ile pek kolaylıkla değişebilir. Esasen vokallerin kelimenin manası ile esaslı bir alâkası olmadığından, değişmeleri de kelimenin manasını değiştirmez. Hele - ileride uzun uzadıya anlatacağımız gibi - bitişken dillerde eklerin vokalleri kökün vokaline bağlı olduğundan, bir ek başka başka vokallerle söylenen köklere bağlanırken vokalini de değiştirir. Meselâ dilimizde **"k„** konsoniyle teşkil edilen vokal, - *"kurak, dilek, koruk, dönük, kırık, silik„* kelimelerinde görüldüğü üzere - *"a, e, u, ü, ı, i„* vokalleriyle söylenir ve delâleti hiç değişmez. Yakut lehçesinde **"lar„** mürekkep eki, kendinden önce gelen kelimenin son vokaline göre, *"lar, ler, lor, lör„* şekillerinde *"a, e, o, ö„* vokalleriyle telâffuz olunur.

Görülüyor ki, vokallerin birbirine değişmeleri, pek kolaylıkla olabilmekte ve manaya tesir de etmemektedir.

KONSONLAR

Konson denilen ve sadası bir vokalin yardımıyle çıkabilen sesler, insan dilinde asıl manayı taşıyan unsurlardır. Vokallerin kıymeti daha çok fonetik olduğu halde, konsonlar semantik bakımından başlıca rolü oynarlar.

Konson dediğimiz seslerin ilk çıkışı vokal kapantısından ileri gelmektedir. İlkel seslerin bir tek vokalden ibaret olduğu, birinci kısımda izah edilmişti. Bunun vokali, - insan dili seslerinin ilki olan - **(a)** dan ibarettir.

Şimdi **(a)** sesini çıkarma vaziyetinde duralım:

Tekellüm cihazı bu vaziyette iken **(a)** sesi devam edip gider. Bu sesi keselim. Ağız kapanırken husule gelen ses kesimi, dilimizde bir harf olarak mevcut olan, yarım vokal mahiyetinde bir konsonla işaret edilir: **(ğ)**.

Yeni alfabemizin kuruluşunda (*yumuşak g*) adı verilmiş olan bu harfin daha doğru ismi (**okunmaz g**: *g muet*) dir. Hakikî rolü de - boğazdan gelen bir kapantı ile - vokali hafifçe uzatmak ve sesin devamını kesmekten ibarettir.

Okunmaz *(ğ)*nin mahiyetini şu esaslarda hulâsa edebiliriz:

I. Okunmaz *(ğ)*, esasında bir konsondur. Çünkü vokalsiz olarak bunu telâffuza imkân yoktur. Konson olmak sıfatiyle gırtlak konsonları arasında yer tutar.

II. Okunmaz *(ğ)*, vokale en yakın olan bir konsondur; âdeta bir yarım vokaldir. Çünkü vokalsiz okunamadıktan başka, kendi arkasına konulan bir vokalle, *(ğa)* şeklinde, gene okunamaz. Ancak baş tarafına gelen vokalle birlikte, *(ağ)* şeklinde, okunur. Oradaki okunuşu da, ayrı bir ses gibi değil, vokalin bir uzanıp kapanması mahiyetindedir. *(Ağa, ağla, ağrı...)* gibi kelimelerde bu okunuşu hep görebiliriz. Bu kelimelerin söylenişi, sanki *(aa, âla, ârı)* diyormuşuz hissini vermektedir.

III. Okunmaz *(ğ)*, konson ve vokal zümrelerini birleştiren bir ara nokta olduğu gibi, bütün konsonları doğuran anadır da.

Bu son noktayı iyice anlamak için, önce konsonların sıralanmasından bahsetmeliyiz:

Konsonların Tasnifi:

Konsonlar, ötedenberi, fonetik kitaplarında birkaç bakımdan sıraya konurlar:

I. Konsonlar, çıkaklarına göre, "**gırtlak sesleri:** *guttural*„, "**damak sesleri:** *palatal*„, "**dil sesleri:** *lingual*„, "**diş sesleri:** *dental*„, "**dudak sesleri:** *labial*„ ve "**burun sesleri:** *nasal*„ kısımlarına ayrılırlar.

II. Söylendikleri sırada ses yolunun tamamiyle kapanmış olup olmadığına göre de, konsonlar "**sürekli:** *duratif*„ ve "**süreksiz:** *momentané*„ diye iki kısma ayrılırlar.

III. Söylendikleri zaman ses ipliklerinin titremeleri devamlı olup olmamasına göre de, konsonlar "**sert:** *sourd*„ ve "**yumuşak:** *sonor*„ isimleriyle ikiye ayrılırlar.

IV. Söylendikleri sırada hava akışının dil ve dişler etrafında aldıkları duruma göre de, konsonlar: "**titrek:** *vibrant*„, "**akıcı:** *liquide*„, "**ıslıklı:** *sifflant*„ ve "**fışıltılı:** *chuintant*„ kısımlarına ayrılırlar.

V. Vokale yaklaşan konsonlar da: "**tınnetli:** *sonnant*„ ve "**yarım vokal:** *semi-voyelle*„ adlarını taşırlar.

Bu kısımları birer birer gözden geçirelim:

Konsonların Çıkakları:

1 — Gırtlak konsonları: doğrudan doğruya gırtlaktan gelen derin ve ağır sesli konsonlardır. Dilimizde böyle konsonlar yoktur. Arapçanın kendine mahsus telâffuziyle söylenen sert "*hı*„ sı ile "*ayın, gayın, kaf*„ harflerinin Arap söylenişi bu cins konsonlara misal olabilir. Habeş dilinde arap "*ayın*„ ının aynı zamanda dil damağa vurulup çatlatılarak çıkarılan daha sert bir sesi de vardır.

İşte asıl gırtlak sesleri bu derin ve ağır seslerdir.

Bu gibi seslerin bir dilde bulunuşunu, o dil için bir iptidaîlik alâmeti gibi telâkki eden bazı dilciler vardır. Buanlar, insan dilini hayvan seslerinin bir istihalesi gibi aldıklarından, bu seslerin de karışık hayvan sadalarının bir yadigârı olduğu zehabına düşmüşlerdir. Halbuki ne bu gırtlak kon-

sonlarına malik olan Arap dili, ne de gunneli sesler sahibi olan Çin dili kültür tarihinde geri ve iptidaî milletlerin lisanı değildir.

Bu gibi konsonların bir dilde varlığını, dilin geriliğine delil tutmaktan ziyade, muhtelif milletlerin tekellüm istidat ve temayüllerindeki farklardan ileri gelmiş saymak, hakikate daha yakın gibi görünür.

2 — Damak konsonları: Gırtlaktan gelen seslerin damağa çarparak çıkması "damak konsonları„nı doğurur. Gırtlağa ait olan sesler bu çarpma ile sert ve ağır söylenişlerini hafifletmiş olurlar. Sesin çıkağı damağın arka taraflarınadüşerse bu gibi konsonlar "**arka damak** konsonları: *vélaire*„ adını alır. Ses damağın daha ön taraflarına intikal ettiği zaman asıl "**ön damak** konsonları: *palatale*„ vücut bulmuş olur.

Gırtlak harflerini doğrudan doğruya gırtlaktan çıkaramıyan milletler, bu sesleri damağın arka veya ön taraflarına aksettirirler. Meselâ "*k, g, h*„ konsonlarını ele alalım. Bunların türlü söylenişleri gırtlak, arka damak ve ön damak seslerini göstermeğe yeter.

Bu konsonların Arapçada söylenişleri, meselâ "*kur'an, gurur, hayr*„ kelimelerini eski tecvit üzere okuduğumuz zaman belli olur ve gırtlak seslerini temsil eder. Türkçede "*katı, gaga, hasta*„ dediğimiz zaman aynı sesler arka damaktan gelmiş olur. "*Bekâr, âgâh, hâle*„ sözlerinde bu konson seslerinin ön damaktan çıktığını duyarız.

Gırtlak yarım vokali olan (**ğ**) ve damak yarım vokali olan "**y**„ ile birlikte, bu konsonlar, "*birinci konson kategorisi*„ ni teşkil etmektedir.

Bu kategori harfleri, "**ğ**„ den "**y**„ çıkmasiyle kurulan ve gerek fonetik, gerek semantik bakımından birbirinin yerini tutabilen şu konsonlardan ibarettir: **[ğ, y, k, g, h]**.

Gene gırtlaktan gelen sesin doğrudan doğruya genizden telâffuzu ile husule gelen ve eskiden "*sağır kef*„ adını taşımış bulunan "**nğ**„ sadası da bu kategoriye mensuptur. Bu sada sonradan tahallül ederek "*ğ*„ ve "*n*„ seslerine ayrılmıştır.

Bu izahtan anlaşılır ki birinci kategoriyi teşkil eden konsonların ilk anası (**ğ**) dir. Bundan - damak yarım vokali olan - "*y*„ ile - süreksiz sert gırtlak - damak konsonu olan - "*k*„ ; - sü-

reksiz yumuşak gırtlak-damak konsonu olan-"*g*„;-sürekli sert gırtlak-damak konsonu olan-"*h*„ ve-sürekli yumuşak geniz konsonu olan "*nğ*„ sesleri çıkmaktadır.

3 — Dudak konsonları: Gırtlaktan çıkan yarım vokal sesi damağa çarptırılmadan doğrudan doğruya dudaklar vasıtasiyle çıkarılırsa husule gelen konson seslerine "**dudak konsonları:** *labiale*„ adı verilir.

Bunların gırtlaktaki yarım vokal sesine en yakını "**v**„ dir. Gırtlaktan "**ğ**„ sesini çıkrırken dudakları birbirine yaklaştırırsak, meselâ "*ağ*„ sadasının hemen "*av*„ şeklini aldığını duyarız. Bu "*v*„ konsonu sert telâffuz edilirse"*f*„ olur. Dudakları daha fazla yaklaştırarak birbirine çarparsak çıkan sesler yumuşak "*b*„ ve sert "*p*„ sesleridir. Dudakların çıkardığı sese hafifçe burundan gelen bir ses karışırsa telâffuz "*m*„ şeklini alır.

İşte dudak konsonları bu beş konsondan ibarettir ki "*ikinci konson kategorisi*„ ni teşkil etmektedir.

Bu kategori konsonlarının da hep ana konson olan "**ğ**„-den çıktıkları meydandadır. Okunmaz "**ğ**„ nin "**y**„ ye çevrilmesinden birinci kategori husule geldiği gibi, "**v**„ ye çevrilmesinden de bu ikinci kategori vücut bulmaktadır.

Okunmaz "**ğ**„nin dudak üzerinde ses vermesiyle vücut bulan dudak konsonlarından "*v*„ yumuşak sürekli, "*f*„ sert sürekli, "*b*„ yumuşak süreksiz, "*p*„ sert süreksiz dudak konsonlarını, "*m*„ de müşterek dudak-burun yumuşak sürekli sadasını temsil eder. Yumuşak sesler başa alınarak bu ikinci kategoriyi de şöyle sıralıyabiliriz: **[v, b, m, p, f]**.

4 — Dil konsonları: Gırtlaktan gelen ses ağız içine aksedince, ya "küçük dil„ in titremesiyle, yahut sesin dilin iki yanından akmasiyle "**r**„ ve "**l**„ seslerini verir.

Bu iki konson, dillerin teşekkül ve tekâmül tarihinde çok önemli olan seslerin işaretidir. Bunlar tannan sesler olduğundan, başka bir konsondan sonra vokale yakın ses verebilirler.

"*Gram, gramer, franc, gland, flamme*„ gibi kelimelerde "**r**„ ve "**l**„ nin kendinden önce gelen "*g*„ ve "*f*„ için okutucu mahiyeti kendini gösterir.

Bu konsonların sesleri sürekli ve yumuşaktır. Bunlardan biri ağız içinde bir titreme ile temayüz ettiğinden "**titrek:**

vibrante„ adını alır: **r.** Öteki dilin yanlarından akar gibi ses çıkardığından "**akıcı:** *liquide*„ adiyle anılır: **l.**

Dil dişler arasına girerek gırtlaktan gelen ana sesi aksettirdiği zaman, "**d - t**„ sesini verir. Bunlardan "**d**„ yumuşak ve "**t**„ sert konsondur. İkisinin de sesi süreksizdir.

Dil aynı vaziyette iken ses burundan çıkacak olursa, bundan da "**n**„ konsonu teşekkül eder.

İşte bu beş konson, "*üçüncü konson kategorisi*„ ni teşkil eder ki bunlara "**dil konsonları:** *linguale*„ adı verilir.

Teşekkülleri, gırtlak, damak ve dudak konsolarından daha sonra olan bu konsonlar, gene "**ğ**„ ana konsonunun ikinci derecede yavruları hükmündedir. Çünkü - yukarki izahlardan da anlaşılacağı üzere - gırtlağın ana yarım vokal sesi olan "**ğ**„, damak yerine küçük dilde titrek bir inikâs yaparak "*r*„ yi; dilin yanlarından akarak "*l*„ yi; dili dişler arasına sokarak "*d*„ ve "*t*„ yi; dilden sesi genize aksettirerek - zaten "*nğ*„ nin tahallülünden doğduğunu yukarda gösterdiğimiz - "*n*„ yi yaratmaktadır.

Şu halde - önden arkaya doğru - bu dil kensonlarını şöyle sıralıyabiliriz: **[t, d, n, l, r]**.

5 — Diş konsoları: Gırtlaktan gelen ses, dişler sıkılarak onların arasından bir ıslık sesi, yahut fışıltı ses şeklinde çıkarılırsa bu seslere de "**diş konsonları:** *dentale*„ adı verilir.

Bunlar da sonradan teşekkül etmiş seslerdir. Bununla beraber, gene gırtlaktan gelen ana konson sesinin dişler arasında aldığı sadadan başka bir şey değildir.

Diş konsonlarının süreksiz sesleri. - Avrupa fonetikçilerinin mürekkep konson saydıkları - "**c**„ ve "**ç**„ sesleridir. Bunlardan "**c**„ yumuşak ve "**ç**„ sert süreksiz diş seslerini temsil eder.

Bunların sesleri, gırtlaktan gelen ana konson sesinin, dişler birbirine yaklaşarak ve hava cereyanı diş etlerine çarparak, inikâsından doğmuştur.

Avrupa fonetikçilerinin "**c**„ yi "*d*„ ve "*j*„ harflerinin, "**ç**„ yi de "*t*„ ve "*s*„ konsonlarının birleşmesinden doğmuş gibi telâkkileri, ekseriyetle kendi alfabelerinde bu seslerin harf şeklinde bulunmamasından ileri gelmektedir.

Diş konsonlarının sürekli seslerine gelice, bunlar da iki şekilde inikâs etmektedir: Bunlardan biri, dişler arasından

bir ıslık sesi gibi gelen seslerdir ki serti "*s*„ ve yumuşağı "*z*„ dir. Bu seslere "**ıslık sesleri** : *sifflante*„ adını verirler.

Ötekiler, dişler arasından bir fışıltı halinde çıkan seslerdir. Bunların da serti "*ş*„ ve yumuşağı "*j*„ dir. Bunlara da "**fışıltılı sesler**: *chuintante*„ derler.

Bütün bu sesler, okunmaz "**ğ**„ sesinin gırtlaktan, doğrudan doğruya, dişler arasına getirilmesi ve dişler yaklaştırılarak telâffuz edilmesi ile doğmaktadır. Bunlar da "*dördüncü konson kategorisi*„ ni teşkil ederler.

Bunları şöylece sıralıyabiliriz: **[s, ş, c, ç, z, j]**.

6 — Burun konsonları: Doğrudan doğruya burundan gelen konson, gırtlak sesinin tamamiyle genize inikâsiyle vücut bulan "**nğ**„ sesinden ibarettir. Bu ses, - yukarda da mükerreren işaret ettiğimiz gibi - tahallül ederek ana konson olan "ğ„ ile, dişlerle müşterek burun konsonu olan "*n*„ye ayrılır. Burun sesi dudaklarla birleşince "*m*„ şeklini alır.

Bu halde burun konsonları da şu üç sesten ibarettir, demek olur: **[nğ, n, m]**.

Konson Kategorileri:

Şimdiye kadar verilen izahlar, konsonların - hepsi de ana konson olan okunmaz "ğ„ yarım vokalinden dogmuş olmak üzere- şu dört kategoriye ayrıldığını meydana koymaktadır.

Birinci kategori: **ğ, y, k, g, h**
İkinci kategori : **v, b, m, p, f**
Üçüncü kategori: **t, d, n, l, r**
Dördüncü kategori: **s, ş, c, ç, z, j**

Bu kategorilerden birincisi gırtlak - damak seslerini, ikincisi dudak konsonlarını, üçüncüsü dil sadalarını, dördüncüsü de diş konsonlarını toplamaktadır.

Bütün bu konson kategorilerinin tetkiki, hepsinin de "**ğ**„-den doğduğunu göstermekle okunmaz "**ğ**„ nin ana konson olduğunu da ortaya çıkarmış bulunuyor.

Sürekli ve Süreksiz Konsonlar:

Konsonların telâffuzu sırasında, ses yolunun tamamiyle kapanmış olup olmamasına göre, konsonlar ikiye ayrılırlar: Bunlardan birine "**süreksiz konsonlar**: *momentanée*„, ötekine de "**sürekli konsunlar**: *durative*„ derler.

1 — Süreksiz konsonlar: Bunlara "**kapantılı**: *occlusive*„, yahut "**ânî**: *instantanée*„ veyahut "**patlayıcı**: *explosive*„ isimleri de verilir.

Süreksiz konsonlar, bir kere telâffuz olununca ses yolu tamamen kapanan ve artık sesinin devamı mükün olmıyan konsonlardır: *(b, p, d, t, c, ç, k, g)* konsonları gibi.

2 — Sürekli konsonlar: Bunlara "**uzantılı**: *continue*„, yahut "**sürtünücü**: *fricative*„ veya "**kıvrıntılı**: *spirante*„ isimleri de verilir.

Sürekli konsonlar, telâffuzu esnasında ses yolu az çok aralık kalan ve vokal başa alınarak söylendiği vakit ses cihazının vaziyeti tebdil edilmedikçe sadası devam eden konsolardır: **(f, v, s, ş, z, j, l, r, m, n, h, y)** konsonları gibi.

Sürekli ve süreksiz konsonların farklarını iyice ihata edebilmek için, bunlardan her birinin başına bir vokal getirerek telâffuzlarına dikkat etmelidir.

Meselâ *(Ot)* dediğimiz zaman, kelimenin telâffuzu biter bitmez ses cihazı kilitlenmiş gibi kapanır ve artık *(t)* sesinin devamı mümkün olamaz. Halbuki *(Av)* dediğimiz zaman *(v)* sesi ta biz ağzımızı kapayıncaya, yahut başka bir ses çıkarıncaya kadar devam eder.

Türk dilinde süreksiz konsonlardan kelime sonunda yalnız sert olan "*p, t, ç, k*„ harfleri bulunur ve bunlardan sonra vokal ile başlıyan bir ek gelince, çok defa bu sert harfler yumuşar.

Yumuşak ve Sert Konsonlar:

Konsonların söylenmesi sırasında ses ipliklerinin titremeleri devamlı olup olmadığına göre de konsonlar ikiye ayrılır:

Bunlardan bir takımına "**sert konsonlar**: *sourde*„, bir takımına da "**yumuşak konsonlar**: *sonore*„ derler.

1 — Sert konsonler: Bunlara "**kuvvetli konson**: *forte*„ adı da verilir.

Bunlar ağızdan bir hamlede çıkan ve hava cereyanı hemen harice karışan seslerdir. Bunları telâffuz ederken ağız dahilinde bir yayılma hissedilmez. O sırada kulaklarımızı tıkayacak olsak kafa tası içinde hiçbir tınnetin in'ikâsını duymayız: *(p, t, ç, k, h, s, ş, f)* konsonları bu nevidendir.

2 — Yumuşak konsonlar: Bunlara "**hafif konson**: *faible*„ adı da verilir. Bunların sesleri ağız içinde yayılarak çıkar. Telâffuzları sırasında kulaklarımızı tıkarsak bu sesin kafa tasının

bütün boşluklarında bir tınlama bırakarak dolaştığını hissederiz: (*b, d, c, g, v, z, j, l, r, m, n, y*) konsonları bu takımdandır.

Titrek, Akıcı, Islıklı ve Fışıltılı Konsonlar:

Hava cereyanının dil etrafında aldığı vaziyete göre de konsonlar "**titrek**: *vibrante*„ ve "**akıcı**: *liquide*„ kısımlarına ayrılırlar.

1 — Hava cereyanı dil tarafından durdurularak onun yanlarından titreye titreye akacak olursa **"titrek„** bir ses çıkarılmış olur: *(r)* sesi gibi.

2 — Hava cereyanı dilden serbestçe akarsa **"akıcı„** bir ses vücuda gelir: *(l)* sesi gibi.

Hava cereyanının dişler etrafındaki vaziyetine göre de konsonlar "**ıslık konsonları**: *sifflante*„ ve "**fışıltılı konsonlar**: *chuintante*„ kısımlarına ayrılır.

1 — Islık konsonları: Dişler arasından ıslık sesi gibi keskin bir surette çıkan sesleri gösterir konsonlardır: *(s)* ve *(z)* gibi.

2 — Fışıltılı konsonlar: Dişler arasından içe doğru yayılarak ve bir fışıltılı bırakarak çıkan sesleri gösterir konsonlardır: *(ş)* ve *(j)* gibi.

Yarım Vokaller:

Hemen hemen vokale yakın bir ses veren konsonlara da "**yarım vokal**: *semi-voyelle*„ derler. Bunların en başlısı, bütün konsonların ana kaynağı olan ve vokalin uzanmasından doğarak telâffuzu da vokale bir uzatma vermekten ibaret gibi görünen okunmaz **"ğ„** dir. Doğrudan doğruya gırtlaktan gelen bu yarım vokalin damağa çarpmasiyle de "*ı*„ ve "*i*„ vokallerine pek yakın olan **"y„** yarım vokali teşekkül eder. İngilizcenin (**w**) harfi de bu neviden olup "**tınnetli**: *sonnante*„ adiyle de anılmaktadır.

Yukarda sözü geçen **"r„** ve **"l„** konsonları da bu tınnetli serisine dahil olur.

Biri konsonların ana konsondan çıkışını, öteki de konsonların türlü ayrımlarını gösteren şu iki tablo, bütün bu izahları göz önünde toplamağa yarar:

1. Konsonların çıkış tablosu

Ğ	Y	G	y — g l — r d — t j — ş, z — s, c — ç
		K	k — h
	V		v — f b — p m — n

2. Konsonların ayrım tablosu

Konsonlar:	Süreksiz konsonlar		Sürekli konsonlar			
	Sert	Yumşak	Sert		Yumşak	
Gırtlak - damak konsonları	k	g	h		ğ	
					y	
Dudak konsonları	p	b	f		v	
Dil konsonları	t	d	n		akıcı	l
					titrek	r
Diş konsonları	ç	c	ıslıklı	s	z	
			fışıltılı	ş	j	
Burun konsonları					Dudakla	m
					Dişle	n
Yarım vokaller					Gırtlak	ğ
					Damak	y

Mürekkep Konsonlar:

Konsonların "*basit*„ ve "*mürekkep*„ leri bile dilden dile değişir. Meselâ bizim basit konsonlarımızdan olan "*c*„ ve "*ç*„ fransızcada "*dj*„ ve "*tch*„ mürekkep şekillerinde yazılmaktadır.

Mürekkep konsondan maksat, iki konson sesinin, henüz tahallül etmemiş bir halde bulunduğu konsonlar demektir. Bizim - şimdiye kadar birkaç defa bahsi geçen- "*ng*„ miz, Avrupa dillerinin "*x*„ ve "*ts*„ si, Yunancanın "*ps*„ si, Orhon yazıtlarının "*nd*„ ve "*ld*„ si bu kabîldendir.

Mürekkep konsonların bir dilde iptidaîliğe delil olduğu yolundaki iddianın kat'î olarak teslimi, bugünkü bilgi hudutları içinde, müşküldür. Bu fikri ileriye sürenler, insan dilinin hayvan seslerinin bir istihalesi ile vücut bulduğu iddiasında olanlardır. Fakat pek çok dilciler de insan ve hayvan sesleri arasındaki derin ve geniş uçurumun doldurulamadığı ve doldurulamıyacağı mütaleasında ısrar etmişlerdir. İnsan dilinin karakteristiği olan "**tecrit**: *abstraction*„ ve "**tamim**: *généralisation*„ ile "**idrak**: *perception*„ ve "**şuur**: *conscience*„ esaslarının hayvan dilinde izi görülmemesi bu mütaleanın ana dayanaklarıdır.

En ileri ve mütekâmil dillerde dahi mürekkep konsonlara tesadüf edilmesi, mürekkep konsonu bir iptidaîlik damgası olarak almağa mânidir.

Mürekkep konsonların en büyük ehemmiyeti, tahallül ettikleri zaman husule gelen basit konsonların birbiriyle değişmeleri noktasında toplanır.

Yukarıda birkaç kere sözü geçtiği gibi, meselâ "*ng*„ mürekkep konsonunun tahallüliyle vücut bulan "*g*„ ve "*n*„ sesleri, bir takım kelimelerde, birbirinin yerine de geçmektedir. Bunun gibi -"*x*„ diye basit şekilde yazılan- "*ks*„ ve -Yunanca bir tek harfle yazılan- "*ps*„ sesleri de "*k*„, "*p*„, "*s*„ konsonlarının ve bunların mensup oldukları konson kategorilerinin birbiri yerine geçebilmesi neticesini vermiştir. Aynı yoldan "*ts*„ mürekkep konsonunun tahallülü ile "*t, d*„ konsonlarının "*s, ş, z, j, c, ç*„ konsonları ile değişmesi imkânına da varılabilir.

İşte asıl mürekkep konsonların rolü, birbiri yerine geçebilen konsonların neden böyle değişebildiklerini izaha yara-

masındadır. Hemen bütün "*arsıkategorik konson değişmeleri*„ bu mürekkep konsonların tahallüliyle izah edilebilmektedir.

Konson Değişmeleri:

Şu izahlara göre konsonlar arasındaki değişmeleri bir kaç kaide içinde toplıyabiliriz:

1 — Biri ötekinden çıkan iki konson birbiri yerine geçebilir. Yukarda izah edildiği üzere **"ğ„**, ana konson olarak, bütün konsonlar ondan çıktığından, bu esasa göre, **"ğ„** her hangi bir konsonun yerine geçebilir, demektir.

Bunu bilhassa yan yana aynı konsonun iki kere bulunduğu kelime şekillerinde görürüz. Dilin esasında, her biri ayrı bir fonksiyon almış olan konsonlardan bir tanesinin, aynı rolü yaptığı halde, birbiri ardınca iki defa tekerrürüne imkân olmamak lâzım gelir. Bununla beraber morfolojik şekillerinde böyle olan birçok kelimeler vardır. Fakat her lisanda bu gibi mükerrer konsonlar, hususî bir mahiyette tutulur. Araplar, "*muzaaf*„ ve "*müşeddet*„ diyerek istisnaî bir tasrife bağlarlar; fransızlar meselâ "*ill*„ gibi mükerrer konsonlu silâpları "*iy*„ diye okurlar.

İşte kelimenin morfolojik şeklinde böyle iki aynı konson yan yana göründüğü zaman, bunun etimolojik analizinde bu konsonlardan birinin **"ğ„**den değişme olduğuna hükmolunur.

Buna "*fondamantal değişme*„ diyebiliriz.

2 — Bir kategoriden olan konsonlardan biri öteki yerine geçebilir. Buna "*kategorik değişme*„ adını verebiliriz.

Bir kategori dahilinde olan konsonlar, hep bir asıldan gelmiş ve bir çıkaktan söylenir konsonlar olduğundan, bunların birbiri yerine geçmeleri tabiîdir.

Bunlar arasında Semantik fonksiyonları bir olanların değişmeleri en kolayı ve en göze çarpanıdır.

Semantik fonksiyonları bir olmak işi, köklerde ve eklerde ayrı ayrı mütalea edilmek lâzımdır:

a) Köklerde semantik fonksiyon daima birdir. Çünkü kök dediğimiz fonem, ya, doğrudan doğruya **(V. + ğ)** olarak, bir ana köktür; yahut onun manasını kendinde tecelli ettirerek onun yerine geçmiş olan birinci veya ikinci derecede bir prensipal köktür. Bütün bu köklerin anlamları da "*Güneş*„ ve ondan çıkan türlü genel mefhumlardır.

Bunun için kök yerinde ve kök anlamında bütün konsonlar, **"ğ„** ana konsonunun yerine geçebilirler.

b) Eklerde semantik fonksiyon, - birinci kısımda kısaca gözden geçirdiğimiz - ek manalara göre, yedi kısımda toplanır. Bu yedi ek manadan birine gelen konsonlar, birbiri yerine kolayca geçebilir.

Konsonların birinci, ikinci ve dördüncü kategorilerinde bu hususta güçlük yoktur. Çünkü birinci ve ikinci kategori konsonları, ek olarak, ya süje veya obje anlamiyle, yahut kelimenin manasını tamamlamak, tayin etmek, ifade etmek, isimlendirmek roliyle birbiri yerine geçebilmektedir. Dördüncü kategori konsonları da, hep merkezden oldukça uzak bir saha göstermek rolünü yaptıklarından, bunlar arasında da değişme kolaylıkla izah edilebilir.

Bu hususta en büyük güçlük, semantik fonksiyonları birbirinden ayrı olan üçüncü konson kategorisindedir. Bu kategoride bulunan beş konson, semantik rolleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Bunlardan yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık anlamları veren **"t, d„** konsonları, süje veya obje anlatan konsonlarla birlikte mütalea olunabilir. Yine bu konsonlar, kök olarak, "sahip„ anlamını da verdikleri cihetle, fiiliyet ve failiyet anlatan yerlerde, fiilin süjesi hükmünde de alınabilirler.

Bu kategorinin kalan üç konsonu ise, birbirinden ayrı semantik fonksiyon sahibi olduklarından, bunların birbiri yerine geçebilmeleri keyfiyeti o kadar kat'î değildir.

3 — İki kategori arasında bir müşterek had bulunur, yani iki kategorinin birer konsonu birbirine müsavi olursa, bu iki kategori konsonları da birbiri yerine geçebilir.

Meselâ birinci konson kategorisi **"ğ„** nin "*y*„ ye değişmesiyle ve ikinci konson kategorisi **"ğ„** nin "*v*„ ye değişmesiyle vücut bulmaktadır. Bu halde "*ğ* = *y*„ ve "*ğ* = *v*„ müsavatları, "*y* = *v*„ müsavatını doğurur. Bu da birinci kategori konsonları ile ikinci kategori konsonlarının birbiri yerine geçebilmesine müsait bir vaziyet vücuda getirir. Birinci ve ikinci kategorilerin konsonları, ek ve kök manalarda, hep aynı semantik fonksiyonları da yaptıklarından, bu değişmede hiçbir güçlük yoktur.

4 — Bir mürekkep konson sesinin tahallülünden husule gelen konsonlar da birbiri yerine geçebilir.

Meselâ "*nğ*„ mürekkep konsonunun tahallülü, "*ğ*„ ve "*n*„

konsonlarını doğurduğundan "*n*„ konsonu, "*ğ*„ ve onun kategorisinden olan "*y, k, g, h*„ konsonları ile tebadül edebilir.

5 — Bir kelimenin etimolojik analizinde ikisi de aynı semantik fonksiyonu ifa eden iki konson bulunur ve bunlardan birine ayrı bir rol atfedilemezse bu konsonlardan birinin okunmaz *(ğ)* yerine gelmiş olduğuna hükmolunr.

Meselâ "*n, s, ş, c, ç, j, z, l*„ konsonlarının her biri saha anlamiyle ana kök manasını takyide yarıyan ekler yaratmaktadır. Bir kelimenin etimolojik analizinde bunlardan birden fazlasını görürsek, bakarız:

a) Eğer kelimede birden fazla süje veya obje olup ta, bu ekler onlardan her birinin ayrı ayrı sahalarını gösteriyorsa, ikisine de başka başka saha anlamları verebiliriz.

b) Böyle olmadığı halde dahi, iki saha ekinden birine - ıtlak, yahut nefiy gibi - ayrıca bir mana vermek mümkün ve kelimenin anlamına uygun ise o yolda hareket ederiz.

c) Bu yollardan hiç biri kelimenin manasını izah etmiyorsa, o halde saha gösteren konsonlardan birinin "*ğ*„den değişme olduğuna hükmederiz.

Bu hâdise en çok dördüncü kategori konsonlarında görülür: "*s, ş, c, ç, z, j*„ konsonları merkezden oldukça uzak bir saha anlamiyle, etimolojik analizde şu manaları ifade edebilirler:

a) Ana kök anlamının süje ve objenin oldukça uzağına kadar yayılarak genişlemesi,

b) Ana kök anlamının süje veya objeden oldukça uzağa dağılarak süje veya objeden ayrılması,

c) Süje veya obje ile ondan oldukça uzak sahadaki başka bir süje veya objenin münasebeti.

Fakat kelimede ayrı ayrı sahaları ifade edilecek iki süje veya obje bulunmadığı veyahut bu yukarıki manalardan birine biri ve ötekine öteki delâlet edebilecek bir vaziyet te mevcut olmadığı halde, bu konsonlar tekerrür eder, yahut "*n*„ ve "*l*„ gibi yine saha gösteren bir konsonla birlikte bulunursa, o zaman "*s*„ ve onun kategorisinden olan konsonların "*ğ*„ yerine geldiğine hükmetmek lâzım gelir. Lâtin ve Yunan dillerinde "*s*„lerin isim yapma rolü hep bu tebadülden ileri geldiği gibi, Türkçede menfi fiil sözlerindeki "*ma*„ lar da umumiyetle "*ğ - z*„ değişmesiyle izah olunur.

Meselâ "*Yapmamak*„ sözünün etimolojik analizinde, "*ay*„ hareket anlamına olan ana kökü kendinde temsil eden prensipal kök ve "*ap*„ kelimeyi tamamlıyan ek olduğuna göre, "*ım*„ elemanı buna katılarak bir süje obje ifade etmektedir.

Bundan sonra gelen "*am*„ ekini, aynı konsonun tekerrürü olduğuna göre, "*ağ*„ diye almak lâzımdır. Fakat, "*Yapmaz*„ kelimesinde de görüldüğü üzere, bu "*ağ*„ da aslında "*az*„ olmak, yani hareketin bir süje veya obje üzerinde tecellisi çok uzak bir sahaya atılarak menfi manaya alınmak lâzım gelir. Böyle alınınca "*ak*„ ile tamamlanan kelime, hakikaten "hareketin süje veya objenin pek uzağında dağılarak yok olması„, yani "hareket etmeme„ manasını vermiş olur.

(3), (4) ve (5) numaralarda anlatılan değişmelerin hepsine birden "*arsıkategorik değişmeler*„ diyebiliriz.

FONEMLER

Fonemlerin Teşekkülü :

Şimdiye kadar mahiyetlerini tetkik ettiğimiz vokal ve konsonlar, tekellüm cihazının verebildiği seslerin nelerden ibaret olduğunu ve bunların arasındaki münasebetleri ortaya koymuştur. Ayrı ayrı mütalea ettiğimiz konsonlar, vokalsiz telâffuz edilemezler. Vokaller, tek başlarına da telâffuz edilebilirlerse de, asıl mana konsonlar üzerinde temerküz ettiğine göre, daha çok ses unsuru olan vokallerin yalnız başına söylenmesi de, mana bakımından bir hüküm alamaz.

İşte bunun için, şimdiye kadar yalnız ses bakımından mahiyetlerini gözden geçirdiğimiz vokal ve konsonların birleşerek vücuda getirdikleri unsurları tetkik etmemiz lâzımdır.

Bir vokal ile bir konson birleşince vücuda gelen varlık, dil bahislerinin ilk hareket noktasını teşkil eder. Bu varlığa, tetkikinde takip edilen gayeye göre, dil bilgisinde türlü türlü isimler verilir :

(1) Ses bakımından, bir vokalle bir konsonun vücuda getirdiği ses varlığına (**fonem** : *phonème*) adı verilir.

(2) Kelime teşekkülünde, bir vokalle bir konsondan mürekkep olan söz elemanının bir rol oynamasına nazaran, aynı unsur (**morfem** : *morphème*) adını alır.

(3) Tek başına bir manası olmak, yahut dahil olduğu kelimedeki başka unsurların manaları üzerinde bir tesir yapmak bakımından da, yine bu unsura (**Semantem** : *Semanthème*) derler.

(**Morfem**) ve (**Semantem**)lerin tek bir fonem olabilecekleri gibi, müteaddit fonemlerin birleşmesinden husule gelmiş unsurlar da olabileceği eski dil bilgisinde ileri sürülmüştür. Meselâ, dilimizde sıfatlardan isim yapmaya yarıyan (*lik*) silâbı, kelime teşekkülüne hizmeti bakımından, bir (**morfem**) ve manaya taallûku bakımından bir (**Semantem**) ise de, sesçe bir (*il*) ve bir de (*ik*) fonemlerinden mürekkeptir, denilirdi. Ancak, (**Güneş - Dil**) teorisi, daha derin ve analitik bir görüşle

böyle müteaddit fonemli eklerin "*mürekkep ekler*„ olduğunu, kelime teşkili ve mana rollerinin asıl tek fonemlerde toplandığını tespit etmiştir.

İşte bunun için, artık **(morfem)** ve **(Semantem)** lerin de basit ve ilkel şekilleri **(fonem)** ler olduğuna hükmetmek lâzımdır.

İlk Fonemlerin Şekilleri:

Fonemlerde bir vokalle bir konson bulunduğuna göre, bunların ilk şekilleri nasıl olmak lâzım gelir?

İnsan gırtlağından ses çıkarmanın tek çaresi bir vokal telâffuz etmektir. Kendi başına çıkarılabilen vokal sesinin müdahalesi olmaksızın konson telâffuzuna imkân yoktur. Bu halde, tek bir fonem telâffuz edecek olan ilk insan, tabiî olarak, ağzını açıp sesini çıkarınca bir vokal sesi çıkarmak zaruret ve mecburiyetindedir.

Şu noktadan hareket edince, ilk fonemde vokalin başta olması zarurî ve tabiî olduğu kendiliğinden meydana çıkar.

Bunun aksini, yani ilk fonemin birinci unsuru konson olduğunu tasavvur edelim: bu ilk konson sesini, henüz tekellüm cihazını yeni kullanmakta olan insan, nasıl çıkaracaktır?

Bugün, henüz gayrimütekâmil vaziyette olan ilk hançerelere nispetle çok daha ileride olan tekellüm cihazımızla bile, bir konsonu yalnız başına telâffuz edemiyoruz. En çok vokale yakın olan sonantları bile - meselâ (*rrrr...*) veya (*llll...*) şekillerinde- telâffuza çalışınız: derhal bunların arasına, gayrıihtiyarî, birer (*ı*) koyduğunuzu hissedersiniz. Diğer konsonlarda ise bu kadarı bile mümkün değildir.

Demek oluyor ki, ilk olarak konson sesi çıkarmaya imkân yoktur.

Bu halde fonemin ilk unsuru olarak bir "*vokal*„ almak zarurî olduğu bir kere daha tahakkuk ediyor, demektir.

Zaten bir vokalle bir konsondan ibaret olan bir fonemde birinci unsur vokal olunca, ikinci unsurun da bir "*konson*„ olacağı tabiîdir.

Demek oluyor ki ilk fonemlerin şekilleri - **(V.)** vokal ve **(K.)** konson işareti olmak üzere -:

(V. + K.)

formüliyle gösterilebilir.

İlk Telâffuzların Monofonemliği:

Şimdi, insanın idrak ve şuur ile, bir mana anlatmak üzere ilk sesi çıkarmaya teşebbüsü devirlerine kadar geri gittiğimizi farzedelim:

Bir zamana kadar sadece instinctif bir halde haykırışlardan başka ses çıkaramamış ve bu haykırışlara da tabiî hadiselerin ve uzvî teessürlerin reflekslerinden başka bir mana koyamamış olan insanın, idrak ve şuur ile, kâinata ilk bakışından aldığı intıbaları ifade için, ilk çıkardığı sesler nasıl seslerdir?

İnsan dilinin hayvan seslerinden istihalesi teorisini takip eden dilciler, ilk insan seslerinin de hayvanların homordanmaları, böğürmeleri, ıslık gibi ses çıkarmaları yolundaki tasavvutlarına benzer bir halde olduğunu ileriye sürmüşlerdir. Ancak bu gibi tasavvutlar, instinctif seslerle insanın şuurî tekellümünü birbirine karıştırmaktadır.

İnsanı, insan olarak, yani idrak ve şuur sahibi ve duygusunu sesiyle ifade yolunu bulmuş bir mahlûk olarak, göz önüne alınca, bir mana anlatmak üzere çıkaracağı hususî sesin de, hayvanî seslerden ayrı bir mahiyette olacağına hükmetmek icap eder.

Bu halde, insanların şuurlu seslerinin ilk önce az çok net bir vokalle bir konsondan mürekkep bir (*fonem*) den ibaret olacağı anlaşılır.

Bidayette insan tekellüm cihazının pek mahdut birkaç sesle başladığı malûmdur. Bunun için bu seslerin, en ilkin, bir tek ve en basit vokalle yine bir tek ve en basit konsondan ibaret olması kolaylıkla tasavvur edilebilir. O zaman insanının bütün anlayışları bu tek (*fonem*)in içindedir.

Bu ilkel tek **(fonem)**in vokali - yukarıda *"ilk vokal„* bahsinde izah ve ıspat edildiği üzere - tekellüm cihazının en kolaylıkla çıkarabildiği bir **"a„** dır; konsonu da bu *"a„* sesinin kapantısını temsil eden okunmaz **"ğ„** ana konsonudur. Bu halde ilk tek fonemin bir **"ağ„** olduğu ve bütün manaların bu fonemde toplandığı kolayca anlaşılır.

Bu tek (*fonem*) in vokali ve konsonu, zaman ile, tekellüm cihazının tekâmüliyle, manaların zihinde yavaş yavaş ayrılmaya başlamasıyle, tekâmül ederek müteaddit vokal ve konson telâffuzları ortaya çıktığı zamanlarda da, her fonemin bir delâleti olmak lâzım gelir.

İşte böylece insan dillerinin anası ve esası olarak tek fonemlerin telâffuzundan terekküp eden en ilkel dil kuruluşuna: (**tek fonemli dil**: *la langue monophonémique*) diyebiliriz.

Böylece ilk dil görünüşünün *monofonemik* mahiyeti kendiliğinden ortaya çıkmış demektir.

Monosilâpların Teşekkülü:

Şimdi, tekâmül yürüyüşünde bir adım daha atarak iki fonemi bir araya getirmek yolundaki ilk tasavvut denemesi devrine geldiğimizi farzedelim:

Yalnız tek fonemlerle duygu ve düşüncelerini anlatan ilkel insanlarda, iki fonemin delâlet ettiği manaları birleştirici yeni bir "idrak„ kendini gösterdiği zaman, bu birleşik manaya ayrı bir fonem aramaktansa, onun mürekkiplerini ifade için kullandığı fonemleri birleştirmeyi düşünmesi tabiîdir. Bugün dahi, fikrimizi tek kelime ile ifade edemediğimiz zaman, o fikri terkip eden düşüncelerin ayrı ayrı kelimelerini bir araya getirerek, o fikri ifadeye çalışmıyor muyuz?

Böylece iki fonemi yan yana getirmiş olan ilkel insanlar, uzun bir zaman böyle "**iki fonemli**: *biphonémique*„ tasavvutlar yaptıktan sonra, yavaş yavaş, bu iki fonemli telâffuzları kaynaştırmaya da başlamışlardır.

Bu kaynaşma, başa gelen fonemin vokalini telâffuzdan düşürmek neticesini vermiştir. Bu vokal telâffuzdan düşünce:

$$[(V.+K.)+(V.+K.)]$$

şeklindeki bifonemik telâffuz da:

$$(K.+V.+K.)$$

şeklinde bir tasavvut almıştır.

İşte, iki konsonu aralarındaki bir vokalle telâffuz etmekten ibaret olan bu tasavvuta (**monosilâp**: *monosyllabe*) adını verebiliriz.

Bu şeklin son konsonu, ana konson olan okunmaz *(ğ)* olduğunu ve onun da, telâffuzda bir uzatmaya inkılâp ederek, düştüğünü tasavvur edelim:

Bu halde *(K. + V. + ğ)* şekli, bir *(K. + V.)* şekline inkılâp eder ki buna *(monofonemlerin tersine dönüşü)* manası verilmiştir. Hakikatte ise, bunlar birer (**tersine dönüş**: *métathèse*) olmaktan

ziyade bir (**Monosilâbın son konsonunun düşüşü**: *syncope d'une consonne finale*) olarak alınmalıdır.

Bunu basit bir iki misal ile izah edelim:

Meselâ *(gelmek)* sözünün - deskriptif gramerlerde kökü denilen - **(gel)** monosilâbını ele alalım: Bunun iki fonemden mürekkep olduğu, iki konsonu bulunmasından anlaşılır. Bu halde, fonemlerine ayırırsak, aslı:

(eg + el)

olmak icap eder. Bunu da vokal ve konsonlara ayıralım:

[(e + g) + (e + l)]

olur.

İşte bu **(e + g)** ve **(e + l)** şekillerinden her biri birer (*fonem*) dir. (*Monofonemik*) telâffuz devrinde bu fonemler ayrı ayrı söylenirdi. (*Bifonemik*) devre geçildiği zaman, bunlar birleştirilerek **(egel)** şeklini almıştır. Fakat aynı iki vokalin tekerrürü dili yorunca, baştaki vokal düşerek **(gel)** monosilâbı tüşekkül etmiştir ki (*K. + V. + K*) formülüne tatbik edince:

(g + e + l)

şeklinde gösterilebilir.

Eğer bu monosilâbın son konsonu **(l)** olacak yerde bir **(ğ)** olaydı, o da düşerek monosilâp **(K. + V.)** şeklinde kısalmış olurdu.

Meselâ *(yemek)* sözünün - yine deskriptif gramerlerde kökü denilen - **(ye)** monosilâbı böyledir. Bunun fonemleri:

(ey + eğ)

olur; bu da vokal ve konsonlarına ayrılarak:

[(e + y) + (e + ğ)]

şeklinde gösterilebilir.

Bu iki fonem birleşince husule gelen **(eyeğ)** bifonemi, baştaki vokali düşerek **(yeğ)** monosilâbına çevrilir. Sondaki okunmaz **(ğ)** de düşünce monosilâp basit bir **(ye)** şeklini alır.

Bu **(Ye)** monosilâbını **(ey)** foneminin metatezi diye almaktan ise, **(eyeğ)** bifoneminin baştan vokali ve sondan konsonu düşmüş olarak almak, daha doğrudur.

Monosilâpların Şekilleri:

Bu izahlardan anlaşılır ki, bütün fonemlerin:

(V. + K.)

şeklinde olmalarına mukabil, monosilâpların iki şekli vardır:

I. (K. + V.)
II. (K. + V. + K.)

Fakat bu iki şeklin ikisi de:

[(V. + K.) + (V. + K.)]

bifonemik formülünün ihtisarlarından başka bir şey değildir.

Bugün dillerde tesadüf edilen **„hece** : *syllabe*„ ler, deskriptif gramerlerde şu şekillerde gösterilir:

I. Bir tek vokalle bir tek konsondan mürekkep heceler: (*ak*) gibi. **[V. + K.]**

II. Bir konsonla bir vokalden mürekkep heceler: (*Ye*) gibi. **[K. + V.]**

III. İki konsonla aralarında bir vokalden mürekkep heceler: (*Kap*) gibi. **[K. + V. + K.]**

IV. Bir vokalle ondan sonra gelen iki konsondan mürekkep heceler: (*alt*) gibi. **[V. + K. + K.]**

V. Bir konson, sonra bir vokal, sonra iki konsondan mürekkep heceler: (*Kart*) gibi. **[K. + V. + K. + K.]**

VI. İki konson, sonra bir vokal, sonra bir konsondan mürekkep heceler: (*frak*) gibi. **[K. + K. + V. + K.]**

VII. İki konson, sonra bir vokal, sonra yine iki konsondan mürekkep heceler: (*frank*) gibi. **[K. + K. + V. + K. + K]**

Şimdi bu yedi şeklin hakikî mahiyetlerini tayine çalışalım:

I. Bu şekil, hakikatte bir monosilâp değil, doğrudan doğruya bir monofonemdir.

II. Bu şekil aslında bifonemik bir tasavvuttan, baş vokalle son konsonun düşüşü ile doğmuş bir monosilâptır. Şeklen basit göründüğü halde, monofonemlere ve iki konsonlu monosilâplara nazaran teşekkülü daha mürekkeptir.

III. Basit monosilâp şeklidir. Bifonemik bir tasavvuttan baş vokalin düşmesiyle kurulmuştur.

Bu üç şekil, yukarıdanberi verilen izahlara uygun şekillerdir.

IV. Bu şekil, bifonemik bir tasavvutta, istisnaî olarak, baş vokal yerine ikinci vokalin düşmesinden doğmuştur. Bu-

nun istisnaî bir tasavvut olduğu da, bu şekilde ortaya gelen konsonların ancak (*r, l, s, ş, n*) gibi birkaç konsona münhasır olmasından anlaşılır.

Yani, hakikatte bu şekil de bir

[(V.+K.) + (V.+K.)]

formülünde ikinci vokal düşmekle husule gelmiştir.

V. Buradaki teşekkül, hakikatte bir **(üç fonemli**: *triphonémique*) tasavvutun vokaller düşerek aldığı şekildir. Yani,

[(V.+K.) + (V.+K.) + (V.+K.)]

yolunda bir teşekkülde, birinci ve üçüncü vokaller düşerek, fonomler birbirine kaynaşmış, böylece bu:

(K. + V. + K. + K.)

şekli husule gelmiştir.

Yukarıki:

(V. + K. + K.)

şeklinde olduğu gibi, bunda da istisnaîlik vardır. Çünkü bu şekilde de vokalden sonra gelen konson, ancak (*r, l, s, ş, n*) gibi konsonlardan biri olabilir.

VI. Bu teşekkül de bir (*trifonem*)den doğmuştur. Burada da esas:

[(V. + K.) + (V.+K.) + (V. + K.)]

dur. Birinci ve ikinci vokaller düşerek:

(K. + K. + V. + K.)

şekli husule gelmiştir. Bunda ikinici konson, birinci konsonla uyuşabilecek bazı mahdut konsonlardan başkası olamaz. Yani, bunda da yalnız (*r, l, s, ş, n*) gibi birkaç konson ilk konsonun ardından gelebilir. Buna rağmen aralarında yine belli bilirsiz bir (ı) veya (i) telâffuzu da hissolunur.

Görülüyor ki bu **IV., V., VI.** numaralı şekiller, istisnaî ahvalde tesadüf edilen ve hakikatte iki veya üç fonemin kaynaşmasından doğan şekillerden ibarettir.

VII. Bu son şekil ise **(dört fonemli:** *Quadriphonémique*) bir teşekkülün nadir ve istisnaî bir yoldaki kaynaşmasını göstermektedir.

Bunun aslı:

[(V. + K.) + (V. + K.) + (V. + K.) + (V. + K.)]

dur. Birinci, ikinci ve dördüncü vokaller düşerek:

(K. + K. + V. + K. + K.)

şekli husule gelmiştir. Bunda da ikinci ve üçüncü konsonlar, ancak (*r, l, s, ş, n*) gibi birkaç konson olabilir.

Şu izahları hulâsa ve misallerine tatbik edelim:

I. Asıl fonemler, **(V. + K.)** şeklindedir. (*Ak*) gibi.

II. Asıl monosilâplar, **(K. + V. + K.)** şeklindedir. Bu da bir bifonemden ilk vokalin düşmesiyle kurulur. (*Kap*) gibi ki aslı (*ak + ap*) tır.

III. Asıl monosilâbın son konsonu bir (*ğ*) olursa bu da düşerek **(K. + V.)** şeklinde monosilâplar teşekkül edebilir. (*Ye*) gibi ki aslı (*ey + eğ*) dir.

IV. Bunların dışında kalan şekiller, istisnaî olarak, dillerde tesadüf edilebilen, iki, üç ve hattâ dört fonemli tasavvutların kaynaşmaları ile vücut bulmuştur ki, bunlar hakikî monosilâp sayılmaya bile değmiyecek mahiyettedir.

Misaller:

Alt : aslı (*al + at*)
Kart : aslı (*ak + ar + at*)
Frak : aslı (*af + ar + ak*)
Frank : aslı (*af + ar + an + ak*) gibi [1]

Bunlara **(istisnaî monosilâplar)** diyebiliriz. (*İstisnaî*) dememize sebep te, bütün bunlarda vokalden evvel veya sonra iki konson geldiği zaman, vokale en yakın olan konsonun ancak (*r, l, s, ş, n*) gibi birkaç konson olabilmesidir.

Polifonemik Şekiller :

Yukarıda gösterdiğimiz monofonemik telâffuzlar, önce ikişer fonemin birleşmesiyle bifonemik bir şekil alınca, diller (*monosilâbik*) devrine girmiş olur.

İleride dillerin menşe ve tekâmülü üzerine verilecek

[1] Burada «aslı» dediğimiz şekiller «etimolojik şekli» demek değildir; yalnız eldeki kelimenin (V. + K.) serisi düsturuna uygun şekli demektir. Etimolojik şekli bulmak için, bunların başına ana kökü de getirmek icap eder.

izahlardan anlaşılacağı üzere, bütün diller en önce monofonemik, sonra da monosilâbik olarak kurulmuştur.

Monosilâplara yeniden fonemler katılarak dilin daha mürekkep şekilleri vücuda geldiği zaman, diller **(polifonemik:** *poliphonémique*) bir devreye girmiş olur. İşte dillerde (*agglutination*) ve (*flexion*) adı verilen hâdiseler bu (*polifonemik*) devrin mahsulüdür.

Monofonemler Üzerinde Mana Birikimleri:

"**Monofonem**„lerin ilk insan dilinin nüvesini teşkil ettiğini en kuvvetli ve pratik olarak ortaya çıkaran bir delil de, dillerde, hele iptidaî unsurları muhafaza etmiş dil ve lehçelerde bu "monofonem„lerin üzerinde pek çok mananın birikmiş bulunmasıdır. Bir monofonemin taşıdığı manaların, bu kadar çok olması, o monofonemin bidayette bir çok manaya birden kullanıldığını gösterir.

Monofonemler üzerinde mana birikimlerini izah için, ilk önce bugün kullanmakta olduğumuz kendi dilimize bakalım. İlk adımda her gün kullanageldiğimiz monofonemlerden şöyle birkaç misal alalım:

I. **Aç**: Bu kelimenin bugün dilde şu iki manası kullanılagelmektedir:

1) "Tok„un zıddı: "*karnım aç*„; "*aç, tokun halinden anlamaz*„ misallerinde olduğu gibi.

2) Kapalı bir şeyi açık hale getirme emri. "*Kapıyı aç!*„ misalinde olduğu gibi.

Bugün konuştuğumuz dilde bir adam var mıdır ki:

— *Karnım aç!*

— *Kapıyı aç!*

sözlerindeki iki "**aç**„ı bir manaya alsın?

Hattâ, denebilir ki, böyle bir etüt dikkatimizi celbetmese bu iki kelimenin bir olduğunu bile farkedemiyecektik.

II. **At**: Bu monofonemi dilimizde bugün şu manalarda kullanıyoruz:

1) Üzerine binilen bir hayvan: "*ata bindim*„ gibi.

2) Bir şahıs veya şeyin ismi: "*çocuğa ne at koydunuz?*„ gibi.

3) Atma işinin yapılması emri: "*o kâğıdı at!*„ gibi. Manalar birbirinden bu kadar ayrı olduğu halde kelimelerin aynı olması, çok dikkati çeker bir şeydir.

III. **Ak**: İki manası var:

1) Beyaz renk manası: "*ak sakal*„ gibi.
2) Bir mayie veya ona benzetilen bir şeye verilen akma emri: "*ak, Sakarya, ak!*„ gibi.

IV. **Al**: Bunda da üç mana göze çarpıyor:

1) Kırmızıya yakın bir renk: "*al boya*„ gibi.
2) Hile, hud'a: "*aldatmak*„ sözünün aslıdır; "*bana al ettiler*„ sözü Anadoluda kullanılır.
3) Bir şeyi alma emri: "*şu mektubu al*„ gibi.

V. **Aş**: Şu manalara geliyor:

1) Yemek, yiyecek: "*aşçı, aşhane*„ sözlerinde olduğu gibi.
2) Bir maniayı geçmek emri: "*şu dağı aş!*„ gibi.
3) Alt taraf manası: "*aşağı*„ sözü buradan geliyor.

Hergün kullandığımız bu kelimelerde toplanan manaları nasıl birleştirmeli?

Bu manalar, aralarında bir fikir rabıtası varsa bile, onu belli etmiyecek kadar birbirine uzak ayrı mefhumlardır.

Şimdi bir adım daha atalım; her günkü dil dairesinden daha geniş bir saha alarak (Tarama Dergisi)nde bazı monofonemlerin aldığı manaları örnek olarak sayalım:

I. **An**: 1) Akıl, fehim, fikir, hafıza, idrâk, müdrike, tahattur, zekâ, zihin; 2) hudut, işaret, mania; 3) mufassal; 4) yâdetme; 5) hazırlık.

II. **El**: 1) Yet, dest; 2) irade, ihtiyar, iktidar, istitaat; 3) ahali, devlet, diyar, halk, kabile, kavim, memleket, nâs, vatan; 4) ağyar, bigâne, ecnebî, gayri; 5) dahl, vasıta; 6) hükûmet, hâkimiyet, tasarruf; 7) sulh.

III. **Em**: 1) Can, hayat; 2) derman, çare, ilâç, merhem; 3) hane, beyt; 4) alâmet, işaret; 5) mas, imtisas.

IV. **En**: 1) Çokluk anlatan söz; 2) arz, genişlik, enlilik; 3) alâmet, nişan; 4) renk, çehre, sima; 5) lâhn, perde, üslûp; 6) çene; 7) mefsal,

V. **Es**: 1) Akıl, fikir, hafıza, hatır, idrâk şuur, zekâ, zihin; 2) his, duygu, tahassüs; 3) sıhhat, faide, menfaat; 4) hübup.

VI. **Eş**: 1) Akran, adîl, çift, emsal, manent, mesîl, refik, tev'em; 2) müsavi, mütesavi, nazîr; 3) yar, zevç, zevce; 4) kariha; 5) makîs; 6) bir yeri eşme.

Daha pek çoğunu kolaylıkla bulabileceğimiz bu misaller, doğrudan doğruya kendi dilimizde monofonemlerin ne kadar çok manayı topladıklarını göstermeğe kâfidir.

Bu bahis üzerinde biraz daha ısrar ederek, iptidaî unsurları içinde saklıyan lehçe ve dillerden bazı misaller de göstermek faydalı olur.

Arkadaşım Profesör İnan'ın bir (**ay**) monofonemi üzerinde Türk lehçelerinde toplanan manaları gösteren şu listesini, mehazleriyle birlikte okuyalım:

Ay — I. *Uygur lehçesinde:* 1) söylemek; 2) isim vermek; 3) adını söyliyerek çağırmak; 4) kamer [*her lehçede müşterektir.*]; 5) hayret nidası [*her lehçede müşterektir.*]

II. *Şor lehçesinde:* rengini değiştirmek.

III. *Altay lehçelerinde:* 1) doğru anlama, anlayış; 2) kaide; 3) izah; 4) hayvan kovalarken çıkarılan ses.

IV. *Koybal, Soyot, Karagas lehçelerinde:* yemek yerinde kullanılan bir nevi yabanî soğan.

V. *Karakırgız lehçesinde:* korku.

VI. *Osmanlı, Kazan, Kırgız, Teleüt ve Azerî lehçelerinde:* 1) hayret nidası; 2) geçmişte olan iyi bir zamanı hatırlıyarak çıkarılan tahassür nidası; 3) uyanma, ayma, ayılma; 4) yükselme, suut [1].

VII. *Yakut lehçesinde:* 1) hayret nidası; 2) yaratma, halketme; 3) tanzim etme, düzen verme; 4) gösterme; 5) uzaklaşma, geçme; 6) tamam olma; 7) kesilme [2].

Yalnız bir (**ay**) monofoneminde ve yalnız Türk lehçelerinde ne kadar mana biriktiği görülüyor.

Bir de bu (**ay**) monofoneminin vokali değişerek alabildiği şekillere ve onlarda toplanan manalara bakalım:

[1] Bütün buraya kadar olan manalar Radloff lûgatinden alınmıştır.
[2] Yakutça manalar Pekarski lûgatinden alınmıştır.

Oy — I. Akıl, zihin, hafıza, fikir, endişe, hayal *(Çağatay, Kırgız, Karakırgız, Teleüt, Şor, Lebed, Küerik lehçelerinde)*; II. Meşveret *(Çağatay lehçesinde)*; III. Ata mahsus beyaza yakın mavimtrak renk *(Şor, Sagay, Koybal, Kaç lehçelerinde)*; IV. Oyma, bir yeri hafretme, kazma, hakketme, *(Osmanlı lehçesinde)*; V. Sıçrama, koşma *(Yakut lehçesinde)*; VI. *(ecramı semaviye hakkında)* Tulû etme *(Yakut lehçesinde)*; VII. Uzakta bulunan, uzaklaşmış olan *(Yakut lehçesinde)*; VIII. Açık yerde bulunan ormanlık *(Yakut lehçesinde)*; IX. Orman *(Mogolcada)*.

Öy — I. Ev *(Tarancı lehçesinde)*; II. Zaman, vakit *(Teleüt lehçesinde)*; III. Ölçü *(Teleüt lehçesinde)*; IV. Hafıza *(Yakut lehçesinde)*; V. Akıl, fikir, muhakeme *(Yakut lehçesinde)*...

Görülüyor ki adım attıkça manalar da artıyor.

Şimdiye kadar Türkçe ve Türk lehçeleri dairesinde kaldık. Üçüncü bir adım daha atarak, iptidaî dil unsurlarını muhafaza eden eski dil yadigârlarına bakalım ve bunlar içinde iki dili ele alalım:

Bunların biri, 6-7 bin yıl evveline kadar çıkan *Sumer dili*dir ki Orta Asyadan Mezopotamyaya göçmüş Türklerin dil yadigârlarını koynunda saklamaktadır. Öteki de İtalyada yaşamış ve Romayı kuran yüksek varlıkları koynundan çıkarmış olan *Etrüsk*'lerin dilidir. Bunların Türklüklerine adları şahittir. Bundan başka, Romanın kuruluş menkabesiyle Türklerin Ergenekon menkabesi de şahısları, motifleri, cereyan tarzları ile tamamiyle birbirinin aynıdır.

Bugün geçmişin karanlıklarına karışmış olan bu iki eski dilden biri semitik dillere, öteki de lâtin dillerine kaynak olmuştur.

İşte bu diller üzerine Fransız dilcilerinden *"Hilaire de Barenton"* un yaptığı lûgatçelerden şu örnekleri göz önüne alalım:

Sumerceden Örnekler:

I. **Ağ:** [Fransız dilcisi bu (ğ) konsonunu bilmediğinden fonemi uzunluk işaretiyle (â) ve (aa) şekillerinde yazmıştır. Verdiği manalar şunlardır]:

1) Su, sulama, sel, yıkama, göz yaşı, haksızlık, teselli;
2) Işık, parlama, inan, doğru, şark, yüksek;
3) Resim, şekil, hakketme;

4) Verme, kurban, vaftiz;
5) Bağlama, rabıta, tesis, anlama;
6) Baba, efendi, oğul, aile;
7) Ben, son, o;
8) Nefiy, tahrip, tefrik, sirkat;
9) Elbise, yatak, el, aylık, binekle seyahat;
10) Arzu, dua.

II. **Ab—Ap:** 1) Baba, ihtiyar, prens, aile, ev, mabet, mezar;
2) Ekinci, bahçıvan;
3) Su, deniz;
4) Kumanda, davet, çağırma, himaye;
5) Tahrip, karıştırma, bir ifritin ismi;
6) Yeni, güzel, bayram;
7) O, onlar.

III. **Ad—At:** 1) Anne, baba, memba, esas;
2) Koyun, tavuk;
3) Hararet, humma;
4) Söz, şikâyet, haykırma, gürültü.

IV. **Ag—Ak:** 1) Zıya, gün, sabah, gök;
2) Parlama, alevlendirme, kızma, kökreme;
3) Tam, tamamlama, tamamlandırma;
4) Bir yıldızın mahreki;
5) Kurşun, kalay;
6) Yer, mevki, dam, mihrap;
7) Dağ, deniz;
8) At, öküz;
9) Sevme, kendinden verme, lûtuf, himaye, tevcih
10) Söz, şikâyet, haykırı, terennüm, emir, haber;
11) Gerçekten, sahihen, filhakika;
12) Fransızca (qui) ve (de) karşılığı.
13) Yemek, ekip biçmek, almak, kazanmak, satın almak;
14) Yaşama, yayılma, fışkırma;
15) Karşılaşma, devirme, elden kaçırma, atılma, mukavemet etme, harp, cidal;
16) Anlama, zekâ;
17) Bağlama, inşa, icra;
18) Dua etme, kurban verme.

V. **Ah:** 1) Gün doğumu, gündüz, parıltı, ışık, parlama;

2) Ateş, hararet, yanma, kavrulma, hiddet;
3) Soğuk, karanlık, gece, kör, eksiklik;
4) Beyaz, beyaz elbise, gümüş, demir;
5) Güzel, iyi, halim, mülâyim, zaif;
6) Şarap, memba, Okyanos, fırtına, çay, meyva, nebabat, nebatî mahsulât, şeftali;
7) Söz, söyleme, haykırı, bağırma, yalvarma, dua etme, sözünden dönme, teganni, şikâyet, isteme, kehanet;
8) Tazyik, tacil, koşma, devirme;
9) Dam, mağaza;
10) Devamlı;
11) Bağ, ip, zincir, örgü, kalbin bir parçası;
12) Çokluk, sürü;
13) Kötü, sefil, sinek;
14) İdare edici, müdir;
15) Yamamı
16) Götürme, geçirme, verme;
17) Matem.

Şu birkaç misal, Sumer dilindeki monofonemlerin ne kadar çok mana taşıdığını göstermeğe kâfidir.

Etrüsk Dilinden Birkaç Örnek:

I. **Al:** 1) Bir adet [(el) şeklinde de bu manayadır];
2) Çocuk doğurma;
3) Yıl, sene;
4) Nezir, takdime, kurban, hediye.

II. **An:** 1) Yüz, çehre;
2) Yazma, resmetme;
3) Mesken, ikamet;
4) Taş;
5) Dağ;
6) Buğday;
7) Kırmızı.

III. **Ar:** 1) Çocuk doğurma;
2) Yapma, icra;
3) Çavdar;
4) Atmaca kuşu;
5) Maymun.

IV. **As:** 1) Allah;
2) Bağlama, raptetme;
3) Sevk, tahrik;
4) Mumyalar salonu.

V. **At:** 1) Baba;
2) Ev;
3) Mebzul, bol;
4) Kalabalık.

Şu aldığımız misalleri, pek kolaylıkla artırabiliriz. Fakat türlü kaynaklara baş vurarak gösterdiğimiz örnekler, maksadı izaha kâfidir. Çünkü bunlara şöyle bir bakınca, monofonemlerin üzerinde, basit bir mantıkî râbıta ile birbirine bağlanmıyacak kadar, çok ve birbirinden pek ayrı, hattâ birbirine aykırı manaların birikmiş olduğunu vuzuhla görüyorüz.

Bu hadiseyi nasıl izah etmeli?

Yeni söze başlamış çocuklara bakınız: görürsünüz ki mini mini tekellüm cihazlarının çıkarabildiği iki üç sesle bütün arzularını, duygularını anlatmağa çalışırlar.

İşte yeni dillenmiş ilkel insanı da az çok buna benzer bir durumda düşünebiliriz. Yeni faaliyete giren şuurunun idraklerini bir merkezde, bir mihrakta toplıyarak, çıkarabildiği birkaç fonemle hepsini birden söylemeğe çalışıyor. Böylelikle ilk önce bir tek ana fonemde, sonra onun birkaç şeklinde topladığı bütün manaları, bilâhare tekâmül ettikçe, polifonemik kelimelerle ayırırken, bunlar da daima o ilk fonemin manalarını tadil, takyid, tahsis için konulmuş gibi oluyor.

İptidaî unsurları az çok muhafaza eden bütün eski dillerde - Sumer, Hitit, Etrüsk, Bask, Kelt, Lituan, Maya, Totlek, Keşuha, Yakut, Çuvaş... dillerinde - hemen her monofonem üzerinde toplu görülen bu sayısız anlamlar, başka bir suretle izah edilemez.

Dillerde görülen şu hadise dahi ıspat ediyor ki, insanlar ilk idrak ve şuur ile ses çıkardıkları zaman, bir vokalle başlıyan ve bir konsonla biten monofonemlerle mana ifadesine çalışmışlar ve ilk monofonemde bütün idrak edebildikleri mefhumları toplamışlardır.

Böyle bir tek monofonemde bütün manaları toplamağa saik olan psikolojik ve filozofik sebep te, ilk idrak ve şuur sahibi insanın bütün varlıkları **"güneş„** denilen bir tek obje üzerinde tanıması ve anlamasıdır.

KELİME KURULUŞLARI

Şimdiye kadar verdiğimiz izahat, insanın ilk idrak ve şuur ile duygu ve düşüncelerini *(monefonem)*lerle ifade etmiş olduğunu, bu *(monofonem)*lerin uzun bir zaman sonra ikişer ikişer birleşerek ve ilk vokalleri düşerek *(monosilâp)*lar vücuda getirdiğini, bu *(monosilâp)*ların gittikçe dillerde yerleşerek *(monofonem)*lerin yerine **(kök)** mahiyeti aldıklarını, gene uzun bir zaman sonra, ikiden fazla *(monefonem)*ler de birbirine karışarak *(polifonemlik kelimeler)*in kurulduğunu göstermiştir.

Bu bahsettiğimiz hadiseler, "préhitoire„ içinde geçtiğinden, bugün, doğrudan doğruya *(monofonemik)* dilleri, yaşayan lisanlar arasında bulanmıyoruz. Fakat, kısmen monofonemleri, kısmen de bifonemik monosilâpları yegâne ifade vasıtası olarak kullanan diller vardır.

İşte bu dillere **(monosilâbik diller)** adı verirler.

Dillerde Tekhecelilik *(Monosyllabisme)*:

*(Monosilâbik diller)*i iki zümrede göreliriz.

I. Oldukça geniş bir tekâmül devresi geçirmiş, muhtelif safhalardan geçmiş ve yeniden monosilâbik şekle dönmüş olan diller. Meselâ (Çin) dili bu nevidendir. Bu dili tetkik edenler, Çincenin monofonemik, monosilâbik ve hattâ agglutinatif devirleri geçirdikten sonra yeniden "monosilâplaşmış„ olduğunu söyliyorlar. Bu vaziyet, dillerin tekâmülleri yalnız düz bir hat üzerinde olmadığın, türlü kıvrımlar ve dönüşlerle cereyan etmiş bulunduğunu gösterir. Çin dilinde bir takım monosilâpların "*dolu*„, yani doğrudan doğruya bir mânaya mevzu; bir takımlarının ise "*boş*„, yani başka bir "dolu monosilâb„ın mânasını tadil, takyit, teşmil, tahsis gibi süffiksal bir rol ifa eder mahiyette olmaları da, bu dilin henüz ilkel monosilâbik devresinde olmadığını gösteren delillerdendir.

İngiliz dili üzerinde etütler yapan bazı dilciler, bugünkü günde fleksiyonel bir dil olan İngilizcenin gittikçe ihtisarlar

yaparak yeniden monosilâbikleşmeğe meylettiğini görmüşlerdir.

Bu halde monosilâbik olmanın bir iptidaîlik demek olduğuna hükmetmek istiyenler, tamamiyle haklı sayılamazlar, demek olur.

II. Henüz monosilâbik devrede kalmış olan iptidaî diller. İşte asıl dilin prehistorik varlığını etütte yol göstericilik edebilecek olanlar, bu diller olabilir. Bazı müellifler Siyam, Birman, Tibet dillerinin bu yolda olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat bu diller de Çince kadar yakından etüt edilmedikçe bu iddianın katiyetine hükmolunamaz. Hakikî ilkel monosilâbik diller, henüz totemik hayat süren şimalî Amerika ve Avustralya kabilelerinde gürülebilir. Maatteessüf bu diller üzerine geniş ve esaslı etütler henüz yapılmamış olduğundan ilk insan dilinin birinci tekâmül adımındaki izlerini yakından takibe şimdilik imkân yoktur.

Dillerin monofonemik ve monosilâbik devreleri böylece geçmişin karanlıkları arasında örtülü olduğu halde, bu devrelerin varlığına kolaylıkla kükmedebilmemiz, bu devreleri geçirmiş olan dillerde de monofonemlerle monosilâpların bulunması ve bunların manaya esas teşkil ettiklerinin anlaşılması sayesindedir.

Doğrudan doğruya monosilâbik dillerin analizleri, bunlarda monosilâplar üzerinde temerküz eden manaların da en geniş ve en umumîlerinin, o monosilâpları terkip eden monofonemlerde bulunduğunu göstermektedir.

Bundan başka monosilâbik devreyi de aşarak "**Bitişkenlik:** *agglutination*„ ve "**Bükülgenlik:** *flexion*„ devirlerine varmış olan dillerde dahi, monofonemler üzerinde en geniş manaların toplanması ve polifonemik kelimelerin analizinde de asıl büyük mana merkezinin gene monefonemlerde gürülmesi, bu esası teyit eder.

Dillerde Bitişkenlik *(Agglutination)*:

Monosilâbik devreyi aşan diller, polifonemik kelime teşekkülleriyle temayüz ederler. Bu polifonemik teşekküller, müteaddit silâplı kelimeler halinde kendini gösterir. Böyle müteaddit silâp yan yana gelerek bir kelime teşkil edince, bunların içinde en az bir tanesi sözün asıl kök manasını üzerine alacağı aşikârdır.

Yukarıdan beri verdiğimiz izahattan anlaşılır ki asıl kök mana, bir monofonemin üzerindedir ve bu monofonem de bir **(V. + ğ)** dir.

Polifonemik bir teşekkülde bu ana monefoneme katılan başka fonemler de onunla birleşip kaynaşarak bir "**kelime:** *mot*„ teşkil ederler. İşte bu birleşip kaynaşma bilhassa "*vokaller arasındaki birlik*„ ile temin olunur.

Yukarıki izahat göstermiştir ki vokallerin kelimenin manasında büyük ve esaslı bir fonksiyonu yoktur. Asıl manayı konsonlar taşır. Vokaller o konsonları okutmağa ve - bir dereceye kadar da- uzaklık, yakınlık gibi tâlî mana mütemmimlerini sezdirmeğe yarar.

İşte bu esasa binaen bir ana monofoneme katılan fonemlerin vokalleri alabildiğine değişebilir. Bu değişme ana monofonemin -yahut onun yerine geçen monosilâpların- vokalleriyle uyuşma yolunda olur. Böylelikle polifonemik bir teşekkülde vokaller arasında bir "**ahenk:** *harmonie*„ vücuda gelir.

İşte dillerde "**bitişkenlik:** *agglutination*„ dediğimiz hadisenin menşei, bu "**vokalik ahenk:** *harmonie vocalique*„ keyfiyetidir.

Vokalik ahenk, "*kalın sesli vokallerin gene kalın sesli vokallerle ve ince sesli vokallerin gene ince sesli vokallerle takip edilmeleri*„ şeklinde kısaca tarif olunabilir.

Bu en basit tarif, "*agglutination*„ un başlıca esasını teşkil eder.

Ana kök olan monofonem, yahut onun yerini tutan monosilâp, kalın bir vokal taşıyorsa, polifonemik bir teşekkülde buna katılan elemanlar da kalın bir vokalle söylenir; bilâkis kök veya monosilâp, ince bir vokal sahibi ise, bu elemanların da vokalleri ince telâffuz edilir.

Vokalik ahenk, incelik ve kalınlık üzerinde güründüğü gibi, diş ve dudak vokalleri üzerinde de görünür. Diş vokallerini gene diş vokalleri, dudak vokallerini de gene dudak vokalleri takip eder. Lâkin vokalik ahengin bu ikinci düsturu, birincisi kadar kat'î olarak hüküm sürmez.

Yakut Türkçesinde iki türlü vokalik ahengin her ikisi de vardır. Meselâ bizde yalnız (*lar - ler*) şeklinde olan ve -deskriptif gramerlerde- **„cemi eki"** denilen ek, Yakutçada (*lar-ler-lor-lör*) gibi dört şekilde bulunur.

Lâkin Türk lehçelerinin bir çoğunda ve hele mütekâmil garp Türkçesinde eklerde (*o*) ve (*ö*) vokalleri kullanılmamaktadır. -Yalnız yeni bir teşekkül olan (*yor*) eki müstesna tutulursa- bizim Türkçemizde hiçbir ek (*o*) ve (*ö*) vokallerini almaz.

Böyle olunca vokalik ahenk iki şekilde tecelli eder:

I. — **İkizli vokalik ahenk:** Bunun düsturu şudur :
1) "*A, o, u, ı*„ dan sonra "*A*„ gelir;
2) "*E, ö, ü, i*„ den sonra "*E*„ gelir.

Meselâ "adadan, odada, uğrunda, kırılsa„ ve "evde, gözden, üstünde, gitse„ sözlerinde olduğu gibi.

II. — **Dördüzlü vokalik ahenk:** Bunun düsturu şudur:
1) "*A, ı*„ dan sonra "*ı*„ gelir;
2) "*E, i*„ den „ "*i*„ „
3) "*O, u*„ dan „ "*u*„ „
4) "*Ö, ü*„ den „ "*ü*„ „

Meselâ "aldı, kırmış, geldi, inmiş, oldu, vurmuş, gördü, gülmüş„ sözlerinde olduğu gibi.

Bu iki düsturun bazı istisnaları da vardır. Bu istisnaların bir takımı, doğrudan doğruya müstesna kelimelerdir; bir takımı da, bir kaide altına alınabilen istisnalardır.

I. — Müstesna kelimeler iki türlüdür: (1) *asıl kelimeler;* (2) *değişmiyen ekler.*

(1) Vokalik ahenge istisna teşkil eden asıl kelimeler, ince-kalın vokaller karışık olarak bulunan sözlerdir. Bunların en mühimmi "*inan*„ kelimesidir. Yalnız Çuvaş lehçesinde bu kelime "*iniyen*„ şeklinde ahenkleşmektedir. Diğer Türk lehçelerinin hepsinde ince "*i*„ vokaliyle başladığı halde kalın "*a*„ vokali almaktadır.

"*Elma, kestane, telgraf, grafik, limon, işbu*„ gibi birtakım kelimelerde de vokalik ahengin bozulduğu görülmektedir. Fakat bunların birtakımı başka telâffuzların benimsenmesinden, birtakımı da kelimenin "*mürekkep kelime*„ olmasından ileri gelmiştir.

(2) Değişmiyen ekler, (*yor, ki, ken, leyin*) ekleridir. Bunlardan önce gelen kelimenin vokali ne olursa olsun, bunlar kendi vokallerini muhafaza ederler. Bununla beraber (*yor*) un bu

yüzden halk dilinde telâffuzunu değiştirdiği, birçok yerlerde (*yir, yiri, yoru, iyi,...*) gibi şekiller aldığı görülmektedir; "*ki*„, "*ken*„ ve "*leyin*„ eklerini de halk söyleyişi çok defa ahenkleştirmektedir.

II. — Kaide altına alınabilen istisnalar, başlıca şunlardır:

(1) Mürekkep kelimeler vokalik ahenge tâbi değildir. Meselâ „bilmek, vermek, yazmak, gelmek„ sözleriyle yapılan mürekkep fiillerde fiilin iki parçası birbirine vokalik ahenkle yapışmaz: "Alabiliyor, kıskanıverdi, düşeyazdı, inanagelmekteyiz...„ gibi

(2) "*Y*„ harfinin baş tarafına gelen "*a*„ lar "*ı*„ ya, "*e*„ ler "*i*„ye çevrilirler: „Ağlıyor, esniyor, sormıyacak, gelmiyecek„ gibi.

(3) "*V*„ harfinden sonra gelen "*ı*„ lar ekseriya "*u*„ ya, "*i*„ler de bazen "*ü*„ ye çevrilirler: "Tavuk, davul, kavurma, sevük„ gibi. Bununla beraber "*avı, evi*„ gibi sözler de bu değişmenin görünmediği de vardır.

İşte vokalik ahengin tesiri altında vokalleri birleşerek eklerle köklerin kaynaşmasına "**bitişkenlik:** *agglutination*, adı verilir.

Vokalik ahengin yaptığı bu kaynaştırma, kelimeye öyle bir yekparelik verir ki bunun içinde bulunan köklerle ekleri ve bunların mürekkep şekillerindeki basit elemanları bulmak, dikkatli bir analize lüzum gösterir.

Dillerde Bükülgenlik (Flexion):

Şu izahatı hulâsa edersek görürüz ki, ilk önce (*monofonem*)lerle konuşmaya ve meramını anlatmaya başlamış olan insanlar, tek (*monofonem*)den müteaddit (*fonem*)ler çıkarmakla kalmamış, iki (*fonem*)i birleştirerek (*bifonemik monosilâp*)lar yaratmış, buradan **(monosilâbik)** dil sistemi vücut bulduktan sonra da, aynı temayülle müteaddit (*silâp*)ları yan yana getirerek (*polisilâbik*) kelimeler vücuda getirmiştir. Polisilâblik kelimelerde yan yana gelen (*fonem*) ler ve (*silâp*)lar birbirleriyle kaynaşarak aralarında önce (*tek vokallilik*), sonra da (*vokalik ahenk*) teessüs etmiş ve buradan **(agglutination)** çıkmıştır. (*Monovokalik*) halden (*vokalik ahenk*) şekline geçmekte başlıca âmil olan şey, artık tekâmül etmiş olan tekellüm cihazının tenevvü ihtiyacını duyması ve samianın da yeknesak sesten usanması hâdiseleridir. Aynı hâdise, (*vokalik ahenk*) te istisnalar da vücuda getirmekte devam etmiştir. Öyle ki, (*monovokalik*) hale nazaran

çok ahenkli olan (*vokalik ahenk*) kuruluşu da, yavaş yavaş fazla muttarit ve yeknesak görünmeğe başlamıştır. Bu yeknesaklığı da kırmak arzusu ilk önce mürekkep kelimelerde kendini göstermiş, ondan sonra ise mürekkep kelimeler ve prefiksler ile yapılan kelimelerde (*vokalik ahenk*) gözetilmemek yoliyle **(flexion)** temayülü başlamıştır.

Aynı zamanda, kelime teşkilinde kökü başta muhafaza ederek diğer kök ve ekleri onun ardına yapıştırmaktan ibaret olan (*agglutinatif sistem*) de kâfi görünmiyerek, başa ve araya ekler getirmek ve iki veya daha ziyade kelimeyi birbirine ekliyerek (*mürekkep kelime*) yapmak sistemleri dil kuruluşuna idhal edilmiştir ki, bunlarda (*vokalik ahenk*) düsturlarına riayet olunmaması da **(flexion)** kapılarını geniş geniş açmıştır.

Türkçede Flexion Emareleri:

Dilimizde de isim, sıfat, fiil... gibi her türlü kelimelerin mürekkep şekillerinde, başa getirilerek bir önek olmak istidadı gösteren zarflarda, hattâ sonek gibi kullanılan bir takım mürekkep şekillerde (*vokalik ahenk*) gözetilmemesi, dilin **(agglutination)** dan **(flexion)** a doğru akmakta olduğunu gösterir alâmetlerdir.

Meselâ yer ismi olarak kullanılan mürekkep isimleri ele alalım: (*Kadıköy*, *Arnavutköy*, *Ortaköy*, *Rumelihisar*, *Anadolhisar*) gibi. Bunların ilk şekilleri şüphesiz birer "izafet veya tavsif terkibi„ halinde idi. (*Kadı köyü*, *Arnavut köyü*, *Orta köy*, *Rum eli hisarı*, *Anadolu hisarı*) gibi. Bunların izafet ekleri düşmüş, kelimeler birbirine kaynaşmış, tek birer yer ismi halini almış bulunuyor. Böyle iken - kalın vokallerle söylenen birinci kelimelerin sonuna gelen (*köy*) sözü ince (*ö*) vokalini kaybetmemiş, hattâ bu vokalin tesiriyle (*y*) si de (*v*) ye doğru temayül göstermiştir. Bugün (*Kadköydeydim*) diyen bir ağızda "*kadı*„ ve "*köyü*„ sözlerini ayırt etmek âdeta güç olmuştur.

Mürekkep sıfatlarda da vaziyet aynıdır. Bugün meselâ hayatın inkılâpları arasında muvazenesini bulamamış bir zümreye (*başıdönükler*) deriz. Burada (*başı*) sözü ile (*dönük*) sözü bitişerek bir mürekkep sıfat yarattıktan sonra bu sıfatın mevsufu hazfedilerek sıfat, isim yerine kullanılmış ve buna da (*ler*) eki getirilmiştir. Fakat (*başı*) ve (*dönük*) kısımlarının birindeki kalın vokale mukabil ötekinde ince vokaller olduğu gibi kalmıştır.

"*Yapabilmek, düşeyazmak, kalıvermek, olagelmek, yapılagitmek...*„ yolundaki mürekkep fiillerde de bir cüzün kalın vokalleri öteki cüzüdeki ince vokalli fiiller üzerinde vokalik bir tesir yapmamaktır.

"*Ön*„ ve "*Son*„ gibi zarflar baş tarafta gittikçe birer prefiks gibi rol oynamaktadır. Bugün "*önsöz, önek, önayak, önsezi, öngörü*„ gibi kelimeler gittikçe meydan almış bulunuyor. Bunun gibi "*ilerigelmek*„ ve "*ilerigitmek*„ sözleri de "emsali arasında temayüz etmek„ ve "haddini aşmak„ manalariyle birer mürekkep söz halini almıştır. İşte böyle prefiksleşmek yolunu tutmuş olan zarflarda da kendinden sonraki kelimenin vokalik ahengine uymak, yahut o sözü kendi vokalik ahengine uydurmak kabiliyeti görülmiyor. Yeniden yeniye dile giren "*arsı, yantı, dış, yat*„ gibi öneklerde de vokalik ahenk cereyan etmiyor. "Bu işte *önayak* olanlar„ dediğimiz zaman "*ön*„ ile "*ayak*„ arasında bir vokal ahengi kurmaya hiç bir ihtiyaç duymiyoruz. Gene bunun gibi "*sonek*„ diyoruz da arada ahenk bozulduğunun belki farkına bile varmıyoruz.

Aslında "*yürümek*„ sözünün kalın vokalli "*yorumak*„ şeklinden gelerek dilimizde hal sıygası teşkil eden "*yor*„ sözünün vokali değişmiyor. Meselâ "*gel*„ gibi ince bir fiil maddesine de "*geliyor*„ şeklinde yapışıyor. Gene bunun gibi, "*ki, ken, leyin*„ v.s. eklerinde de bir değişmezlik kendini gösteriyor.

Bütün bunlar, Türkçenin mütekâmil konuşma şivesinde gittikçe **(agglutination)** un ve onun başlıca dayanağı olan vokalik ahengin kırılmakta olduğunu gösterir.

(Flexion) un Mahiyeti:

Dilde "**bükülgenlik**: *flexion*„ dediğimiz hâdise, İndo-Öropeen diller grupunda en çok şu vasıflarla kendini gösterir:

1 — Kelimenin başına da bir takım ekler gelmesi: *préfixation;*

2 — Kökün ara yerine bazen bir ek katılması: *infixation*;

3 — Kelimede vokalik ahenk yerine kalın ve ince vokallerin bir münavebesinin hâkim olması;

4 — Bazı kelimelerin "**müştak**: *dérivé*„ şekillerinde, kelimenin kendisinde düşmüş olan unsurların görülmesi.

Hamito - Semitik dillerde bu vasıflardan başka bir de:

5 — Kelimenin tasrifinde vokallerin tebeddüliyle mananın tegayyürü hâdisesine de tesadüf olunur.

Bu hâdiseleri kısaca gözden geçirelim:

1. Önekler: *préfixes* – Bu hâdise, hakikatte, mürekkep kelimelerin birinci unsurlarının, çok defa mürekkep şekilde kullanılması yüzünden, asıl manasını kaybederek bir "önek„ halini almasından ibarettir. Zaten bütün eklerin aslında birer manalı kelime oldukları ve sonradan kullanıla kullanıla yıpranarak birer ek halini aldığı artık dilcilerce umumiyetle kabul edilmiş bir hakikattir.

Agglutinatif şekillerde ancak kökten sonraya gelen bu türlü eklerin başa da alınması, (flexion) hâdisesinin en başlı unsurlarından biridir. Çünkü böyle yapılınca kelimenin kökü önekle sonekin arasında kalarak onun tefriki oldukça güçleşmektedir.

Kelime önüne gelerek manasında tadilât yapan bu prefiksler içinde bazıları vardır ki, bugüne kadar prefiks sanıldığı halde, **(V. + K.)** formülünün tatbiki sayesinde, bugün onların zaten kelimenin kendinde dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ "*arracher*„ gibi bir kelimenin başında "prefikstir„ denilen (*ar*) unsurunun kelimenin ana kökü olan (*ağ*) dan ibaret olduğunu, bunun konsonunun müteakip elemanla kaynaşarak (*r*)leştiğini kolaylıkla anlarız.

Lâkin bunlar haricinde de birtakım prefiks şeklinde başa eklemeler olmuştur. Meselâ "*interjection*„ gibi bir kelimede "*inter*„ prefiksi ile "*ion*„ süffiksi ayrı ve "*jacta*„ kelimesi ayrı olarak analiz edilmek lâzımdır.

2. Araek: *infixe* – "Araek„ dediğimiz dil elemanını Avrupalı dilciler şöyle tarif ederler:

"Bir kökün manasını tadil etmek üzere o kökü teşkil "eden seslerin ortasına sokuşturulmuş olan bir elemandır. "Meselâ lâtince "ilhak etmek„ manasına olan (*jungere*) kelime-"sinde olduğu gibi ki burada (*n*) konsonu (*jug*) yani (boyun-"duruk) kökünün içine girmiştir.„

"*Jug*„ gibi bir monosilâba "**kök**„ diyen dilciler için bu tarif doğru görünebilir. Lâkin ana kökün ancak bir **(V. + ğ)** olacağı ve bütün kelimenin **(V. + K.)** formülüne uygun fonemlere ayrılması esasları kabul edildikten sonra "**araek**: *infixe*„ tabirini de daha geniş bir manada almak lâzımdır.

Eklerin tasnifi – Bu görüşle "**ekler**„ i şöyle tasnif edebiliriz:

1 — Alelûmum bir köke katılarak onun manasını tadil eden elemanlara "**ek**: *affixe*„ adı verilir. Bunlar asıllarında

gene birer köktür. Fakat kök manasını kaybederek başka bir kökün manasını tadil edici rol oynadıkları zaman "**ek**„ adını alırlar.

2 — Kelimenin en sonuna gelen ve ekseriyetle kelime manasını tamamlıyan ekler "**sonek**: *süffixe*„ adını taşır. Kökün ardına yapışan her bir eke de bu mana ile, genel olarak, (*süffiks*) diyebiliriz.

3 — Kelimenin baş tarafına gelerek onun manasını tadil eden eklere "**önek**: *préfixe*„ derler.

4 — Kelimede ekle kökün veya iki ekin arasına girerek manada bir tebeddül husule getiren elemanlara "**araek**: *infixe*„ namı verilir.

Bu tarife göre enfikslerin bir hususiyeti kalmamış demektir. Çünkü ötedenberi bellediğimlz süffikslerin birinden sonra bir süffiks daha gelirs bunların birincisi "enfiks„ adını almış olacaktır.

Nitekim yukardaki misalde görülen "*n*„ konsonu da "*jug*„ monosilâbının içine girmiş olmaktan ziyade "*uj*„ ve "*ug*„ elemanlarının arasına gelmiş demektir.

3. **Vokalik ahengin bozulması** — Biraz yukarda izah ettiğimiz gibi, agglutinatif dillerde de, şivenin tekâmüliyle, bu ahenk gittikçe karışarak bozulmaktadır. Fleksiyonel dillerde vokalik ahenk bütün bütün ortadan kalkmış olmadığına ve agglutinatif dillerde mürekkep kelimeler ve prefiksler vokalik ahenge tâbi tutulmadığına göre, mesele mürekkep ve prefiksli kelimelerin çokluğundan ve azlığından ibaret kalır.

Vokallerin esasen mana üzerinde tesirleri pek mahdut olduğuna nazaran, vokal değişmelerinin semantik bir fonksiyonn olamaz. Konson elemanları yerli yerinde durduğu halde vokalin değişmesi manayı değiştirmez. Zaten vokalik ahenge tâbi olan agglutinatif dillerde dahi vokaller, kendilerinden önceki vokale uymak için değişmektedir. Binaenaleyh ahengi aynı cins vokallerin teakubunda aramakla muhtelif cins vokallerin tenavübünde aramak, nihayet bir müzik zevki meselesi olarak telâkki edilebilir.

Önek ve araek hâdiselerinin münakaşası — (*Fleksiyon*)un en mühim hususiyetleri diye ileriye sürülen bu (*önek*) ve (*araek*) hâdiselerini, "*monofonemik dil*„ bakımından tetkik edecek olursak, hiçbir ehemmiyeti olmadığı kendiliğinden meydana çıkar. Bunu gösterecek delilleri şöyle hulâsa edebilirz:

I. Umumiyetle "*ek*„lerin haddi zatında birer kök kelime olduğu, bunların sonradan aldıkları ek manalar ile başka bir kökün manasını tadil ettikleri, ana düstur olarak, bütün dilcilerce tasdik edilmiştir. Bu halde bütün "*ek*„ hâdiseleri, umumî olarak, birer "*mürekkep kelime*„ olmak üzere mütalea edilebilir. Yani bir kökün manasını tadil eden bir "*ek*„, "*kök*„e katılmış başka bir "*kök*„ten başka bir şey değildir. Yalnız bu katılan ve manayı tadile yarıyan "*ek*„, doğrudan doğruya kendi kök manasında değil de, ona yakın ve onunla ilgili bir manada kullanılmıştır. Bu halde, bir "*kök*„ ün manasını tadil eden ve bu haysiyetle "*ek*„ gibi alınan ikinci bir "*kök*„, birinci "*kök*„ ün baş tarafına, yahut sonuna, yahut her hangi bir yerine gelmiş olmakta bir ehemmiyet kalmaz. Meselâ Arapçada "tadiye„ işini gören "*t*„ler, kök kelimenin baş tarafına alınarak "tef'il„ vezninde fiiller yapılmaktadır; aynı "*t*„ Türkçede fiil maddelerinin sonuna alınarak "başlat-mak„ "oynat-mak„ yollu fiiller vücuda getirilmektedir. Lâkin her iki şekilde de "bir fiili bir şahsa yaptırıcı„ manasını veren eleman "*t*„ konsonunun "yapıcı ve yaptırıcı„ mefhumundan çıkmaktadır.

II. Bilhassa "*önek*„ lerin aslında tamamiyle birer kök kelimeden ibaret olduğunu birçok dilciler analizlerle ortaya koymuşlardır. İndo - Öropeen dillerdeki prefikslerin Türkçeden nasıl kaynamış olduğunu arkadaşım Profesör Dilemre, İkinci Türk Dili Kurultayında bir tezle izah etmiştir. Bu halde her hangi "*önek*„ le yapılmış bir sözü doğrudan doğruya bir "**mürekkep kelime**: *mot composé*„ olarak almak tabiî ve zarurî sayılmalıdır.

III. "*Araek*„ lere gelince, bunlar da, eğer kelime kökünden önce, bir önekle kök arasına gelmiş ise "**mürekkep önek**: *préfixe composé*„ teşkil etmiş olualar; yok, kelime kökünden sonra bir sonekle kök arasına gelmişlerse sonekle birleşerek bir "**mürekkep sonek**: *suffixe composé*„ sayılırlar. Türkçede "*kök*„ e katılan "*ek*„ lerin sayısı yoktur. Bir kök kelimeye bir çok ek katılır. Meselâ bir "*olmadığından*„ sözünde -deskriptif gramere göre- beş ve hattâ -analitik gramere göre- sekiz tane ek vardır [1]. Bu eklerin yalnız sonuncusuna (*sonek*) diyerek ötekileri (*araek*) diye tasnife bile lüzum yoktur.

---

[1] Deskriptif gramere göre: (1) (2) (3) (4) (5)
(ol+ma+dı+ğ+ın+dan)
Analitik gramere göre: (1) (2) (3) (4) (5) (6) (7) (8)
(oğ+ol+um+ağ(z)+ıd+ığ+ın(ğ)+ıd+an)

Görülüyor ki bütün bu (*önek*) ve (*araek*) hâdiseleri, analitik ve objektif bir bakımdan, "*mürekkep kelime*„ ve "*mürekkep ek*„ diye alınmak mümkündür.

4. Düşen elemanların iadesi — İndo-Öropeen dillerde de mahdut birkaç örneği bulunan bu hâdise, fleksyion dillerine münhasır değildir. Meselâ fransızca "*être*„ fiilinin aslında- (*e*) nin üzerindeki (^) in delâlet ettiği veçhile- bir "*s*„ konsonu da vardır. Bu konson "*être*„ sözünde ve fiilin birçok tasrif şekillerinde bulunmadığı halde "*je suis, nous sommes, ils sont*„ şahıslarında, emir saygısında, "*je serai, je serais, que je soie*„ kelimeleriyle başlıyan "mutlak müstakbel, şartî müstakbel, bağlı hal„ sıygalarında görünür; "muayyen mazi„ ve"bağlı mazi„ sıygalarında ise "*je fus*„ ve "*que je fusse*„ şekillerinde "*f*„ olarak tezahür eder.

Fleksiyon için bu hâdiseye değer verenler, dillerin monofonemik asıllarını tanımamış ve fonemlerin birbiriyle terekkübü sırasında birçok elemanların düştüğünü düşünememiş olanlardır. Halbuki esasen bu (*être*) sözünü analiz ederken baş tarafına (*eğ*) ana kökünü koyduktan sonra (*ğ = s*) formüliyle (*s*) nin ve (*ğ = v = f*) formüliyle de (*f*) nin tasrifte zuhurunu pek tabiî olarak izah etmek mümkündür.

Görülüyor ki feleksiyon için ileri sürülen hususiyetlerin hiçbiri bu hâdiseyi agglutinasyonun tabiî bir mabadi olmaktan çıkaramamaktadır.

Buraya kadar tetkik ettiğimiz fleksiyon hâdiseleri, umumî olarak, "mürekkep kelime sisteminin genişlemesi„ ile hulâsa edilebilir. Bu sistem dahi, fleksiyon dillerine münhasır bir şey değildir.

5. Vokallerin değişmesiyle mana tebeddülü— Bilhassa Semitik dillerin fleksiyonunda göze çarpan bu hâdise, İndo — Öropeen dillerde bir "farika„ olarak ileri sürülmemiştir.

Meselâ Arap dilinde vokaller zaten yazılmadığı cihetle her hangi üç konsondan mürekkep bir kelime şekli alır ve bunu türlü vokallerle okursak manaları değişir. Bilfarz (*d, r, b*) konsonlarını alalım. Bu konsonları - Arap sistemine göre- şu şekillerde okuyup şu manaları verebiliriz:

Darben = *döğmek*
Darabe = *döğdü*
Duribe = *döğüldü*
Darrebe = *döğdürdü*
Durribe = *döğdürüldü*

Arap dilini, iddia edildiği gibi, üç konsonlu köklerden yapılmış olarak kabul ettikten sonra bu fleksiyon hâdisesi önünde yeni bir dil manzarası görmek tabiî olur. Çünkü bu beş şekilde ancak bir konsonun - Arapça yazıda gösterilmiyen - tekerrürü ile vokallerin değişiminden başka bir tebeddül olmadığı halde tasrifî manalar değişmektedir.

Arap dilinin hakikatte böyle üç konsonlu köklerden yapılmış olmadığı artık bugün ortaya çıkmış bir hakikattir. Bunun için bu fleksiyon hâdisesinin de bambaşka sebeplerden ileri geldiğini şimdiden söyliyebiliriz. Bu sebepler, Arap kelimelerinin analizlerinde meydana çıkacaktır. İleride uzun uzadıya görüleceği üzere muhtelif oymak ve kabîle telâffuzlarının değişmeleri dilin gramerleştirilmesi zamanında eksik olan tasrif sıygalarına tevfik edilmek gayretine düşülmüş, böylelikle, bu vokal değişmelerinden mana tebeddülü hasıl olduğu zehabına varılmıştır.

Misal olarak aldığımız beş kelimenin mahiyetlerine kısaca bakalım:

1. Darben— Arap gramerlerine göre mastardır. Kelimenin üç konsonlu en basit kökü budur. Bunu böyle diyen Arap gramercileri kelimeyi sadece (*d, r, b*) konsonlariyle yazdıklarına bakmışlardır. Fakat bu mastarların okunuşundaki farkları ayrıca bir bahse bırakmışlar, bu farkları ihmal eder gibi görünmekle işi geçiştirdiklerini zannetmişlerdir. Halbuki tasrifte bu kelimeyi (*darp*) diye değil, (*darben*) diye okumaktan geri durmamışlardır.

2. Darabe— Arap gramerlerine göre mazi sıygasıdır. Mastara kelimenin kökü ve çıkağı diyen bu gramerciler, bir daha sözlerinden dönüp, fiilin en basit şekli (mazi) dir diyerek, bu defa da bu sıygayı kök yerine koymağa kalkmışlardır. Hele (*mezidünfih*) dedikleri mürekkep fiil sıygalarında mastar şekilleri türlü türlü kılıklar aldığı için, mazi şek-

lini esas tutmağa mecbur kalmışlardır. Bu mazi sıygasının üç konsonlu kök olması iddiası da yalnız yazıya göredir. Yoksa söyleyişte *(d, r, b)* diye bir telâffuz yoktur ve zaten böyle bir okumaya insan boğazı müsait ve müstait değildir. Okunuş yine *(darabe)* şeklindedir. Baplar değiştikçe bu okunuşun vokalleri değiştiği gibi konsonlara da yeni konsonlar katılır. Meselâ *(hasüne, hasibe, istakbele...)* gibi şekillere hep mazi sıygası denir.

3. Duribe— Arap gramercilerine göre sadece yukarıki (*Darebe*) nin meçhul şeklidir.

Bu üç şeklin etimolojik analizlerine bakalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
I. Darben :	(ağ	+ ad	+ ar	+ ab	+ en)
II. Darabe :	(ağ	+ ad	+ ar	+ ab	+ eğ)
III. Duribe :	(uğ	+ ud	+ ur	+ ib	+ eğ)

(1) Ağ, uğ : Ana köktür. Kelimenin manasına göre burada "kuvvet, kudret„ anlamınadır.

(2) Ad, ud : Bu kuvvet ve kudretin gizli bir halde kalmayıp fail ve sahip olarak tesir yaptığını gösteren elemandır. Ana kök bu elemanla kaynaşmış, baştaki vokal de, sonraki unsurların vokalleri tesiriyle, düşmüştür. (*Ağ + ad = ağad = ad = .d*) faal ve müessir bir kuvvet ve kudreti ifade eder.

(3) Ar, ur : Bu kuvvet ve kudretin temerküz ve tekarrürünü gösteren elemandır. (*Ad + ar = adar*) sözündeki vokalleri inceltelim: (*ed + er = eder*) fiili ortaya çıkar ki "kuvvet ve kudretin faal bir şekilde tekarrürü„ manası bu sözde besbellidir.

(4) Ab, ib : Faal kuvvet ve kudret kendi üzerinde tekarrür ve temerküz eden süje veya objeyi gösterir elemandır.

(5) En, eğ : Burada ilk kelimedeki (*n*) konusu da (*ğ*)den değişmedir. Kelimeyi tamamlıyan, isimlendiren, anlamını tayin ve ifadeye yarıyan sonektir.

Görülüyor ki Arap gramercilerinin (mastar, malûm mazi, meçhul mazi) diye ayırdıkları kelimelerin hepsi de birdir ve hepsinin de manası "faal ve müessir bir kuvvetin bir süje veya obje üzerinde tekarrür ve temerküzünün ifadesi„nden ibarettir.

(Döğmek) denilen iş te başkasına tesir yapan bir kuvvetin bir şahsa tatbiki demek değil midir?

4. Darrabe— Arap gramercilerine göre (*tef'il*) babının (malûm mazi) sıygasıdır.

5. Durribe— Yine Arap gramercilerine göre (*tef'il*) babının (meçhul mazi) sıygasıdır.

Bu iki sıygada fazla görülen, (*r*) konusunun iki defa tekerrürüdür. Halbuki, bunlardan biri de (ğ)den değişme olacağına göre, bunların etimolojik şekilleri de şöyle olur:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Darrabe :	(ağ	+ ad	+ ağ	+ ar	+ eb	+ eğ)
Durribe :	(uğ	+ ud	+ uğ	+ ur	+ ib	+ eğ)

(3) Ağ, uğ : Bu sözlerde yukardakilerden fazla olan yalnız elemanıdır. Bu da ikinci bir süje veya obje gösterir ki, ana süjenin işi kendisi yapmayıp bir ikinci şahsa yaptırmış olduğunu anlatır.

Görülüyor ki bu iki kelimenin de manası "faal ve müessir bir kuvvet ve kudretin birisi vasıtasıyle bir diğeri üzerinde tekarrür ve temerküz ettirilmesinin ifadesi„ nden ibarettir.

İleride, Arapça sıyga ve bapların analizinde daha mufassal olarak izah edileceği üzere, Arap dilinde sonradan kurulan tasrifler ve baplar, hep böyle unutulmuş monofonemik bir dil kelimelerinin zamanla aldıkları türlü söylenişlere dilin gramerleşmesi devrinde ayrı manalar izafesiyle vücut bulmuştur.

İşte "*Semitik fleksiyon*„ denilen hâdisenin de mahiyeti bundan ibarettir.

GÜNEŞ - DİL ANALİZ METODU

Tek bir (*monofonem*) den başlıyarak, önce (*fonem*)lerle, sonra (*bifonemik şekiller*) in kısalmasıyle vücut bulan (*monosilâp*)larla ileriye giden, bundan sonra da (*polifonemik şekiller*) alarak (*agglutinatif*) ve (*fleksiyonel*) safhalara varan kelime kuruluşlarını ilk orijinine göre analiz etmek *"Güneş - Dil,,* teorisinin meydana çıkardığı bir muvaffakiyettir.

Monosilâbik, agglutinatif ve fleksiyonel kelimelerin hepsine de tatbik edilen bu analizde iki safha vardır: Bunlardan birine **"formel analiz,,**, ötekine de **"semantik analiz,,** diyebiliriz. Bu iki analiz yapıldıktan sonra bir de **"kontrol sistemi,,** bunu takviye ve ikmal eder.

Bu üç analiz safhasını birer birer gözden geçirelim:

I. Formel Analiz:

*"Formel analiz,,*den maksat, kelimenin *"etimolojik şekli,,* ni bulmaktır. Bu da kelimeyi tek tek (*fonem*)lerine ayırmakla mümkün olur.

Formel analizin dayandığı başlıca esaslar şunlardır:

a) Kelimede ana kökü bulup ayırmak;

b) Kelimede vokalsiz konson ve konsonsuz vokal bırakmamak.

Şimdi bu iki esaslı noktayı tetkik edelim.

1. Kelimede Ana Kök:

Yukarıdanberi verdiğimiz izahat ile anlaşılmıştır ki her hangi bir kelimenin asıl ana kökü, kök manayı taşıyan bir monofonemden ibarettir. Bu da (*V.* + *ğ*) şeklindedir.

Hakikî **(kŏk : *racine*)** işte bu *(V.* + *ğ)* monofonemidir. Bu ana monofonem kelimede şu şekillerde bulunabilir:

I. — Kelimede aynen ve tamamen mevcut olur: (*ağrı, eğreti, iğri, oğul, uğur*) kelimelerinde olduğu gibi, ki ana kökleri

olan (*ağ, eğ, iğ, oğ, uğ*) monofonemleri kelimede olduğu gibi mahfuz kalmıştır.

II. — Konsonu birinci kategori konsonlarından biriyle tebadül etmiş olarak bulunur: (*ayık, oyun, uyku; aktarma, okuma, öksüz;...* v. s.) gibi ki bunların prensipal kökleri (*ay, oy, uy*) ve (*ak, ok, ök*) tür. Bunlardaki (*y*) ve (*k*) konsonları ana (*ğ*) konsonunun birinci derecede değiştiği konsonlardır.

III. — Konsonu ikinci kategori konsonlarından biriyle tebadül etmiş olarak bulunur: (*avlama, evlenme, emre, imrenme, abla, üfleme, öpüşme*) kelimelerinde olduğu gibi ki bunların başlarındaki (*av, ev, em, im, ab, üf, öp*) kökleri, ana konson olan (*ğ*) nin (*v*)ye ve (*v*) yoliyle (*m, b, p, f*)ye değişmesiyle husule gelmiş köklerdir.

Ana konsonun doğrudan doğruya tebadülleriyle husule gelen bu iki nevi kökler, birinci derece prensipal köklerdir.

IV. — Ana kök kelimede tamamiyle düşmüş ve yerine-başında bir vokalle-üçüncü ve dördüncü kategori konsonlarının teşkil ettikleri ikinci derece prensipal kökler geçmiş bulunur: (*istek, aşağı, acı, açma, azgın, otlak, ödlek, anlama, alış, ergin...*) gibi ki bunların başlarındaki (*is, aş, ac, aç, az, ot, öd, an, al, er*) kökleri ana kök olan (*V.* + *ğ*) ile kaynaşarak onun yerine geçmiş ikinci derece prensipal köklerdir.

V. — Birinci veya ikinci derece prensipal köklerin başlarındaki vokal dahi kelimede düşmüş bulunur. Bu takdirde kelime bir konsonla başlar gibi görünür. (*Kapı, yarım, vergi, bağ; sıkı, zorluk, dergi, tarım*) gibi ki bunların başlarındaki "*k, y, v, b; s, z, d, t*„ konsonlarının vokalleri kelimede görünmemektedir.

Bunlardan birinci derece prensipal köklerin başlarına vokallerini koymak kâfi olabilir. Fakat ikinci derece prensipal köklerin başlarına mutlaka vokalle birlikte ayrıca (*V.* + *ğ*) ana kökünü de getirmelidir. Bu takdirde yukarıki kelimelerin ilk dördü "*akapığ, ayarım, evergi, abağ*„ şekillerini alır ki bunların başındaki "*ağ*„ ana kökü bu "*ak, ay, ev, ab*„ prensipal köklerinde temessül etmiş sayılır. Kalan dört kelime ise doğrudan doğruya "*ığısıkığ, oğozoruluk, eğederegi, ağatarım*„ şekillerini alır.

Birinci derece prensipal köklerle başlıyan kelimelerin analizinde dahi icap ettikçe başa "*ağ*„ ana kökünü getirmek mümkündür.

2. (V. + K.) Serileri:

Ana kökün yerini ve rolünü böylece tespit ettikten sonra, analizin ikinci şartı da, bütün kelimeyi, bir vokal ve bir konson taakup etmek üzere, şöyle şematik bir şekle tevfik etmektir:

$$[(V. + K.) + (V. + K.) + (V. + K.) + ...]$$

Bunda şu iki esas vardır:

1. — *Vokalsiz konson ve konsonsuz vokal olamaz.*

2. — *Konsonun vokali konsondan önce gelir.*

Bu iki esasa göre, elimizdeki kelimede yalnız başına bir vokal görürsek buna bir (ğ) ana konsonu katarız; başında vokali olmıyan bir konsona rasgelirsek onun da başına-kendisinden önce ve sonra gelen elemanların vokallerine uyar-bir vokal getiririz.

İşte böylece bütün kelime, başta bir vokal ve onun ardınca o vokalle okunan bir konson olmak üzere, (*monofonem*)-lere ayrılmış olur.

Analizi bu şekilde yapmaktan maksat, kelimeyi iptidaî (*fonem*)lerine ayırmak ve her bir (*fonem*)in semantik fonksiyonunu bulmaktır.

II. Semantik Analiz:

Kelimenin başında ana kök, yahut onu temsil eden birinci derece prensipal kök bulunduktan ve bütün kelime (*V.* + *K.*) formülüne uygun basit fonemlere ayrıldıktan sonra, analizin en nazik noktasına gelinmiş olur. Bu da, az çok mihanikî olarak elde edilmiş olan, fonemlerin her birine mana vermek, yani bunların semantik fonksiyonlarını tayin etmektir.

Bunda, bir kere ana köke verilecek manayı tayin etmek, sonra da bu ana kök manasını tadil, takyit, ikmal, tayin, tevsi eden elemanlardan her birinin rolünü bulup çıkarmak lâzımdır.

Ana kök manasının tayininde esas, kelimenin kendi asıl anlamıdır. Analiz edeceğimiz kelimenin asıl manasını bulmak için o kelimenin lûgatlerde yazılı manalarını ve bugüne kadar kelimenin etimolojisi ve ilk kaynağı hakkında elde bulunan malûmatı toplamak lâzımdır. Böylece kelimenin manaları içinde hangilerinin "mecaz„ yoluyle sonradan gelmiş bulunduğu ve kelimenin asıl ilk manası hangisi olduğu tayin edilebilir.

Dilde kullanılagelen, yahut-bugün terkedilmiş olsa bile-eski metinlerde görülen kelimelerde bu mananın tayini nispeten kolaydır. Fakat pek eski ve uzak yadigârları saklıyan has isimlerde bu tayin bir çok güçlükler arzeder. Meselâ eski ilâh isimleri, eski ve yeni şahıs isimleri, kabîle ve soy adları, şehir, kasaba, köy, nehir, deniz, körfez, ada, yarımada, kıta... gibi coğrafya adları, ne gibi bir maksatla konmuştur ve bunların asıl ilk konuşta o adı koyanların zihnindeki anlamı ne idi? bunu bulmak, dil araştırmaları arasında ayrıca bir ihtısas şubesi teşkil eder ki buna "*Onomastique*: **şahıs isimleri bilgisi**„ ve "*Toponymie*: **yer isimleri bilgisi**„ adları verilir. Arkadaşım Profesör Tankut bilhassa bu şube ile uğraşmaktadır.

Ana köke verilebilecek manalar ile ona yapışan elemanların manalarının tayini (semantik analiz) bahsini teşkil eder. Şimdi bu iki noktayı tetkik edelim:

1. Ana Kök Manaları:

Ana kökün ilk ve büyük mana kaynağı, **"güneş„** mefhumudur. İnsanın idrak ve şuur ile kâinata çevrilen görüşünde en başlı rolü ifa eden, bu taze uyanmış şuurda başka her türlü insanî ve hayvanî görüşlerden ayrı bir yer tutan, hayvanî instinct seslerinden başka net bir sesle ifade ihtiyacı duyulan esas obje ancak güneş olabilir.

Henüz insanî duyguları uyanmamış olan-insanlığa namzet-bir hayvanın da, bütün başka hayvan cinsleri gibi, reflekslerinin ifadesi için çıkardığı bir takım karışık ve homurtulu sesleri olmuş olabilir. Bu sesler arasında bir takımı **"cinsî**: *racial*„ ses olarak ta seçilebilir.

Bugün de hayvan cinslerinin kendilerine has birer rasiyal ses ayırabiliyoruz: kedinin sesi "*miyav*„, köpeğin sesi "*hav*„, koyunun sesi "*me*„, keçinin sesi titrek bir "*be*„... olarak tefrik olunuyor. İnsan nev'ine yaklaşan maymunların cinsî ve nev'î sesleri üzerine araştırmalar yapılmıştır.

Bir takım dilciler, insan seslerinin orijinini de bu "*race*„ ve "*espèce*„ seslerinden çıkarmağa çalışmışlardır. Bunlar arasında en ileri gelenlerden biri, "*Charles callet*„ dir. Bu zat, hayvanî sesleri "**homurdanma**: *grognement*„, "**böğürme**: *meuglement*„ ve "**ıslık çalma**: *sifflement*„ diye üç kısma ayırmakta ve bu üç türlü sesin hâkim olduğu dilleri ve kelimeleri ayırt etmeğe çalışmaktadır.

İnsanlığa namzet olan en mütekâmil hayvanın cinsî sesini tayin ile insan dilini buradan çıkarmak yolunda çalışanlar fonoloji sahasına geçmiş, insanın insanlık devrinden daha öncesine doğru gerilemiş oluyorlar. O zamanın primatlarına has olan tekellüm cihazının kuruluşu ve fonksiyonu üzerine antropolojinin muayyen keşiflerde bulunmasından evvel bu bahsi tam olarak halle imkân görülemez. "*Préhistoire*„in bu kadar ilerisine nüfuz edebilmek, ancak primatların tekellüm cihazı ve kabiliyetleri üzerine fennin verimlerine dayanabilir.

Bu sesleri bulup ayırt etsek bile, bunda henüz insan şuurunun abstraktif anlayışını bulamayız. Cins ve nevi sesleri, olsa olsa, hayvanî duyguların enstenktif bir ifadesi olabilir. Yani böyle bir sesten alınacak iki mana olabilir ki onlar hayvan enstenktinin iki mühim cephesidir: bu iki cephenin biri "şahsın muhafazası„ öteki de "nev'in bakası„ dır. Yiyecek, içecek aramak, hayata kastedici canlı ve cansız düşmanlardan korunmak, "şahsın muhafazası„ enstenktinden doğar; "nev'in bakası„ enstenkti de bütün cinsî temayülleri doğurur. Bu duygularda insanla hayvan müşterek olduğu gibi, bu duyguların doğurduğu enstenktif seste de insanla hayvanın yaklaşması tabiîdir.

Fakat, hayvanlıktan insanlığa geçen ve artık hayvanî tahaffuz ve baka duygularının fevkinde "**insanî**: *humaine*„ bir şuur edinen ilkel insanın sesle anlatmak istiyeceği şuurlu anlayış, bu hayvanî duyguların fevkinde ve onlardan başka olmak iktıza eder.

İşte bu şuurlu anlayışın objesi, ancak **(güneş)** olabilir.

İlkel Şuurda "Güneş„in Değeri:

Şuurun ilkel devresinde, bütün varlığı ancak "*güneş*„in saçtığı ışık ve aydınlıkla görebilen, vücudunu ve etrafını - henüz ateş yakmasını dahi bilmediğinden - ancak güneşin sıcaklığıyle ısıtabilen insan nazarında "*güneş*„in değeri çok büyük ve her şeyden yüksek olmak iktıza eder. Çünkü henüz ilk şuur ışıkları dımağında uyanmağa başlamış olan bu ilkel insanın maddî ve manevî bütün ihtiyaçları, ancak "*güneş*„ sayesinde elde edilebilmektedir: "*güneş*„ gök yözünden kaybolup ta her yer karanlığa garkolunca, ateş yakmasını bilmiyen insan için her şey bir yokluk içinde gibidir. Artık ne bir ağaç üzerindeki meyvayı görüp koparark yiyebilir; ne

bir akar su görüp dudağıyle veya avuciyle oradan su içebilir; ne bir su birikintisini farkedip ona basarak garkolmaktan kendini koruyabilir; ne bir karaltıyı seçip dost ise ona doğru yürümek, düşman ise ondan kaçmak veya korunmak imkânını bulabilir; ne gideceği yolu, ne de sığınacağı kovuğu görebilir.

Şimdi bu durumda olan bir ilkel insanın şuurunda *"güneş"* ne kadar önemli bir varlık olur, bir düşünelim.

İşte ilkel şuurun *"güneş"* i her şeyin üstünde ilk bir *"şuur objesi"* olarak almasının sebebi budur.

Henüz tabiatın kanunlarını bilmiyen ve *"güneş"*teki ısıdıcı, aydınlatıcı, can verici kudreti şuurunun ilk ışıklarıyle sezmeğe başlıyan bu ilkel insan için *"güneş"* her türlü enstenktif idraklerin fevkinde ve onların hepsinden bambaşka bir varlık olarak kendini gösterir.

İşte bu yüksek varlığa bir sesle ad takmak istediği andadır ki *"insan dilinin ilk fonemi"* vücut bulmuş olur.

Tarifine çalıştığımız idrak ile *"güneş"*e bir ad koyarken, ilkel insanın şahsî ve nev'î tahaffuz enstenktinin ifadesine yarayan hayvanî seslerden ayrı, daha net bir ses kullanmak istemesi tabiîdir. Bu ses, hayret, meftuniyet, taabbüt, aşk,... gibi en yüksek duyguların ifadesine yarar bir ses olmalıdır. Bunu gıdasına, yahut eşine karşı duyduğu isteği anlattığı enstenktif sesten ayrı tutar; bunu açlığını, susuzluğunu, yalnızlığını, korkusunu anlatmak için kullandığı enstenktif sesten ayırır; bunu her hangi bir acı veya sızının uyandırdığı refleksi anlatan sesten başka bir çıkışla söylemek, anlatmak ister. Çünkü bu şuurlu idrak onların üstünde ve onlardan ayrıdır.

İlk Şuur Objesinin Münakaşası:

İlk şuur objesi *"güneş"*ten başka bir şey olamaz mı?

Şimdi bu noktayı münakaşa edelim:

1. — Bir kere, insanlaşmazdan önce de mevcut olan hayvanî idrakleri bu bahisten hariç tutmalıyız. Çünkü hayvanî enstenktlerin doğurduğu "şahıs" ve "nevi" duyguları, yeniden bir ses cehdi uyandıracak değildir. O gibi duygular, hayvanî devirde nasıl enstenktif seslerle ifade olunuyorsa, yine öyle ifade edilebilir.

2. — Hayvanî enstenktlerin fevkinde bir idrak olarak insanda uyanan şuurlu anlayışların bu ilk aydınlanışında henüz "parlaklık, yükseklik, büyüklük...„ gibi bir takım abstre anlamların idraki mümkün değildir. Çünkü yeni şuur ışığını alan ilkel insan dımağında henüz abstraksiyon kabiliyeti pek azdır. Bu gibi abstre vasıfları ancak gözün gördüğü bir obje üzerinde ve onunla birlikte olarak idrak edebilir.

İlkel dil varlıklarını araştıran bir takım Avrupalı dilciler, ilk şuurun objeleri arasında böyle bir takım abstre mefhumlar saymışlardır. Fakat bu gibi abstraksiyonların ancak oldukça tekâmül etmiş insan cemiyetlerinde mümkün olacağı meydandadır. "Sümer„ dili gibi milâttan önce 5-6 bin yıllık bir eskiliğe malik olan bir dilde bile, meselâ "mabet, mihrap, kurban, Allah... „ gibi mücerret ve yüksek mefhumların varlığı görülüyor. Böyle mefhumların düşünülmüş olması, onlara tekabül eden din müesseselerinin varlığıyle mümkündür. Öyle müesseseleri olan bir cemiyet ise, henüz ilk şuura malik olan insandan binlerce yıllık bir tekâmül devresiyle ayrılmış olmak iktıza eder.

Halbuki bu "aydınlık, parlaklık, sıcaklık, yükseklik, büyüklük„ gibi anlamların hepsi de "*güneş*„ te vardır ve insanın gözü önünde parıl parıl parladığını gördüğü bu obje durup dururken bu abstre anlamları ayrıca düşünmüş olmasını farzetmeğe ihtiyaç bile yoktur.

3. — Aynı vasıflara malik yersel bir varlık olarak "*ateş*„ mefhumunu ileri sürenler de olmuştur. Fakat bu mefhum ancak insanın ateş yakmasını keşfettiği zamandan itibaren şuura esas olabilir. Halbuki hayvanlarda ateş yakmak kudret ve kabiliyeti görülmediğine göre, "ateş„ bir insan icadıdır. Mitolojik menkabelerde "ateş„ in bulunuşu bir büyük ilâhî varlığın insan eliyle çalınarak yeryüzüne getirilmesi yolunda tasvir edilmesi de bunu gösterir. Halbuki insanın hayvanlıktan çıkarak ilk insanî şuur ile kâinata baktığı préhistorik "ân„ "ateş„ in insan eliyle icadından öncedir. Bu halde "ateş„ ancak sonradan "güneş„ in yeryüzünde bir nazîri olarak bulunup yakılmış ve şuurda yer almış olmak lâzımdır.

İşte görülüyor ki ilk semantemin medlûlü ve ilk insanî şuurun objesi ancak **"güneş„** olabilir.

"Güneş„ Mefhumunun Yayılması:

İlkel insan, bir kere böylece başının üstünde parıl parıl parlıyarak kendisini ve yeryüzünü aydınlatan, ısıtan büyük ve her şeye hâkim objeyi şuuruna yerleştirdikten sonra, onun nazîri veya mahsulü gibi gördüğü, yahut onun vasıtasiyle idrak edebildiği her şeyi onun aynı olarak telâkki etmiş, bütün varlığı o mefhumun içinde ve ona verdiği aynı adın altında olarak ifadeye çalışmıştır. Meselâ karanlık geceyi ışıklandıran *"ay„* ve *"yıldızlar„* gibi göksel parlaklıkları *"güneş„* in eşi veya gölgesi veya parçası gibi almıştır; *"yıldırım„* gibi gökyüzü parıltılarını yine *"güneş„* in bir gazabı eseri gibi düşünmüştür; "güneş„ vasıtasiyle görebildiği yere, suya, ağaca, meyvaya, hattâ "yıldırm„dan duyduğu sese hep güneşin aynı göziyle bakmıştır. Hasılı - nasıl totemizm devrindeki insanlar, totem diye tanıdıkları hayvan ile kendilerini bir tutuyorlarsa - güneşi esas şuur objesi olarak almış olan ilkel insan da başka her bir objeyi güneşle bir tutmuştur.

Hattâ dımağ tekâmül ederek abstraksiyon başladığı zaman edinebildiği abstre anlamaları da güneşle bir saymış, her bir süjeyi, herbir vasfı, bütün varlığı güneşin geniş ve yüksek mefhumu içinde yoğurarak onunla birleştirmiştir.

"Mabut„ fikri kafasının içinde doğunca ilk mabut olarak güneşe tapmış, böylece kendisini de güneşle bir sayarak kendine de güneşin adını vermiştir.

Hasılı, bütün umumî mefhumlar insan kafasında yer tutarken önce ilk şuur objesi olan güneşle bağlı olarak vücut bulmuştur.

İşte bu suretle bidayette bir *"obje„* olarak görülen **"güneş„** yavaş vavaş en abstre mefhumlara kadar yayılmış ve bütün mücerret ve umumî anlamaların kaynağı kesilmiştir.

Bu esasa göre, *"güneş„* ile ilgili olarak insan dımağında vücut bulan başlıca umumî mefhumları şöyle sayabiliriz:

1. — Güneşin kendisi; (*bunun benzerleri olarak*) ay, yıldız, yıldırım, fecri şimalî; (*abstre olarak*) esas, sahip, Allah, efendi; (*vasıf olarak*) yükseklik, büyüklük, çokluk, kuvvet, kudret.

2. — Güneşin saçtığı ışık; (*vasıf olarak*) aydınlık, parlaklık; (*abstre olarak*) zekâ, hassasiyet, nur.

3. — Güneşin verdiği sıcaklık; (*bunun yeryüzünde konkre mümessili olarak*) ateş; (*vasıf olarak*) ısıdıcılık; (*abstre olarak*) sevgi, duygu, heyecan.

4. — (*Güneşin şarktan garba doğru yapar gibi göründüğü hareketten alınarak*) hareket, imtidat zaman, mesafe; (*bunun daha abstre bir mefhuma nakliyle*) buut; (*güneşin ışıklandırmasiyle görünen varlıklar olarak*) yer, kara, toprak; (*toprağın verimi olarak*) gıda, mahsul; (*abstre olarak*) hayat, büyüme, çoğalma, tekâmül.

5. — (*Güneşin ışığı aksederek eşyada görünen muhtelif renklere göre*) renk; (*vasıf olarak*) televvün; (*güneşin ışığıyle görünmesine meydan verdiği maddelerden biri olarak*) su.

6. — (*Yıldırımın sesinden, yahut güneşe karşı duyulan vecit ve istigrakın çıkarttığı sadadan alınarak*) ses, söz.

Bu saydığımız mefhumların içinde hemen hemen bütün genel anlamalar vardır. Bunlardan başka, bir kere "*güneş*„ i mabut ve totem olarak alan ilkel insan, onu, her süje ve objenin, hattâ kendi (*ego*) sunun bile aynı olarak alacağından, bütün süje ve objeleri ve bu arada kendi kendisini de yine "*güneş*„ ile ilgili görür ve bunlara da yine "*güneş*„ e verdiği adı verir.

İşte **"semantik analiz„** de "*ana kök*„ e bütün bu manaları verebiliriz.

Ana Kök Manasının Tayini:

Bu birçok genel anlam arasında ana köke hangi manayı vermek lâzımdır?

İşte bunu, analiz edeceğimiz kelimenin kendi manası tayin eder.

"Semantik analiz„ "*formel analiz*„ gibi mihanikî bir iş değildir. Burada zekâ, bilgi, muhakeme daima uyanık ve faal bulunmalıdır. Bütün genel anlamları içine alabilen **"ana kök„** manalarından hangisinin analiz ettiğimiz kelimeye en çok yaraşabileceğini ancak böylelikle tayin edebiliriz.

"*Ana kök*„ anlamının böyle geniş ölçüde olması, üzerlerinde birçok mana birikmiş olan monofonemlerden doğan **"müteşabih kelimeler:** *homonymes*„e mana vermeği de kolaylaştırır. Çünkü böyle kelimelerin ayrı ayrı manalarını analiz eder ken, "*Ana kök*„e kelimenin kendi anlamına göre başka başka manalar vermek mümkündür.

"Ana kök„ mefhumunun tayini **semantik analiz**in en güç noktasıdır. Bir kere bu mefhum tayin edildikten sonra, sıra öteki elemanların manalarını tayine gelir.

2. Ek Manaların Tayini:

Semantik anlizin ikinci safhası, ana kök anlamına katışan elemanların manalarının tayinidir.

Bu elemanlar, kelimenin analizinde iki türlü rol oynıyabilir:

(1) Esasen bir kök mana verdiği halde şeklen başka bir köke bitişmiş göründüğünden dolayı ek gibi görünür.

(2) Doğrudan doğruya kelime manasını tamamlayıcı bir ek olarak kelimeye yapışır.

Bu iki rol, hakikatte birdir. Çünkü, ek olarak kelimelerde bulunan unsurların en eski varlığı, birer manalı kelime şeklinde olmak lâzım geleceğinde bütün dilciler müttefiktir. Kelimenin başına veya sonuna yapışarak onun manasını tadil eden ve bugün dillerde "**önek:** *préfixe*„ ve **Sonek:** *suffixe*„ adlariyle anılan unsurların, monofonemik ve hattâ monosilâbbik devirlerde müstakil birer kelime oldukları anlaşılınca, bütün "**ek:** *affixe*„lerin aslında kök mana sahibi oldukları kendiliğinden meydana çıkar.

Böyle olduğu halde de yukarıki iki rolü işaret etmekten maksadımız, analizde elemanlara mana verirken bazan kök anlamını, bazen yine bu kök anlamından çıkmış olan ek anlamını almak mümkün olduğunu hatırlatmaktır.

Meselâ **"d - t„** elemanı, kök olarak, bilhassa "*sahip*„ manasına gelir. Bu kök manadan alınarak ek rolü de "*failiyet*„ - yani yapıcılık ve yaptırıcılık - ve "*fiiliyet*„ - yani yapılmış olmaklık - medlûlleriyle kendini gösterir.

Bir etimolojik analizde bu elemana tesadüf edilince, kelimenin manasına ve ana köke verilen anlama nazaran, bu "*t, d*„ konsonlarına bazen "sahip„ manası, bazen o işi yapan veya yaptıran "fail„ manası, bazen de o fiilin yapılmış olduğu, yani "vuku„u manası verilebileceği gibi, ana kök anlamının "nafiz, müessir, faaliyet halinde„ olduğu anlamlariyle de izah olunabilir.

Yine bunun gibi, **"m„** ve onun kategorisinden olan"*b,v,p,f*„ konsonları ile kurulan elemanlar, bazen doğrudan doğruya "*ego*„ manasına olarak bir kök gibi kullanıldığı halde; bazen,

"*k*„ ve onun kategorisinden olan konsonlar gibi, sadece kelime manasını tamamlayıcı bir ek rolünü de ifa etmiş olabilir. Bunun aksi de mümkündür. Yani "*k*„ ve kategorisi de, tamamlayıcı ek rolünden başka, süje veya obje manalarını da verebilir.

İşte Semantik analizin bütün safhalarında zekâ, muhakeme ve bilginin daima uyanık ve faal bulunması lüzumu, bu muhtelif imkân ve ihtimalleri göz önünde bulundurmak ihtiyacından dolayıdır. Burada kılavuz olacak esaslar ise, kelimenin kendi manasiyle ana köke verilen anlamdan ibarettir.

Ek manaların tayininde esas, ekleri teşkil eden konsonlardır. Bunları okutmak üzere başlarına gelen vokaller, daima değişebilir ve bu değişme - yukarıda izah ettiğimiz gibi - mana üzerinde tesir yapmaz.

Ek manaları tayin eden konsunlar, yedi grupta toplanır:

1. "M„ Grupu.

Bu grupun esas konsonu "**M**„ dir. Bu konson şu tebeddüllere uğrayabilir:

I. Kendi kategorisinden olan "*v, b, p, f*„ konsonlarına değişebilir.

II. Bu kategoriye mensup "*v*„ konsonu esasen ana "*ğ*„ konsonunun sadası dudağa geçmesiyle kurulduğundan onun tavassutiyle "*ğ, y, k, g, h*„ konsonlarına da değişebilir.

III. Ana konson olan "*ğ*„ ile onun kategorisinden olan "*y, k, g, h*„ konsonları, "*nğ*„ mürekkep konsonunun tahallüliyle "*n*„ şeklini alabileceğinden bu alâka ile "*ğ*„ yerini tutan "*n*„ ile de değişebilir.

IV. Yine "*ğ*„ ve kategorisinin "*s, ş, c, ç, z, j*„ konsonlariyle tebadülü alâkasiyle bu konsonlarla da değişebilir.

Bu son tebadüller "*M*„ grupunun, doğrudan doğruya değil, bilvasıta tebadülleridir.

Bu grupun delâlet ettiği anlamlar şunlardır:

a) Ana kök anlamını tecessüm ve tecelli ettiren bir eleman olarak alınabilirler. Bu rolü ifa ettikleri zaman ana kök düşmüş bulunursa doğrudan doğruya onun yerine geçerek onun manasının mümessili vazifesini görürler.

Bu rol, semantik analizde çok dikkat edilecek bir roldür.

Ana köke verilen genel anlam, çıplak ve mücerret bir mefhum halindedir. Onu temessül ettiren eleman, o anlamı kendi üzerine alarak ona cismaniyet verir. Böylece ana kök mefhumu teşahhus etmiş, haricî bir varlık şeklini almış olur.

b) Ana kök anlamının taallûk ettiği süje veya objeye delâtet edebilirler. Bu rol, bu grupun en mühim vazifesidir ve ekseriyetle birinci fonksiyoniyle birleşir.

Süje demek, anlamın kendisine taallûk ettiği şahsiyet demektir. Bu şahsiyet canlı bir mahlûk, yahut canlı mahlûklardan mürekkep bir topluluk olabileceği gibi, her hangi mücerret ve umumî bir mefhum da olabilir.

Obje demek, anlamın kendisine taallûk ettiği şey demektir.

Ana kök anlamının taallûk eylediği süje veya obje, bir fiilin faili, yahut mefulü olabileceği gibi, bir vasfı haiz olan şahıs veya şey de olabilir.

Ana kök anlamının kendi süje veya objesine taallûk etmesi, adeta o süje veya objeninin o anlama sahip ve malik olduğuna delâlet eder. Bu bakımdan bu fonksiyon, *"d, t„* konsonlarının anlamıyle de yakınlaşabilir.

c) Okunmaz *"ğ„* ve onun tebadülleri yerine geçerek kelime manasını tamamlıyan, tayin ve ifade eden, kelimeyi isimlendiren bir ek rolünü de ifa edebilirler.

Bu son fonksiyon **"M„** grupunun talî bir rolüdür.

Bu grupun asıl kök anlamı **"ego„** yani *"ben„* mefhumudur. Her dilde benliği ve şhasiyeti gösteren kelimelerin ana elemanı olarak bu *"m„* konsoniyle onun tebadül edebildiği konsonlar kullanılmaktadır. Bu *"ego„* ana mefhumundan dolayıdır ki ek manalarının başlıcaları da hep süje veya obje üzerinde toplanmaktadır.

2. "N„ Grupu:

Bu grupun esas konsonu **"N„** dir. Bu burun konsonu esasen eski ve gunneli *"nğ„* sesinin tahallülünden doğmuştur. Bu konsonun tebadülleri şunlardır:

I. *"Nğ„* mürekkep sesinin tahallülünde ayrılan diğer sese, yani ana *"ğ„* konsoniyle onun kategorisinden olan *"y, k,g, h„* konsonlarına değişebilir.

"N„ konsonunun bu tebadülü, analizlerde çok dikkat edilecek bir değişmedir. Birçok kelimelerde "*nğ*„ konsoniyle yapılmış olan elemanların bu tebadül yüzünden "*ğ*„ ve kategorisinin semantik fonksiyonunu ifade ettiği görülmektedir.

II. Okunmaz (*ğ*) nin (*v*) ye tebeddüliyle vücut bulan "*v*„ ve onun kategorisinden oln "*b, m, p, f*„ konsonlarına da değişebilir. Bunlar arasında "*n*„ ye en çok yakınlık gösteren, dudak ve burun seslerini kendinde birleştiren "*m*„ konsonudur,

"*N*„ kosoniyle yapılan elemanların ek manaları, esas olarak, oldukça muayyendir. Yalnız "*n*„ konsonu "*ğ*„ ve onun kategorileri yerinde kullanıldığı zaman ayrı bir fonksiyon ifa edebilir.

Bu grupun delâlet ettiği anlamlar şunlardır:

a) Esas ek olarak **"N„**, ana süje veya objenin en yakın muhitini, ona bitişik olan sahayı gösterir.

Burada ana süje veya objeden maksat ana kök anlamının taallûk ettiği süje veya objedir.

Bu süje veya objeye en yakın ve bitişik saha anlamının delâlet ettiği manalar şunlar olabilir:

I. Ana süje veya objenin taallûk ettiği ana kök anlamının kendi yakın muhitine taşarak o muhitteki varlıkları da içine alması;

II. Ana süje veya objenin yakınında bulunan ikinci bir süje veya objenin ana süje veya obje ile bir alâka veya münasebetinin ifade edilmek istenilmesi;

III. Başka bir süje veya objenin ana süje veya objenin en yakın muhitine kadar yaklaşarak bu suretle aralarında bir alâkanın vücut bulması.

b) "*N*„ konsonu "*ğ*„ ve onun kategorileri yerine geçtiği zamam onların delâlet ettikleri bütün anlamları da gösterebilir.

Bu anlamlar, ana kök anlamının temsili, süje veya objesinin ifadesi, kelime manasının tamamlanarak isimlendirilmesi gibi anlamlardır. Ekseriyetle "*ğ*„ yerine geçen "*n*„ bu son tamamlayıcı ve isimlendirici ek fonksiyonunu yapmaktadır.

3. "S„ Grupu:

Bu grupun esas konsonu **"S„** dir. Bu konson şu tebadüllere tâbi olur:

I. Doğrudan doğruya "*s*„nin kategorisinden olan "*ş, c, ç z, j*„ konsonları da "*s*„nin bütün delâletlerinde müşterektirler. Biraz ileride söyliyeceğimiz gibi aralarında nihayet pek cüz'î bir uzaklık, yakınlık farkı olabilir.

II. "*S*„ ve onun katagorisinden olan "*ş, c, ç, z, j*„ konsonları, "*ğ*„ sadasının dişler arasına nakliyle vücut bulduklarından doğrudan doğruya "*ğ*„ ve onun kategorisinden olan "*y, k, g, h*„ konsonlarının yerine geçebilirler.

Bu tebadül, eski bir "*ks*„ mürekkep konsonunun tahallülü ile de izah olunabilir ki "x„ harfi de bu mürekkep konsonun bir yadigârıdır.

Bu değişme "*ğ*„ nin tebadül edebildiği "*m*„ kategorisi ve "*n*„ konsonu ile de olabilir.

"*S*„ ve onun kategorisinden olan "*ş, c, ç, z, j*„ konsonlarının "*ğ*„ ye ve onun kategorisine tebadülü de analizlerde çok dikkat edilmesi lâzım olan bir hadisedir.

Bilhassa Grek ve Lâtin lehçelerinde kelimeyi isimlendiren "*s*„ konsonunun umumiyetle "*ğ*„ ve kategorisi konsonları yerine geçmiş olması, bu tebadülle izah edilebilmektedir.

III. "*S*„ ve onun kategorisinden olan konsonlar, eski bir "*ts*„ mürekkep konsonunun tahallülünden doğmuş olmak itibariyle nadiren "*t*„ ve "*d*„ konsonlariyle de tebadül edebilirler.

"*Z*„ nin "r„ ile tebadülü hakkında bazı dilcilerin ileri sürdükleri bir iddia da vardır. Bazı lehçelerde "*z*„ konsonunu alan kelimelerin başka lehçelerde "*r*„konsoniyle aynı manaya gelmesinden ilham alan bu iddia, aynı anlamda denilen kelimelerin etimolojik analizinde teeyyüt etmemektedir. Meselâ "*göz*„kelimesinin bazı Türk lehçelerinde "*gör*„ kelimesiyle ifade edilmesi, "*z*„ nin "*r*„ ye değişmesinden ziyade, o lehçelerde "*göz*„ mefhumunun bir başka izah tarzıyle gösterilmesinden ileri gelmiş gibi görünüyor.

Bu noktayı ileride ayrıca izah edeceğiz.

Bu grupun delâlet ettiği anlamlar şunlardır:

a) "*S*„ ve onun kategorisinden olan "*ş, c, ç, z, j*„ konsonlarının esas ek anlamları, ana süje veya objeden oldukça uzak bir saha göstermektir.

Bu gruptaki konsonlar bu "uzak saha„ mefhumunda üç dereceye ayrılabilir:

1° : "*Ş*„ ve "*ç*„ konsonları, nispeten daha yakınca bir saha gösterirler. Bu saha, ana süje veya objenin en yakını olan "*n*„ sahasından sonra gelen saha olarak tasavvur edilebilir.

2° : "*S*„ ve "*c*„ konsonları, oldukça uzak bir saha gösterirler. Bu saha "*ş*„ ve "*ç*„ sahasından daha geniş ve ana süje ve objeden epeyce uzaktır.

3° : "*Z*„ ve "*j*„ konsonları pek uzak bir sahaya delâlet ederler.

Bu anlamda "ana süje veya objeye uzak saha„ fikrinin delâlet ettiği başlıca manalar şunlardır.

I. Ana kök anlamının oldukça geniş bir sahaya yayılması, bütün bu sahalarda bulunan süje ve objeler üzerinde hâkim olması, böylece ihata ve nüfuz sahasının genişlemesi;

II. Ana süje veya objeye oldukça uzak bir sahada bulunan ikinci bir süje veya objenin mefhum ile bir alâka ve münasebetinin ifade edilmesi;

III. Ana süje ve obje ile ona oldukça uzak sahada bulunan ikinci bir süje veya obje arasında bir birleşme, bir alâka, bir rabıta anlatılmak istenmesi;

IV. Ana kök anlamının (*ego*) dan oldukça uzak bir sahada tecellisinin ifade edilmesi.

Bu son mana, bilhassa mühimdir. Çünkü ana kök anlamı, "*ego*„ dediğimiz ana süje veya objeden uzaklaşmış gösterilmek demek, (*ego*) da bu anlam kalmamış olmak demektir. İşte bu suretle bu grup ekleri"*menfi anlamlar*„ yaratmaktadır.

Menfi anlamların bu uzak saha manasiyle nasıl kurulduğunu, ileride **"Türk Analitik Grameri„** derslerinde ayrıca göreceğiz.

b) "*S*„ ve onun kategorisinden olan "*ş,c,ç,z,j*„ konsonları "*ğ*„ve onun kategorisinden olan"*y,k,g,h*„ yerine geçtiği zaman, yerine göre, bu konsonların ana kök anlamını temsil etmek, yahut kelimeyi tamamlayıp isimlendirmek rollerini de ifa ederler.

4. "L„ Grupu:

Bu grupun tek başına mümessili olan **"L„** konsonunun ek olarak mefhuma getirdiği anlamlar şunlardır:

a) Ana süje veya objeden büsbütün uzak, geniş ve engin bir saha gösterir.

Böyle bir saha anlamının başlıca delâletleri şunlardır:

I. Ana kök mefhumunun gayet yaygın ve şamil bir sahaya yayılarak mücerret ve gayrımuayyen bir vasıf halini alması;

II. Ana süje veya objenin gayrışahsî bir hüviyet alarak namütenahilik içinde dağılması;

III. İfade edilen mefhumun süje veya objesinin umumiyete karışarak belirsiz ve gayrımuayyen bir hüviyet alması;

Bu ekin dillerde sıfat ve meçhul fiil sıygası teşkilinde oynadığı rol, işte bu geniş ve engin saha medlûliyle izah olunabilir.

b) Ana kök mefhumunun kayıtsız, şartsız, alelıtlak olarak alındığını gösterir.

"*L*„ konsonunun "*r*„ ile tebadülü hakkında bir çok dilcilerin ileri sürdükleri görüş, ileride ayrıca tetkik olunacaktır.

5. "D„ Grupu :

Bu grupun konsonları **"D„** ve onun serti olan **"T„** den ibarettir. Kök anlamı - yukarıda da söylendiği gibi - "*sahip*„ esasına dayanan bu elemanın ek anlamları şunlardır:

a) Failiyet, yani yapıcılık ve yaptırıcılık anlamıyle ana kök mefhumunu yapan veya yaptıran faili gösterir.

Bu anlamında "*d*„ ve "*t*„ konsonlarının medlûlleri süje veya obje manasına yaklaşır. Hattâ bu anlamla ana kök mefhumunu doğrudan doğruya temsil rolünü de ifa eder.

b) Fiiliyet, yani yapılmış olmaklık anlamıyle ana kök mefhumunun müspet olarak "vuku„u manasına gelir.

c) Ana kök mefhumunun âtıl ve durgun değil, faal, müessir, nafiz, müteharrik bulunduğunu anlatır.

"*D*„ ve "*t*„ konsonlarının "*dz*, *ts*„ mürekkep seslerinden tahallülü ihtimaliyle "*s*„ ve onun kategorisi ile tebadülünden ileride ayrıca bahsolunacaktır.

6. "R„ Grupu :

Bu grupun tek başına mümessili olan **"R„** konsonunun ek olarak delâlet ettiği anlamlar şunlardır:

a) Her hangi bir saha veya nokta üzerinde mefhumun takarrür ve temerküz ettiğini ifade eder.

b) Mefhumun vukuunu, tahakkukunu, sübutunu anlatarak müspet anlamlar yaratır.

7. "K„ Grupu :

Bu grupun esas konsonu **"K„** dir. Bu konson şu tebadüllere uğrayabilir:

I. Doğrudan doğruya kendi mensup olduğu kategoriden olan "*ğ, y, g, h*„ konsonlarına değişebilir.

II. Kendi kategorisinin ana konsonu olan "*ğ*„nin "*v*„ye değişmesiyle vücut bulan "*v, b, m, p, f* „ konson kategorisiyle tebadül edebilir.

III. Yine "*ğ*„ nin değişebildiği "*n, s, ş, c, ç, z, j* „ konsonlariyle de tebadül edebilir.

Bu grupun delâlet ettiği anlamlar şunlardır:

a) Ana kök anlamını doğrudan doğruya üzerine alarak temessül ve tecessüm ettiren bir eleman rolünü oynar.

b) Ana kök anlamının taallûk ettiği süje veya objeye delâlet eder.

c) Kelimenin manasını tamamlıyan, tayin eden, ifade eden, kelimeye ad veren, onu isimleştiren bir ek rolünü yapar.

Bilhassa bu son fonksiyon- kelimede genel bir âmil vazifesi yapmak suretiyle- bu grupun asıl kendi ek manasıdır.

Birinci anlamında, "**K**„ ve onun kategorisinden olan konsanların «*birinci derece prensipal kök*» teşkil kudretinin menşeini görebiliriz.

İkinci anlamı ise doğrudan doğruya "**m**„ grupu yerine geçmesini gösterir.

İşte semantik analizde ek manaların tayini esasları bunlardır.

Fleksiyonlu Kelimelerin Analizi:

Fleksiyonlu kelimelerin analizi bahsında, agglutinatif kekelimelerin analizi üzerine verdiğimiz izahata ilâve edecek pek az şey vardır. Zaten fleksiyonel denilen dillerde de asıl fleksiyon hadiseleri "*mürekkep kelimeler*„ ile onun başka bir şekli demek olan "*prefiksli sözler*„e inhisar ettiğine göre, bütün mesele bu gibi kelimelerin analizinde tutulacak yolun izahından ibarettir. Yoksa basit kelimelerin analizinde, tıpkı öteki dil kelimelerinde olduğu gibi:

1. — Ana kökün tayini ve düşmüş ise yerine konulması, sonra eksik vokal ve konsonlar yerlerine konarak bütün

kelimenin *(V. + K.)* şeklinde fonemlere ayrılması, yani **(formel analiz);**

2. — Ana kökün manasının tayini ve buna göre bütün elemanların kök veya ek olarak delâlet ettiği manaların tespiti ile kelime manasının çıkarılması, yani **(semantik analiz)** esasları tamamiyle mahfuzdur.

Mürekkep kelimelerde bu analiz, mükerrer olarak yapılır. Yani önce mürekkep kelime kendi mürekkiplerine ayrılır. Sonra bunlardan her birinin ayrı ayrı olarak etimolojik analizleri yapılır ve neticede bunlar yeniden birleştirilerek kelimenin manasına varılır.

Bunun için de mürekkep kelimenin hangi kelimelerden mürekkep olduğunu aramak lâzımdır. Meselâ (*préparation*) kelimesinin analizinde bir kere (*pré*), bir kere de (*paration*) kelimelerini ele alarak ikisini ayrı ayrı analiz etmelidir. Kendi dilimizdeki (*yapabilmek*) kelimesinde de gene bu metot üzerine hareket olunur.

İşte fleksiyonlu kelimelerin analizindeki hususiyet te bundan ibarettir ki, esasen fleksiyonlu kelimelere münhasır olmayıp, bütün mürekkep veya prefiksli sözlerin analiz sistemini teşkil eder.

Mürekkep Eklerin Analizi:

Mürekkep kelimeler analiz edildiği gibi, mürekkep ekler dahi analiz edilebilr.

Mürekkep ekler demek, *(V. + K.)* şeklindeki monofonemler halinde olmıyan ekler demektir. Meselâ, dilimizde mefuliyet eklerinden *(iğ)* ve *(eğ)* basit monofonemlerdir; sayıların tevziî şeklini yapan *(er)* eki de böyledir. Fakat diğer mefuliyet ekleri olan *(de)* ve *(den)* ile sayıların vasfî şeklini yapan *(inci)* gibi ekler mürekkeptir. Çünkü bunlar monofonemlere irca olununca şu şekilleri alırlar:

De: (ed + eğ)
Den: (ed + en)
İnci: (in + ic + iğ)

Böyle mürekkep ekler pek çoktur.

Mürekkep eklerin analizinde de kelime analizindeki metotlar ayniyle tatbik olunur. Yalnız - ek olarak analizde - kelimenin sonuna gelen eklerin baş tarafında ana kök almağa

hacet yoktur. Onlarda ana kök anlamının yerine yapıştıkları ve manasını tadil ettikleri kelime anlamı kaim olur.

Ancak, "ek„ i bir ek olarak değil de, asıl çıktığı kelime olarak analiz etmek için, yine başta ana kökü de aramak ve ona göre kelime manasını bulmak lâzımdır. "Önek„ lerin analizlerinde de bu yolda hareket olunur.

III. Kontrol Sistemi :

Formel ve semantik analizlerle bir kelimenin ana kökü-ne ve elemanlarına mana vermek, o kelimenin ilk monofonemik devredenberi alabildiği anlamların en son vardığı neticeleri bulmak demektir. Kelimenin dillerde bugün aldığı şekil, fonetik değişmelerden ve morfolojik icaplarla düşen eleman veya seslerden sonraki en son fonetik ve morfolojik şekildir. Formel analiz neticesinde bulunan fonemlerden mürekkep şekli de bunun ilk etimolojik şeklidir.

Kontrol sistemi, asıl semantik analizin doğruluğunu murakabe için yapılabilen araştırmalardır. Bunda da iki yol tutulabilir:

I. Kelimenin formel analizi neticesinde elde edilen etimolojik şeklindeki elemanların her birine verilen anlamların doğruluğunu, bu elemanlanların tek başlarına veya ikisi, üçü birlikte olarak dillerde mevcut şekilleriyle kontrol etmek ;

II. O kelimenin aynı anlama gelen benzerlerinin etimolojik şeillerini ele alarak onunla bunları karşılaştırmak.

Bu iki kontrol sistemi, analizin verimini teyit edince artık kanaat tamamiyle takarrür etmiş olur.

Bunlardan birincisine «*elemanter kontrol*», ötekine de «*sinonimlerele kontrol*» diyebiliriz.

Analiz ve kontrol metotlarını misallerle de teyit için, bir takım kelimelerin analiz örneklerini burada gösteriyoruz.

GÜNEŞ DİL
ANALİZ ÖRNEKLERİ

"KADIN„ ANLAMLI KELİMELER

I.

KADIN

(Kadın) kelimesi üzerine şimdiye kadar ileri sürülen iki iddia vardır: Bunlardan biri (*kadın*) kelimesinin *(katmak)*tan geldiği, yani *(kadın)* sözünün erkeğe katılan, zam ve ilâve edilen manasına delâlet eylediği yolundaki düşüncedir. Güneş-Dil bakımından bu izah kâfi değildir. Çünkü *(katmak)* sözü de, hattâ bunun kökü denilen *(kat)* monosilâbı da analize muhtaçtır.

İkinci iddia, Türkçeye *(kadın)* sözünün Almanca (*gattin*) tabirinden geçtiği yolundadır. Gûya Osmanlı İmparatorluğunun istilâ devirlerinde bu sözün, bir saray tabiri olarak, Almancadan alınmış olduğunu söyliyenler, Türk dilinin varlıklarından bütün bütün bîhaber kalmış olanlardır. Çünkü 1200 yıllık bir Türk yazıtı olan **Orhon** kitabelerinde (*Kağan*) tabirine karşı (*Katunğ*) kelimesinin bulunduğundan haberleri yoktur. İşte - *(hatun)* şeklinden geçerek- (*kadın*) sözünü meydana getiren bu (*Katunğ*) kelimesidir. Almanların *(gattin)* kelimesi ve bundan "birleştirmek, bağlamak„ anlamlariyle yaptıkları (*gatten*) mastarı da, Almancadan Türkçeye değil, ana Türk dilinden Türkçenin Cermen lehçesine geçmiştir.

(Kadın) sözünün etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
(ak + ad + ın)

Bunu izah etmeden önce bu kelimenin daha eski şekilleri olan *(Hatun)* ve *(Katunğ)* kelimelerinin etimolojik şekillerini de yazalım:

(1) (2) (3) (4)
Kadın: (ak + ad + ın + .)
Hatun: (ah + at + un + .)
Katunğ:(Ak + at + un + uğ)

Görülüyor ki her üç kelimenin elemanları biribirinin aynıdır.

(1) Ak, ah: Ana kök anlamını kendinde tecelli ettiren, doğrudan doğruya onun yerine geçen birinci derece prensipal köktür. Anlamı "büyük, kudretli, hâkim, efendi„dir.

(2) Ad, at: Sahip ve malik anlamıyle ana kök mrfhumunu kuvvetlendiren, faaliyete malik olduğunu anlatan elemandır.

Bu ilk iki unsurun verdiği kelimeler *(Akat)*, *(ahat)* sözleridir. Bunların birincisi, Sümerlerle birlikte Mezopotamyada hâkim olan bir Türk oymağının adıdır ki kuvvet ve kudret mümessili olduklarını anlatır. İkincisi ise Türkçenin arap lehçesinde birlik ve teklik anlamıyle *(Allah)*a verilen isimlerden biridir.

Bu iki elemanla ifade edilen kuvvet ve kudretin, büyüklüğün, sahipliğin, efendiliğin mümessili, "*erkek*„ tir.

(3) In, un: Yakın muhit, bitişik saha anlamlarına *(. + n)* ekidir. Yukarda "erkek„ mefhumunu temsil ettiği gösterilen süjenin yakınında, bitiştiğinde, ta yanında bulunan, onunla daima bir ve beraber olan bir süjeye delâlet eder.

İşte «*kadın*» ve «*hatun*» deyince anlaşılan mana da bundan ibarettir.

Son «*Katunğ*» şeklindeki eski «*nğ*» mürekkep konsonunu temsilen konulan:

(4) Uğ: Bu yakın muhitteki süjeyi göstermeğe yarar.

Görülüyor ki etimolojik analiz, (*kadın*)ı erkeğin daima yanı başında, ondan ayrılmıyan, onun mütemmimi olan bir süje olarak ortaya çıkarmaktadır

II.
GATTİN

Almanların *(gattin)* kelimesi de bunlardan başka bir şey değildir. Etimolojik şeklini yazalım:

(1 (2) (3) (4)
(ag + at + ağ + in)

Burada birinci olarak görülen (*ag*)ın (*ak*) ve (*ah*)la bir olduğu malûmdur. İkinci (*at*) elemanı da yukarıda görülmüştür. Yalnız iki (*t*) den dolayı (*in*) den önce gelen (*ağ*) da (*Katunğ*) da dördüncü olarak görülen «*uğ*»dur.

III.
ZEN

Farsçada (kadın) anlamına gelen (*zen*) kelimesi de bu seriye dahil olur. Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
(eğ + ez + en)

(1) Eğ: Kuvvet ve kudret anlamına ana köktür.

(2) Ez: Burada yakın saha gösteren (*en*) varken bu elemanın da uzak saha anlamına alınması doğru olamaz. Bunun için buradaki (*z*)nin (ğ)den değişme olarak, ana kök anlamını kendinde tecessüm ettiren süje manasına alınması lâzımdır. Bu halde (*eğ + eğ = eğeğ*) hâkim anlamına erkeği ifade eder.

(3) En: Bu kuvvet ve kudret sahibi erkeğin yakınında, bitişiğinde bulunanı, yani kadını gösterir.

IV.
HADIM

Şeklen erkek olduğu halde erkeklik kudretinden mahrum olanlara verilen bu ismin etimolojik analizi de çok dikkati çekecek mahiyyettedir.

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
(ah + ad + ım)

(1) Ah: Ana kök yerine kaim olan ve onun anlamını kendinde temessül ettiren birinci derece prensipal köktür. "kuvvet, kudret, büyüklük, hâkimlik„ anlamlarınadır.

(2) At: Kök anlamının sahibi olan varlığı gösterir elemandır. Bu iki elemanın vücuda getirdiği (*Ahad*) -yukarıda da geçtiği üzere- "erkek„ manasınadır.

(3) Im: Süje veya obje manasına gelen bu elemanın burada pek orijinal bir rolü vardır. Kuvvet ve kudret sahibi olan, yukardaki (*ad*) elemaniyle gösterilmiş olduğuna göre burada yeniden bir süjeye ne lüzum olduğunu anlamak için, (*hadım*) kelimesinin manasını iyice düşünmek lâzımdır. O zaman anlaşılır ki bu (*ım*) elemanı erkeğin kendisinden dışarıda ayrı bir süjeyi göstermektedir. Bu öyle bir süjedir ki şeklen erkek gibi görünmektedir; fakat ondan ayrıdır, başkadır, hakikî kuvvet ve kudretin sahibi değildir.

V.

FEMME

Şimdiye kadar gözden geçirdiğimiz "*kadın, hatun, katunğ, gattin*„ ve "*zen*„ kelimelerinin hepsinde, "kadın„ anlamının, "erkek„ anlamına olan söz elemanlarına, "yakınlık, bitişiklik„ manalarıyle, bir "*n*„ konsonu gelerek kurulduğunu gördük.

Gene "kadın„ anlamına gelen "*femme*„ kelimesinde bu "*n*„ konsonu görünmüyor.

"Güneş - Dil„ analizelerinde, kelimenin en son şeklini ele almakla iktifa etmiyerek, onun şimdiye kadar bilinebilen etimolojik değişmelerinin de gözününde tutulması lâzımdır.

Bu kelimenin orijininde "*n*„ konsonunun bulunup bulunmadığını iyice anlamak üzere Fransız etimoloji lûgatinde bu kelime için verilen şu malûmatı görmek lâzımdır [1]:

"Femme.— *Lâtince aslı* "fêmina„*dır ki "dişi: femelle„ demektir. "Buaradan* "femme„ *şekli klâsik lâtincede bile vücut bularak "zevce: "épouse„ anlamına gelmiş ve galo-roman dillerinde ancak bu anlamla "muhafaza edilmiştir. Eski pvovansal dilindeki aslı* "femna„ *dır. İtal-*

[1] Dictionnaire étymologique de la lange française, par Oscar Bloch, c. 1; s. 294

"*yancası olan* "femmina„ *sözü hem "dişi„ hem de "zevce„ demektir. "Portekiz dilinde* "femea„ *şeklindedir ki yalnız "dişi„ anlamına "gelir.„*

Görülüyor ki bugünkü şeklinde "*n*„ elemanı yok gibi görünen "*femme*„ kelimesinin eski "*femina*„ ve "*femna*„ şekillerinde "*n*„ gene kendini göstermektedir.

Şimdi bu bilgiler elde olarak "*femme*„ kelimesinin bugünkü şekli ile asıllarının analizine girişelim:

Kelimenin şimdiki şekline göre etimolojik şekli ilk bakışta şöyle gibi görünür:

(1) (2) (3) (4) (5)
I. (eğ + ef + em + em + eğ)

Türk fonetiğinde aynı konson yanyana iki defa bulunamıyacağı cihetle (3) ve (4) numaralı elemanlardan birincisi (*eğ*) şeklini almak icap eder. Şu halde etimolojik şekli şöylece tashih etmek lâzımdır:

(1) (2) (3) (4) (5)
II. (eğ + ef + eğ + em + eğ)

Sadece bugünkü morfolojik şekilden çıkarılan bu etimolojik sırayı gözden geçirelim:

(1) Eğ: "büyüklük, efendilik, kuvvet, kudret„ anlamlariyle ana köktür.

(2) Ef: ana kök mefhumunu kendi üzerine alarak tecessüm ve tecelli ettiren süje veya objeyi gösterir elemandır. Bu eleman ana kökle kaynaşarak (*ef*) prensipal kökü halini alır ki (*efendi*) ve (*efe*) kelimelerinin de kökü budur. Manası "büyük, kuvvetli, kudretli, hâkim, efendi„ dir.

(3) Eğ: bu kök anlamını tayin ve ifade eden, tamamlıyan, isimlendiren elemandır. Ana kökle kaynaşmış olan (*ef*) ile birleşince husule gelen kelime, "*ef + eğ = efeğ = efe*„ dir. İşte "*efe*„ kelimesinin orijini de budur.

Bu üç elemanla husule gelen mana "büyük, kuvvetli, kudretli, hâkim„ bir "efendi„ manasıdır ki, meşgul olduğumuz anlam sahasına göre, "erkek„ demektir.

Mana burada tamam olduğuna göre, kelimenin bundan sonraki elemanları ayrı bir süjeye delâlet edeceği anlaşılır ki o süje de:

(4) Em: Elemanının gösterdiği bir süjedir.

(5) Eğ: Bu süjenin evvelki elemanlarla birleşerek aldığı anlamı tayin ve ifade eden, isimlendiren süffikstir.

Bu son iki elemanın birleşmesiyle husule gelen (*em+eğ= emeğ — eme*) kelimesi, doğrudan doğruya "kadın„ anlamını ifade etmektedir. Türk dilinin arap lehçesinde "ana„ anlamına gelen "*üm*„ ve cariye anlamına gelen "*eme*„ kelimeleri bunu gösterir.

Bu (*emeğ*) süjesi, yukarıda geçen (*efeğ*) süjesiyle birlikte bulunduğunu göstermek üzere, iki kelime birleştirilince husule gelen (*efeğ + emeğ = efeğemeğ*) sözünde, ortadaki "*ğ*„, fonetik icabı olarak, kendisinden sonraki "*m*„ ye benzeşip kaynaşmış, baştaki vokal ile sondaki "*ğ*„ de düşerek, kelime "*femme*„ olmuştur.

Kelimenin Lâtince aslı olan "*fêmina*„ ve İtalyanca şekli olan "*femmina*„ nın etimolojik şekillerini, provansal dilindeki "*femna*„ ve Portekiz dilindeki "*femea*„ sözlerinin etimolojik şekilleriyle alt alta yazalım:

		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Fêmina	:	(eğ	+ ef	+ eğ	+ em	+ in	+ ağ)
Femmina	:	(eğ	+ ef	+ eğ	+ em	+ in	+ ağ)
Femna	:	(eğ	+ ef	+ .	+ em	+ en	+ ağ)
Femea	:	(eğ	+ ef	+ .	+ em	+ eğ	+ ağ)

(1) Eğ: "Kuvvet, kudret, büyüklük, efendilik„ anlamlarına ana köktür.

(2) Ef: Ana kökle kaynaşan ve onun anlamını kendinde tecelli ve tecessüm ettiren elemandır.

(3) Eğ: Bu anlamı tayin ve ifade eden, tamamlıyan ve isimlendiren ektir. Bu eleman son iki kelimede yoktur.

(4) Em: Süje veya obje gösteren unsurdur.

(5) İn, en, eğ: (*em*) ile gösterilen süje veya objenin (*ef*) ile gösterilen "kuvvetli, kudretli, büyük, efendi„ süjenin yakın muhitinde, bitişiğinde olduğunu anlatan ektir.

(6) Ağ: Kelimeyi tayin ve ifade ederek isimlendiren ektir.

Görülüyor ki (*femme*) ne ise (*fêmina, femmina, femna, femea*) da odur. Bütün bu kelimelerde birisi kuvvet ve kudretin, hâ-

kimiyetin sahibi olan, "efendi„ rolünü yapan; öteki de onun yanında, muhitinde, yakınında, bitişiğinde bulunan, onu tamamlıyan iki süje vardır. Bunlardan birincisi "**ef**„, ikincisi "**em**„ unsurlariyle anlatılmaktadır.

Not: 1. — Portekiz dilindeki "*femea*„ şekli "*femme*„ kelimesine en yakın görünen şekildir. Etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Femme :	(eğ	+ ef +	eğ	+ em +	eğ)
Femea :	(eğ	+ ef +	em	+ eğ +	ağ)

Görülüyor ki arada yalnız (3) ve (4) numaralı elemanların yerlerini değiştirmelerinden başka hiçbir ayrılık yoktur.

Not: 2. — (*Fêmina*), (*Femmina*) ve (*Femna*) kelimelerinde bulunan (*n*) konsonlarının (*nğ*) sesinin tahallülünden doğmuş oldukları düşünülerek bunlar birer (*ğ*) den değişme gibi alınırsa beş kelimenin beşi de birleşir:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Femme :	(eğ	+ ef +	eğ	+ em +	eğ	+ .)
Fêmina :	(eğ	+ ef +	eğ	+ em +	iğ	+ ağ)
Femmina :	(eğ	+ ef +	eğ	+ em +	iğ	+ ağ)
Femna :	(eğ	+ ef +	.	+ em +	eğ	+ ağ)
Femea :	(eğ	+ ef +	.	+ em +	eğ	+ ağ)

Görülüyor ki Cermen lehçesindeki "*gattin*„ ve *Fars* lehçesindeki "*Zen*„ nasıl Türk orijininden ise Lâtin lehçesindeki "*femina*„ ve Fransız lehçesindeki "*femme*„ da öylece Türk orijininden gelmektedir.

VI.

DAME

Kadınlara karşı Avrupaca saygı tabiri olarak kullanılan "*dame*„ kelimesi de bugünkü şeklinde "*n*„sizdir. Bunun da aslında bir "*n*„ bulunup bulunmadığını anlamak için gene Fransız etimoloji lûgatine baş vuralım[1]:

"Dame.— *Orta çağlarda yalnız asılzadelerin zevcelerine verilen "unvan idi, ki buna karşı bir burjuvanın zevcesine de 17 inci asra ka-"dar* "demoiselle„ *unvanı verilirdi.* "Dame„ *kelimesinin yeni kulla-*

[1] Dictionnaire étymologique de la langue française, par Oscar Bloch, c.1; s. 199

"nılışı 16 ıncı asırdan başlar. Lâtince aslı "domina„ *dır. Orta çağlar-"daki anlamı,* "dominus„ *kelimesiyle muvazi olarak, feodal bir ori-"jinden gelmektedir. Bu* "dominus„ *kelimesi, galo- roman toprakların-"da Merovinjiyen ve Karolinjiyen devirlerinde "efendi, bir malikânenin "sahibi„ anlamlarına gelirdi ki eski Fransızca* "dan (s) „ , "don„ *"ve eski Provansal dilinde* "don„ *kelimeleri bundan gelir. Kelimenin "İtalyancası* "donna„ , *İspanyolcası* "duena„ *ve eski Provansalcesi* "«domna» *dır.„*

Görülüyor ki "*dame*„ sözünün Lâtince aslı olan"*domina*„ sözünde ve Provansal dilindeki "*domna*„ şeklinde "*n*„ elemanı da mevcuttur. İtalyanca ve İspanyolca olan "*donna*„ ve "*duena*„ şekillerinde ise "*n*„ elemanı hâkim vaziyete geçmektedir.

Şimdi, önce "*dame*„ kelimesinin bugünkü şeklini, sonra da Lâtin, Provansal, İtalyan ve İspanyol lehçelerindeki şekillerini analiz edelim:

"*Dame*„ sözünün etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(ağ + ad + am + eğ)

(1) Ağ: ana köktür; "kuvvet, kudret, büyüklük, yükseklik, efendilik„ anlamlarınadır.

(2) Ad: sahiplik anlamiyle ana kökü ve onun mefhumunu kendinde temsil eden elemandır.

Bu iki unsur birleşerek husule gelen "*ağad*„ ve- ana kök kendinden sonraki elemanla kaynaşarak- "*ad*„ - bundan önceki kelimelerin analizinde de geçtiği üzere - "kuvvet ve kudret sahibi, büyük, yüksek, efendi, hâkim„anlamlariyle "erkek„ demek olur.

(3) Am: ayrıca bir süje veya obje gösteren elemandır. Doğrudan doğruya erkeği temsil ve ifade eden "*ad*„ elemanının yanında, onunla birlik olarak bulunan, onu tamamlıyan bu süje "kadın„ manasına delâlet eder.

(4) Eğ: kelimeyi tamamlıyan, manasını tayin ve ifade eden, onu isimlendiren süffikstir.

(Ağ + ad + am + eğ = ağadameğ) sözünde, ana kök kendisinden sonra gelen elemanla kaynaştıktan sonra, baştaki vokal ile sondaki okunmaz (*ğ*) de düşmüş, kelime son morfolojik ve fonetik şeklini almıştır: **DAME.**

Dame: kuvvet ve kudretin sahibi, hâkim, efendi olan bir süjenin yanında bulunan, onunla bir ve bitişik olan ikinci bir süje demektir.

Kelimenin Lâtince aslı denilen (*Domina*) sözünü de analiz edelim. Etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4) (5)
(oğ + od + om + in + ağ)

(1) Oğ: "kuvvet, kudret, efendilik, büyüklük„ anlamlarına ana köktür.

(2) Od: sahiplik anlamiyle ana kökü ve mefhumunu temsil eden elemandır.
(*oğ + od = oğod = od*) kuvvet ve kudret sahibi, efendi ve hâkim olan "erkek„ anlamınadır[1].

(3) Om: ayrıca bu "erkek„ süjenin yakınında bulunan bir süjeyi gösterir; o süjenin birincinin bitişiğinde olduğu da burada:

(4) İn: ekiyle açıkça gösterilmektedir.

(5) Ağ: kelimeyi tamamlıyan, tayin ve ifade eden, isimlendiren son ektir.

Şu halde "*Domina*„ sözü de - tıpkı (*dame*) gibi - erkeğin yakınında bulunan süje anlamına gelir ki (kadın)ın mânası da bundan başka bir şey değildir.

Provansal lehçesindeki (*domna*) şekli de Lâtince (domina)nın aynıdır. Etimolojik şekillerini alt alta yazalım ki ayniyet açıkça görünsün:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Domina:	(oğ	+ od	+ om	+ in	+ ağ)
Domna:	(oğ	+ od	+ om	+ on	+ ağ)

Kelimenin İtalyancası denilen "*Donna*„ kelimesinin etimolojik şekli - birbiri ardınca gelen iki "*n*„ den birinin "*ğ*„ den değişme olduğu göz önünde tutularak - şöyledir.

(1) (2) (3) (4) (5)
(oğ + od + oğ + on + ağ)

---

[1] Ana kökün okunmaz (ğ)si, aynı kategoriden olan okunur(g)ye çevrilirse, bu kelime (got) olur ki Cermen ve Anglo-Sakson lehçelerinde (Allah) demektir. Bu da büyük kudret ve kuvvetin, sahipliğin, hâkimliğin mümessili demekten başka bir şey olamaz.

(1) Oğ: ana köktür."Kuvvet, kudret, efendilik„ anlamlarınadır.
(2) Od: ana kökü ve anlamını temsil eden "sahip„ manasına prensipal bir elemandır.
(3) Oğ: yokarıki iki kök ile anlatılan "sahip, efendi„ vasıflarını haiz süjenin, yani erkeğin yanında bulunan başka bir süjeye delâlet eder. Bu süjenin, yukarıdaki sahip ve hâkimin pek yakınında olduğunu gösteren de
(4) On: ekidir.
(5) Ağ: kelimeyi tamamlıyan ve isimlendiren son ektir.

Kelimede ana kök, kendisini takip eden elemanla kaynaşmış, baştaki vokal ile sondaki okunmaz (ğ) düşmüş, (3) ve (4) numaralı elemanlar da birbiriyle kaynaşarak (3) numaradaki (ğ) kendisinden sonraki "*n*„ konsonuna çevrilmiş, böylece kelime son morfolojik ve fonetik şeklini almıştır: **DONNA.**

Görülüyor ki (*Donna*) kelimesi de, gerek kuruluş ve gerek anlam itibariyle "*dame*„ ve "*domina*„ sözlerinden başka değildir.

İspanyolca denilen (*duena*) sözü de (*donna*) nın aynıdır. Etimolojik şekillerinin alt alta gösterilmesi bunu ispata kâfidir.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Donna:	(oğ	+ od	+ oğ	+ on	+ ağ)
Duena:	(oğ	+ od	+ uğ	+ en	+ ağ)

Buradaki elemanların fonetik ve semantik bakımından bir oldukları ilk bakışta görülüyor.

VII.

BAYAN

Kadına saygı ile hitap için kullanılan **"dame„** kelimesinin dilimizde yeni konulmuş karşılığı **"bayan„** dır. Kelimenin etimlojik şekli şudur:

(1)	(2)	(3)	(4)
(ağ	+ ab	+ ay	+ an)

(1) Ağ: "kuvvet, kudret, sahiplik, hâkimlik, efendilik„ anlamlarına ana köktür.
(2) Ab: ana kökü kaynaştıran, anlamını üzerine alarak temsil eden süje veya objeyi gösterir prensipal elemandır.
(3) Ay: kelimeyi tamamlıyan ve isimlendiren ektir.

(*Ağ + ab + ay*) serisinde birinci gelen ana kök kendisini tecelli ettiren ikinci elemanla kaynaşır ve baştaki vokal de, üçüncü elemanın vokaliyle tekerrürden korunmak üzere düşer; kelime : **(Bay)** olur.

Bay: kuvvet, kudret, sahiplik, hâkimlik, efendilik anlamlarını haiz olan bir süjenin adıdır. Vokal incelerek husule gelen **(Bey)** de bunun aynıdır.

Kelimenin bütün anlamları - yani Türkçede "hükümdar, reis, asîl, kibar adam„; Fars lehçesinde "zengin, servet sahibi„ manalarının hepsi - bu izahtan çıkar.

Böylece (*Bay*), doğrudan doğruya (erkek) anlamını da ifade etmiş olur ki bugün de erkeklere verdiğimiz saygı unvanı budur.

(4) An: yukarıda izah olunan (*Bay*) ın en yakın muhitinde, bitişiğinde bulunan, onu tamamlıyan, onunla tam bir birlik yapan süjeyi gösterir.

Görülüyor ki (*Bayan*) kelimesi, tamamiyle kadın anlamına gelen ve onu saygı ile anmağa yarayan bir sözdür.

Kelimenin "gani„ [1] anlamına gelişi de "*Bay*„ sözünün "zengin„ anlamından ileri gelir. "*Bayan*„ sözünün "baka, hayat mevcudiyet„ [2] manaları ise, sondaki "*n*„ nın bir "*ğ*" den değişme olması haline matuf olur [3].

Eski Türkçede "*Bey*„ in dişisi olarak "*Beyüm*„ denilmesine ve "*Hanım*„ sözünün de tıpkı bunun gibi "*Han*„ ın dişisini anlatmasına - bakarak "*m*„ konsonunun bir dişileştirme rolü oynadığına hükmedilmiştir. "**Güneş - Dil**„ teorisi, bu hükmün de asıl doğru izahını göstermektedir. Bunu anlatmak için "*Beyüm*" sözünü ele alalım: bunun baş tarafındaki (*Bey*), yukarıda analiz edilen (*Bay*) ın aynıdır. Ondan sonra gelen (*üm*) ise ayrı bir süje gösterir ki (*Bey*) dediğimiz kudret ve kuvvet mümessili süjenin yanında bulunan bu süje onun eşinden, zevcesinden ibarettir.

"*Femme*„ ve "*dame*„ kelimelerinin analizinde de görüldüğü gibi, yan yana iki süjenin ifadesi, birinin ötekine eş olduğunu anlatır.

---

[1] İbnümühenna lûgatı.

[2] Radlof IV. «Kırgız lehçesi».

[3] Bu anlamlar «Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları Tarama Dergisi»nde yazılıdır.

VIII.

HANIM

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
(ah + an + ım)

(1) Ah: ana kökün yerine geçen ve onun "kuvvet, kudret„ anlamını kendisinde tecessüm ettiren birinci derece prensipal köktür. Süje anlamıyle "kuvvet ve kudret sahibi, efendi, hâkim„ demek olur.

"*Ah*„ kökünde bu mananın varlığını gösteren delil- buna tayin ve ifadeye yarayan bir "*ığ*„ getirilerek teşekkül eden- "*ahığ* = *ahı*„ kelimesinin- "*akı*„ ve "*ağı*„ şekilleriyle birlikte- "cömert, sahi„ anlamına gelmesidir [1].

(2) An: yakın muhit, bitişik saha anlatan (. + *n*) ekidir. Bu eleman, (*Han*) kelimesinde daha ziyade (*ğ*)den değişme olarak alınır ve kelimeyi tayin ve ifadeye yarar. Fakat (*Hanım*) kelimesinde yakın saha manası daha çok yakışık almaktadır.

(3) Im: ayrıca bir süje güstermektedir. Bu süje asıl "efendi, hâkim, sahip„ olan "*ah*„ süjesinin -"*an*„ ile anlatılan- yakın muhitinde, yanında, bitişiğinde bulunmaktadır.

(*Ah* + *an* + *ım* = *ahanım*) sözünden yalnız kökün vokali düşmekle (*Hanım*) şekli meydana çıkar ki bu da "kuvvet ve kudret sahibi„ olan "hâkim, efendi„ vasıflarını haiz süjenin -yani erkeğin- ittisalinde bulunan, onunla birleşerek bir tek varlık yaratan süjenin -yani kadının- adıdır.

Bu kelimenin sonunda görülen "*ım*„ elemanı, kelimeyi dişileştirmeğe değil, kelime yapısına yeni bir süje sokmağa yarar. Bu süje, kelimede daha önce bulunan "*ah*„ süjesinin eşi olduğundan "kadın„a delâlet etmektedir.

---

[1] Orhon yazıtları; Büyük Türk lûgati «Uygur lehçesi»; Radlof I. «Uygur lehçesi»; Türk Dili lûgati.

IX.

MER' E

Arapçada "kadın„ anlamına gelen "*mer'e*„ ve "*emree*„ kelimelerinin de analizini gösterelim. Bunların etimolojk şekilleri şudur:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Emree:	(eğ	+ em	+ er	+ eğ	+ eğ)
Mer'e:	(eğ	+ em	+ er	+ eğ	+ eğ)

(1) Eğ: "Kuvvet, kudret, sahiplik, hâkimlik, efendilik„ anlamları ile ana köktür.

(2) Em: Ana kökü içine alan, onu temsil eden onun süjesi olarak manasını tecessüm ettiren prensipal elemandır.

(3) Er: Ana kök mefhumunu tecelli ettiren süjede, yani kuvvet ve kudret sahibi, hâkim, efendi„ vasıflarını haiz olan "erkek„te bir süjenin tekarrür ve temerküz ettiğini ifade eder.

(4) Eğ: İşte "erkek„ süjesinde tekarrür ve temerküz ettiği anlatılan süjedir. Burada "kadın„ fikri bu süjededir.

(5) Eğ: Analiz ettiğimiz iki sözden *(emree)* kelimesinde (*e*)-lerin tekerrürü ile ve (*mer'e*) kelimesinde de ses duraklaması ile varlığı anlaşılan bu son eleman, kelimeyi tamamlıyan, tayin eden, ifade eden, isimlendiren ektir.

"Zevce„ anlamına gelen "*marie*„ kelimesiyle «*Meryem, Mariya, Marika, Marie*» has isimleri de bu «*mer'e*» ile birdir.

Etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Mer'e :	(eğ	+ em	+ er	+ eğ	+ eğ)
Marie :	(ağ	+ am	+ ar	+ iğ	+ eğ)
Meryem:	(eğ	+ em	+ er	+ ey	+ em)
Mariya:	(ağ	+ am	+ ar	+ iy	+ ağ)
Marika:	(ağ	+ am	+ ar	+ ik	+ ağ)

Görülüyor ki bütün bu kelimelerdeki elemanlar birbirinin tamamiyle aynıdır: (1), (2), (3) numaralı elemanlardamanaya tesiri olmıyan- vokal değişmelerinden başka bir ayrılık yoktur; (4) numaralı elemanlardaki konsonlar ise *(ğ=y=k)* hep birbirine müsavidir ve bir fonksiyon ifa ederler; (5) nu-

maralı elemanların konsonları da umumiyetle (ğ) dir; yalnız bir kelimede (*m*)ye tahavvül etmektedir. Bu iki konsonun da semantik rolleri birleşmektedir.

Bütün bu sözlerin anlamı, "kuvvet ve kudret sahibi olan erkekte tesebbüt ve tekarrür eden bir süje„ dir ki "kadın„ demektir.

DİŞİ

Kadın anlamına gelen kelimelerin hepsinde erkeğin başta ve asıl kuvvet ve kudret sahibi bir süje olarak ileri sürülmesi ve kadının buna bağlı ve bitişik ikinci bir süje olarak gösterilmesi, tabiî bir anlayışın mahsulüdür.

Patriyarkal bir cemiyette aile reisliği erkeğe ait olduğu gibi, ekonomi bakımından da ailenin idaresinin başında erkek bulunduğundan, kuvvet ve kudretin erkekte temerküzü zarurîdir. İnsan cemiyetlerinin kuruluşlarına bakmıyarak, sadece tabiate de baksak, hayvan cinslerinin bile erkeğini üstün ve kuvvet ve kudrete sahip olarak görürüz. İnsanlık, bu meselede bir büyük tekâmül eseri göstererek eşini "*dişi*„likten "*kadın*„lığa yükseltmiştir.

Şimdiye kadar analiz ettiğimiz "kadın„ anlamlı bütün kelimeler, kuvvet ve kudret sahibi olan erkeğin en yakın muhitinde, bitişiğinde, onunla daima bir ve beraber olan, onun mütemmimi mevkiinde bulunan muhterem bir varlık anlatmaktadır. Halbuki "*dişi*„ kelimesi bu vasıflardan uzaktır. Bunu göstermek için "*dişi*„ kelimesini analiz edelim:

(1) (2) (3) (4)
(iğ + id + iş + iğ)

(1) İğ : Kuvvet ve kudret anlamına ana köktür.

(2) İd : Ana kökle kaynaşarak sahiplik anlamıyle ana kök mefhumunu kendinde tecelli ettiren prensipal elemandır.

(3) İş : Yukarıki ana kök ve onun mümessili olan sahip mefhumlarından oldukça uzak bir sahada, onlardan ayrı bir varlığa delâlet eder ki, o uzak sahadaki süjeyi de

(4) İğ : Elemanı göstermektedir.

Burada iki süje vardır: Bunlardan biri *(iğ)* ana köküyle *(id)* elemanının gösterdiği kuvvet ve kudret sahibi süje, yani erkektir[1]. Öteki de sondaki *(iğ)* ile gösterilen süjedir ki, birinciden oldukça uzak sahada bulunduğu da *(iş)* ekiyle gösterilmiştir.

İşte görülüyor ki, "*dişi*„ sözünde erkeklikle birlik ve birleşiklik mefhumlarından eser yoktur; kelime bilâkis ayrılık ve uzaklık göstermektedir. Çünkü hayvanlarda eşleşmenin hiç bir içtimaî manası yoktur. Ancak insanlar, hakikî cemiyet kurucu yegâne mahlûklar oldukları için, kendi eşlerini ayrı ve uzak görmiyerek birlik ve beraberlik mefhumlariyle onları *(ş)* sahasından, *(n)* sahasına getirmektedirler.

[1] «Erkek, mert, cesur, kahraman» anlamlarına gelen «yiğit» kelimesi bu «iğit» le çok yakındır. Burada ana kök «iy» şeklini almış, araya ana kök anlamını temsil eden bir de «iğ» süjesi karışmıştır.

"ERKEK„ ANLAMLI KELİMELER

"Kadın„ anlamlı kelimelerin analizi, tabiî olarak, bize "erkek„ anlamlı kelimelerin de analizini hatırlatmaktadır.

Türkçede "erkek„ anlamını en geniş olarak ifade eden ilk söz, "*er*„ dir. Bu sözden hem "erkek„, hem "cesur„, hem de "sözünde duran, mert„ manaları anlaşılır.

Gene bu sözün üremelerinden olarak bir de"erkek„ sözü vardır. Bazı lehçelerde "*eren*„ de bu anlamda olarak kullanılır [1].

Fars lehçesinde "*Merd*„, Arap lehçesinde "*Recül*„, Fransız lehçesinde "*Homme*„, Cermen ve Anglo - Sakson lehçelerinde "*Man*„ kelimeleri de "erkek„ anlamınadır.

Bu kelimeler ile bunlarla ilgili sözleri de "*Güneş - Dil*„ analizinden geçirerek, tam manalarını bulmağa çalışalım:

E R

"*Er*„ sözünün etimolojik şekli şudur:

(1) (2)
(eğ + er)

(1) Eğ: "Kuvvet, kudret, büyüklük, yükseklik„ anlamlarına ana köktür.

Bu ana kökün şu anlamlarını Türk lehçelerindeki üremeleri açıkça gösterir. Birkaç örnek alalım:

I. — Eğe : hâmi, reis, sahip, satvetli, vali.

II.— Eğelemek : dehşet vermek - ki kuvvet ve kudretin bir eseri demektir. -

III.— Eğez, eğeze: mecalsiz - ki kuvvet ve kudretin çok uzak *(z)* sahasına yayılarak yokolması manasınadır. -

[1] Çağatay lûgati, Pavet de Courteille lûgati.
I. — Babus; Radlof I. «Çağatay lehçesi»; Babürname; Derleme fişleri.
II. — Velet Çelebinin fişleri.
III. — Derleme fişleri.

IV.— Eğilme, eğilmek: hürmet göstermek, huşu ve huzu göstermek, rükû etmek - ki kuvvet ve kudrete karşı boyun eğmek demektir. -

V. — Eğitmek: terbiye etmek - ki kuvvet ve kudret sahibi olacak vasıtaları vermek manasınadır. -

Görülüyor ki, "*eğ*„ kökü, dilimizde "kuvvet, kudret, büyüklük, yükseklik„ anlamlarına gelmektedir.

(2) Er : Herhangi bir saha veya noktada ana kök anlamının tekarrür ve temerküzünü anlatan (.+*r*) ekidir.

(*Eğ* + *er* = *eğer*) şeklinde ana kök, kendisinin tekarrür ve temerküzünü anlatan elemanla kaynaşarak, kelime doğrudan doğruya ikinci derece bir prensipal kök halinde son morfolojik ve fonetik şeklini almış olur: *ER.*

ER: kuvvet, kudret, yükseklik, büyüklük kendisinde tekarrür ve temerküz etmiş olana delâlet eder ki, dilimizde bu kelimenin delâlet ettiği anlamlardan "cesur, kahraman, mert, müzekker, recül, reşit, zevç„ [2] manaları da tamamiyle buna uymaktadır.

ERKEN

(*Er*) kelimesinin - "*ir*„ şeklinde de söylenen - başka bir manası da (*erken, sabah, seher*) manalarıdır [3]. Bu anlama geldiği zaman ana köke doğrudan doğruya "güneş„ ve onun "ışığı„ manaları verilir. Bu halde de:

"*Er* = *ir:* "güneş ışığının ilk tekarrür ve temerküzü zamanı„ demek olur.

"*Erken* — *irken*„ kelimesi de buradan gelir ki etimolojik şekli:

(1) (2) (3) (4)
(eğ + er + ek + en)

dir.

(1) Eğ: Güneş ve onun ışığı anlamlarına ana köktür.

IV. — Kamusu Türkî; Babus

V. — Radlof I. "Çağatay lehçesi„.

[2] Kamusu Türkî; Orhon yazıtları; Radlof I. «Teleüt, Altay, Şor, Lebed, Kumandu, Tarancı, Tobol, Küerik, Kırım, Çağatay, Koman, Osmanlı, Uygur lehçeleri»; Türk dili lûgati; Azerî lehçesi; Derleme fişleri

[3] Türk dili lûgati; Derleme fişleri.

(2) Er : ana kök anlamının tekarrür ve temerküzünü anlatan ektir.

(3) Ek : Bu tekarrür ve temerküz kendi üzerinde vaki olan süje veya objeyi gösterir elemandır.

(4) En : Bu elemanın yakın sahasında güneş ışığının tekarrür ve temerküzü anlamını veren (.+*n*) ekidir.

Ana kök, kendisini takip eden elemanla kaynaşarak ve (3) numaralı elemanın vokali de düşerek kelime (*erken*) olmuştur ki güneş ışığının bir süje veya objenin yakın sahasında temerküzünü anlatır. Işığın doğrudan doğruya süje veya objede değil de, onun yakınında tekarrürü, henüz maksadın husulü zamanı gelmemiş, fakat yaklaşmış olduğunu anlatır ki, işte (*erken*) sözünün orijinal manası da bu yolda izah edilmiş olur.

ERMEK

(*Er*) kelimesinin - gene "*ir*„ şeklinde de söylenen - bir başka manası da (*ermek*) sözünde görülür ki, "baliğ olmak, bermurat olmak, hidayete ermek, idrak etmek, ihata etmek, ihraz etmek, iktiham etmek, kemal bulmak, mazhar olmak, nail olmak, tekemmül etmek, vâsıl olmak„ demektir [1].

Bu manalara varmak için, kelimede ana köke "hareket„ manası vermelidir. (*Ermek*) sözünün etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(eğ + er + im + ek)

(1) Eğ : hareket anlamına ana köktür.

(2) Er : hareketin tekarrür ve temerküzünü anlatan ektir.

(3) İm : hareket kendi üzerinde tekarrür ve temerküz eden obje veya süjeyi gösterir elemandır.

(4) Ek : kelimeyi tamamlıyan, manasını tayin ve ifade eden, isimlendiren ektir.

Ana kök kendisinden sonraki elemanla kaynaşarak ve (3) numaralı elemanın vokali de düşerek kelime (*ermek*) şeklini alır ki, hareketin herhangi bir süje veya obje üzerinde tekarrür ve temerküzünü anlatır.

[1] Kamusu Türkî; Çağatay lûgati; Pavet de Courteille lûgati; Velet Çelebinin fişleri; Derleme fişleri.

(*Ermek*) sözünün yukarıda sayılan bütün manaları da, ileriye doğru yapılan maddî veya manevî bir hareketin, hedefi üzerinde tekarrürünü anlatmaktadır.

(*Ermek*) sözünün bu analizi, aynı asıldan üremiş olan şu kelimeleri de izah eder:

I. — Erek : gaye, hedef
II. — Erem : arzu, irade, rıza
III. — Ergin: bülûğa ermiş, irfan sahibi, kâmil, kemale ermiş, mebzul, mütekâmil, reşit
IV. — Erim : beşaret, fâli hayır, irade ve ihtiyar, münteha
V. — Erinç: huzur, istirahat, refah, sükûn
VI. — Erme: bülûğ, idrak, irfan, itilâ, nailiyet, vüsul

Bu kelimelerin hangisi üzerinde biraz düşünülse, manasının **"ermek„** analizinde çıkan "ileriye doğru hareketin hedefine vararak orada tekarrürü„ anlamiyle ilgili olduğu kolayca meydana çıkar.

EĞER

Ana kök düşmeksizin (*eğ* + *er*) şekli olduğu gibi alınacak olursa, bunun da, ayrı iki Türk kelimesini doğurmakta olduğu görülür.

Bunlardan biri şart edatı olarak kullanılan «*eğer*» sözüdür ki «*eger*» diye de söylenir. Bu söz, olduğu gibi, Fars lehçesinde de vardır ve kısaltılarak «*ger*» şeklini de alır. Öteki, binek hayvanının üzerine konan ve üstüne oturulan bildiğimiz nesnedir ki «*eyer*» diye de söylenir [1].

Bu kelimeleri de şöyle izah edebiliriz:

I. — Şart edatı olan «*eğer*» de «*eğ*» ana köküne "esas„ anlamı veririz. Bu halde esasın herhangi bir sahada tekarrürü ihtimali "eğer„ söziyle söylenmiş olur.

I. — Derleme fişleri
II. — Türk dili lûgati; Meta İncili tercümesi
III. — Kamusu Türkî; Radlof I. «Uygur lehçesi»; Orhon yazıtları; Velet Çelebinin fişleri; Karaca oğlan; Derleme fişleri
IV. — Türk dili lûgati; Büyük Türk lûgati "Osmanlı lehçesi„; Radlof I. «Altay, Teleüt, Baraba, Kazan lehçeleri»; Çağatay lûgati; Pavet de Courteille lûgati; Meta İncili tercümesi; Kamus tercümesi; Çulluk Kapan lûğati
V — Radlof I. «Uygur leğçesi»; Divanü Lûgat-it Türk; Türk dili lûgati
VI. — Kamusu Türkî; Velet Çelebinin fişleri.

[1] Kelimelerin ses tahavvülleri ana kökün «ğ»si yerine kendi kategorisinden olan «g» ve «y» gelerek olmuştur.

II. — Üzerine binilen «*eğer*»de ana köke "hareket„ anlamı veririz. Bu halde hareket halinde bulunan hayvan üzerinde süvarinin üstünde istikrar edeceği objenin adı «*eğer*» olmuş olur.

Görülüyor ki hangi kelime ele alınsa. bütün üremeleriyle birlikte, manaları "**Güneş—Dil**„ teorisi esaslariyle açıkça gösterilebilmektedir.

ERK

(*Er*) sözünden çıkan çok değerli Türk kelimeleri arasında en önemlilerinden biri de (*Erk*) kelimesidir.

(*Erk*) sözünün etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
(eğ + er + ek)

(1) Eğ : "Kuvvet, kudret, büyüklük, yükseklik„ anlamlarına ana köktür.

(2) Er : Ana kök mefhumunun herhangi bir nokta veya saha üzerinde tekarrür ve temerküzünü anlatan (. + *r*) ekidir.

(3) Ek : Kelimeyi tamamlıyan, tayin ve ifade eden, isimlendiren ektir.

(*Eğ + er + ek = eğerek*) sözünde ana kök, kendisinden sonra gelen elemanla kaynaşmış, sondaki ekin vokali de düşerek kelime, son morfolojik ve fonetik şeklini almıştır: **ERK.**

Bu halde (Erk) sözü: kuvvet ve kudretin, büyüklüğün, yüksekliğin tekarrür ve temerküzü anlamına gelir ki asıl "kuvvet ve kudret„ te böyle sabit ve mukarrer bir büyüklük ve yükseklik demektir.

(*Erk*) sözünün "âzadelik, hâkimiyet, himaye, irade ve ihtiyar, iktidar, izzet, kudret, kuvvet, malikiyet, metanet, muhtariyet, nüfuz, saltanat, serbesti, tesir, tercih„[1] anlamları, tamamiyle bu manayı teyit etmektedir. Yine bu sözün manası

[1] Büyük Türk lûgati «Uygur, Çağatay ve Kazan lehçeleri»; Radlof I. «Uygur,Tarancı, Altay, Şor, Koman, Çağatay, Kırım, Karayim lehçeleri»; Divanü lûgat-it-Türk; Karayim metinleri; Velet Çelebinin ve Kilisli Rifatin fişleri; Tuhfetüzzekiye, Lehçei Tatarî; Çağatay lûgati; Pavet de Courteille lûgati; Türk dili lûgati; Uygur metinleri; Orhon yazıtları; Derleme fişleri.

bir obje üzerinde tecelli edince "Burç, hendek, hisar, kal'e„ anlamlarına [1] gelir.

Bu vasıflara yaklaşan süjeye de "*erkin*„ denilmiştir ki "hür, serbest„ demektir; "hürriyet„ ve "serbesti„ sözleri de bundan dolayı "*erkinlik*„ le karşılanmaktadır [2].

Aynı sebepten dolayı "*erke*„ sözü de "iktidar mevkii„ anlamına olarak kullanılır.

"*Erkin*„ de "*erk*„ e katılan "*in*„ eki, kuvvet ve kudrete yakın olan, onun bitişiğinde bulunan bir süjeye delâlet eder ki bu da "hür„, yani dilediğini yapmak kudretine yakın demek olur.

"*Erke*„ de sona gelen "eğ„, kuvvet ve kudretin bir objesini gösterir ki o da kuvvet ve kudreti temsil eden makam ve mevkiden ibarettir.

ERKEK

(*Erkek*) kelimesinin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(eğ + er + eğ + ek)

(1) Eğ : "Kuvvet ve kudret„ anlamına ana köktür.
(2) Er : Ana kök mefhumunun tekarrür ve temerküzünü anlatan ektir.
(3) Eğ : Ana kök mefhumu kendisinde tekarrür ve temerküz eden süje veya objeyi gösterir elemandır [3].
(4) Ek : Kelimeyi tamamlıyan, tayin ve ifade eden, isimlendiren ektir.

(*Eğ + er + eğ + ek = eğereğek*) etimolojik şeklinde şu fonetik ve morfolojik değişmeler olmuştur:

I. Ana kök olan (*eğ*), kendisini takip eden (*er*) ekiyle kaynaşarak (*er*) şeklini almıştır. Bu (*er*), tekarrür ve temerküz etmiş kuvvet ve kudret anlamını böylece kendinde toplamıştır.
II. (3) numaralı (*eğ*) elemanının vokali düşmüştür.
III. Yine bu (*eğ*) in vokalsiz kalan (ğ) si, kendinden sonra gelen (*ek*) elemanının konsonuna çevrilerek (*k*) olmuştur.

[1] Pavet de Courteille lûgati; Radlof I. «Çağatay lehçesi»; Büyük Türk lûgati «Çağatay lehçesi»; Babürname; Kamusu Türkî.

[2] Osmanlıcadan Türkçeye ve Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzları.

[3] Bu eleman, kelimede (k) ile görünüyor. Fakat aynı konson yanyana gelemiyeceğinden etimolojik analizde (ğ) ile alınmıştır.

İşte bu değişmeler neticesinde kelime en son morfolojik ve fonetik şeklini almış, (*erkek*) olmuştur.

(*Erkek*): kendisinde kuvvet ve kudret tekarrür ve temerküz etmiş bir halde bulunan süjenin adıdır.

Dilimizde bu sözün anlattığı "mert, müzekker, recül, zevç„ manaları da hep bu tarife uymaktadır [1].

(*Erkek*) kelimesi, doğrudan doğruya erkek cinsinin adı olduğu gibi, ailede "koca„ ve hayatta "cesur ve kahraman„ manalarına da kullanılır. Meselâ "erkekle kadın, insan cemiyetinde birbirini tamamlıyan iki uzuvdur.„ dediğimiz zaman "*erkek*„ sözüne cins anlamı vermiş oluruz. Fakat bir kadın "*erkeğim* gelsin de söyliyeyim„ derse "kocam„ demiş olur. Bu makamda "*erim*„ tabiri de Anadoluda çok kullanılır. Bunlardan başka "cesur ol, metin ol!„ makamında da "*er ol!*„ ve "*erkek ol!*„ tabirleri vardır ki burada kelimenin manası cinsiyetten ayrılmıştır. Hattâ mert, cesur, sözünde durur bir kadın için bile "o, çok erkek bir kadındır„ denilebilir.

Bütün bu anlamlar "*erkek*„ sözünün etimolojik analizinde görülen "kuvvet ve kudret kendisinde mütemerkiz bir süje„ manasiyle izah edilebilmektedir.

EREN

Dilimizde "*ermek*„ işini yapan anlamına gelen ve "hakikate varmış, evliya„ manalarına kullanılan "*eren*„ kelimesi, bazı lehçelerde "bahadır, hür, kahraman, recül, reşit, şeci„ anlamlarına da kullanılır [2]. Bu manalarda "*eren*„ sözü de "Erkek„ makamında demektir.

Bu manaya göre kelimenin sonundaki "*n*„ nin aslında bir "*ğ*„ den değişme olarak alınması lâzımdır. Buna göre kelimenin etimolojik şekli de şudur:

(1) (2) (3)
(eğ + er + eğ)

(1) Eğ : Kuvvet ve kudret anlamına ana köktür.

(2) Er : Ana kök anlamının tekerrür ve temerküzünü ifade eden ektir.

(3) Eğ : Ana kök anlamı üzerinde tekarrür ve temerküz eden süjeyi gösterir elemandır.

[1] Kamusu; Türkî; Velet Çelebinin fişleri; Derleme fişleri.

[2] Orhon yazıtları; Uygur endeksi; Çağatay lûgati; Pavet de Courteille lûgati.

Görülüyor ki kelime *"erkek"* kelimesinin analizine tamamiyle uymakta ve yalnız *"erkek"* sözünün son elemanı eksik bulunmaktadır.

Ana kök, kendisinden sonra gelen elemanla kaynaşarak, sondaki (*ğ*) de (*n*) ye çevrilmiş, böylece (*eren*) kelimesi vücut bulmuştur.

MERT

"Mert" sözünü *"Burhanı Kati"* tercümesinde tek kelime olarak bulamıyoruz. Bu sözle yapılan birtakım üreme ve birleştirme sözler yazıldığı halde sözün kendisi yazılmıyor. *"Burhani Kati"* farsça olduğuna tamamiyle kanmadığı kelimeleri almamayı, fakat farsça olmıyan sözlere farsça ekler veya kelimeler katılarak yapılan üreme ve birleştirmeleri farsça saymayı düstur edinmiştir. Bu lûgatte *"mert"* sözünün bulunmaması, fakat *"merdüm, merdümek, merdane"* gibi üremelerinin yazılması, kelimenin kendisi tam farsça sayılmadığı kanışını veriyor. Böyle bir düstur tutmamış olan *"Ferhengi Şuurî"* de **"mert"** kelimesi vardır.

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(eğ + em + er + et)

(1) Eğ: Kuvvet ve kudret anlamına ana köktür.
(2) Em: Ana kök mefhumunu üzerine alarak temsil eden elemandır.
(3) Er: Ana kök mefhumunun herhangi bir süje veya obje veya saha üzerinde temerküz ve tekarrürünü ifade eden ektir.
(4) Et: Bu temerküz kendi üzerinde vaki olan sahip ve faili gösterir elemandır.

(*Eğ + em + er + et = eğemeret*) sözünde şu fonetik ve morfolojik değişmeler olmuştur.

I. — Ana kök kendisini temsil eden (*em*) elemanıyle kaynaşmıştır. Bu (*em*) kelimesinin Türkçede "ilâç, deva, anlamına istimali şayidir. İlâç ve deva dahi bir hastalığı ortadan kaldırmak kuvvet ve kudretini haiz olan şeydir.

II. — Ana kökü içinde kaynaştırarak temsil eden (*em*) kökünün vokali de düşmüştür.

III. — En sonda sahip ve fail ifade eden (*et*) elemanının vokali de düşmüştür.

Böylece kelimenin aldığı son fonetik ve morfolojik şekil (*mert*) tir.

(*Mert*): kuvvet ve kudret kendisinde temerküz ve tekarrür eden bir sahip ve faili gösterir ki (*erkek*) demek te bu demektir.

Görülüyor ki (*er*) ve (*erkek*) sözlerinde en başlı rolü oynıyan ve kuvvet ve kudretin temerküzünü gösteren (*r*) elemanı, (*mert*) kelimesinde de aynı rolü yapmaktadır.

(*Erkek*) ve (*mert*) kelimelerinin etimolojik şekillerini karşılaştıralım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
Erkek :	(eğ	+ er	+ eğ	+ ek)
Mert :	(eğ	+ em	+ er	+ et)

Her iki kelimede ana kök birdir. (*Erkek*) sözünde (3) üncü unsur olarak gelen temsil edici eleman, (*mert*) sözünde (2) inci gelmiş, yani yer değiştirmiştir. Bu elemanın birinde (ğ), ötekinde (*m*) konsoniyle gösterilmesi, ($ğ = v$) ve ($v = m$) olduğundan dolayı, birliği bozmaz. Tekarrür ve temerküz ifade eden ek, (*erkek*) te (2) inci, (*mert*) te (3) üncü olarak aynıdır. (*Erkek*) sözünde kelimeyi tamamlıyan son ek yerinde (*mert*) te sahip ve fail gösteren bir unsur vardır.

Görülüyor ki - şekilce çok farklı görünmesine rağmen - (*mert*) sözü ile (*erkek*) sözü arasında kuvvetli bir etimolojik yakınlık vardır.

(*Mert*) sözü, Türk dünyasında ve hele Türkiyede pek çok kullanılan, hattâ okuma yazma bilmez halk arasında bile (mert adam, mertçe hareket, mertlik, mertçesine...) yollu sözlerde yer tutan bir Türk kelimesidir. Buna farsça süsü vermeğe mahal yoktur.

RECÜL

"Kamus„ tercümesi. (*recül*) sözünü şöyle tarif ediyor:

"(Errecül): *Ranın fethi ve cimin zammı ve tahfifen sükûnu ile, "malûmdur ki, nev'i insandan ancak bülûğ ve şebabet kertesine varmış "erkeğe denir; etfal ve sıbyana ıtlak olunmaz. Fariside* (merdüm) *ve "Türkide-* (er kişi) *tabir olunur. Alâkavlin tevellüt ettiği saatte* (recül) *"ıtlak olunur. Musaggarında* (rüceyl) *denir ve* (rüveycel) *denir... ve "piyadeye denir; ve kâmil ve mürüvveti tam adama ıtlak olunur.„*

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) . (4)
(eğ + er + ec + ül)

(1) Eğ : Kuvvet ve kudret anlamına ana köktür.

(2) Er : Ana kök mefhumunun bir süje, obje, saha veya noktada temerküz ve tekarrürünü anlatan ektir.

Ana kök, kendisinden sonra gelen bu ekle kaynaşarak (*er*) şeklini alır ki (*er*) ve (*erkek*) sözlerindeki (*er*) in kendisidir. Daha ilk adımda (*recül*) ün (*er*) ve (*erkek*) le birleşmesi dikkati çekmeğe değer bir şeydir.

(3) Ec : Burada bunu oldukça uzak saha gösteren bir ek gibi alamayız. Çünkü, (4) numarada en geniş şümul sahasını gösteren (1) konsonunu görüyoruz. Fazla olarak arap söyleyişinde (*c*) nin telâffuzu tamamiyle (*g*) gibidir. Burada (*c*) konsonunun bir süje veya obje gösteren (*ğ*) ve onun kategorisinden olan konsonlar yerine geldiği meydandadır. Bu halde (*ec = eğ*) diye alırsak (*erkek*) ve (*recül*) sözleri ilk üç elemanlarında tamamiyle birleşmiş olurlar.

(*Ec*) elemanının buradaki rolü, süje veya objeyi göstermekten ibaret olduğuna göre, "kuvvet ve kudretin bir süje üzarinde tekarrür ve temerküzü„ anlamı kendiliğinden ortaya çıkar.

(4) Ül : İşte (*erkek*) ten ve (*mert*) ten ayrılık noktası bu son ekte görülüyor. (*Erkek*) sözünde son ek kelimeyi tayin ve itmam ettiği, (*mert*) kelimesinde ise sahip ve failini gösterdiği halde, burada kuvvet ve kudretin süje üzerinde temerküz ve tekarrür hadisesinin "alelıtlak„ olduğunu, "gayet şamil ve gayrimuayyen„ bulunduğunu anlatan (1) elemanını buluyoruz.

İşte bu ek, "Kamus tercümesi„ nde "alâkavlin tevellüt ettiği saatte (*recül*) ıtlak olunur.„ denilmesindeki manayı göstermektedir. Henüz doğan bir erkek çocuğa bile (*reül*) denilmesi, kelimenin manasındaki bu şümulden ileri gelir.

(*Eğ + er + ec + ül = eğerecül*) sözünde ana kök kendisinden sonraki unsurla kaynaşarak ve baş vokal de düşerek kelime son morfolojik ve fonetik şeklini alır: (*Recül*)

(*Recül*), kuvvet ve kudret kendisinde şamil bir surette tekarrür ve temerküz etmiş olan bir süje demektir.

(*Recül*), (*mert*), (*erkek*) kelimelerinin etimolojik şekillerini alt alta yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
Erkek:	(eğ	+ er	+ eğ	+ ek)
Mert:	(eğ	+ em	+ er	+ et)
Recül:	(eğ	+ er	+ eğ	+ ül)

Görülüyor ki her üç kelimenin de ana elemanları ve anlamları birdir. Yer değiştirmeler ve son elemandaki farklar, kelimelerin birliğine halel verecek şekilde değildir.

(Recül)ün cem'i denilen (rical) sözü de yine (recül) den başka bir şey değildir. Etimolojik şekillerini karşılaştıralım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
Recül:	(eğ	+ er	+ eğ (c)	+ ül)
Rical:	(iğ	+ ir	+ iğ (c)	+ al)

Bütün elemanlar bir olduğu halde bu iki kelimeden birine müfret, ötekine cemi adı verilmesi, arap dilinin gramerleşmesi devrine ait bir hadise olmak lâzımgelir.

(Recül) kelimesinin Türk aslından gelmiş olması, bu kelimeyi benimsemeğe ve kullanmağa sebep olamaz. Kelimedeki şümul ve gayrımuayyenlik manası, bu sözün Türk dünyasında bir yer tutmamış olması, bu kelimeye ihtiyaç olmaması, (recül) kelimesinin Türk kökünden geldiğini bilmekle beraber, onu kullanmamak için kâfi sebeplerdir.

HOMME

"Dictionnaire étmologique de la langue française„ bu kelime hakkında şunları yazıyor:

"Homme. - *Lâtince* "homo„ *nun mefulubihi olan* "hominem„ "*den. Lâtince kelimenin muhtelif şekillerine göre hemen her yerde mah-*"*fuz kalmıştır. İtalyancası - lâtince* "homo„ *dan* - "uomo„; *İspanyol-*"*cası* "hombre„; *eski Provansalcası* "ome„ *ilâh.*

"*Eski Fransızca* «huem» *nominatifi*, «homme» *kelimesi üzerine* "*kurulan ve gayri muayyen bir zamir rolü oynıyan* «l'(h) om» *şekli* "*önünde kaybolmuştur. Bu yeni şekil de Almanca* «man» *kelimesinin* "*nüfuzu altında inkişaf ederek bugün* «on» *ve* «l'on» *olmuştur.*

"*Fransızca* «om» *ve Cermence* «man» *kelimeleri «Istrasburg yemini»* "*nde mevcuttur* [1].

[1] "Istrasburg yemini„, 842 tarihinde Roman ve Tudesk dilleri üzerine yazılmış, en eski halk fıransızcası metinlerinden biridir. Bu

"Homme„ *kelimesi halk fransızcasında ve patua telâffuzlarında "koca„ manasını 18 inci asırda almıştır.„*

Şu izahat gösteriyor ki kelimeyi, yalnız bugünkü Fransızca şeklinde değil, Lâtin, İtalyan, İspanyol ve Provansal şekillerinde dahi takip etmek lâzımdır.

İlkönce en son şekli olan Fransızcasının etimolojik analizine girişelim:

Kelimenin baş tarafındaki (*h*) Fransızcada okunmaz (*h*) dir. Bu kelimede kaynaşmış olan ana kökün bir hatırası gibi sayılabilir.

Kelimede yan yana iki (*m*) konsonu göze çarpmaktadır. Türk fonetik kanununa göre bunlardan birinin uzatma roliyle (*ğ*) olarak alınması lâzımdır.

Bu noktaları göz önünde tutarak kelimenin etimolojik şeklini yazalım:

(1) (2) (3) (4)
(oh + oğ + om + eğ)

(1) Oh: Kuvvet ve kudret anlamını üzerine alarak temsil eden birinci derece prensipal köktür.
(2) Oğ: Kök anlamını tamamlıyan ve isimlendiren elemandır.
(3) Om: Kök anlamının taallûk eylediği süje veya objeyi gösterir.
(4) Eğ: Kelimeyi tayin ve ifade eden ve isimlendiren ektir.

Bu analize göre, kelimede şu iki kısmı ayırabiliriz:

I. — Doğrudan doğruya kuvvet ve kudret anlamını ifadeye yarıyan unsurlar: En başta kaynaşmış bir ana kök olan (*oğ*), onu üzerine alan (*oh*) ve bunu ifade eden (*oğ*) ile (*oğohoğ = ohoğ*). Bu unsurlar sadece kuvvet ve kudret anlamına gelir.

II. — Süje veya obje ifade eden (*om*) unsuru ki bunun yukarıki kuvvet ve kudret anlamını benimsemesi de sondaki (*eğ*) ile ifade edilmektedir.

Bu halde (*oh + oğ + om + eğ*) şekli şu değişmelere uğrar:

a) Baştaki vokal düşer.
b) (*oğ + om*) elemanları arasındaki vokal düşerek iki eleman kaynaşır ve (*ğ*), kendisinden sonra gelen (*m*) şeklini alır.

yemin, Şarlmanın oğlu «Louis Débonnaire» in oğullarından «Louis le Gemaique» ile «Kel Carles» arasında, büyük biraderleri «Lothaire»e karşı yapılan bir ittifaka aittir.

c) Sondaki konson düşer ve onun vokali olan (*e*) de okunmaz (*e*) halini alır.

İşte bu değişmelerle kelimenin aldığı en son morfolojik ve fonetik şekil (*Homme*) olur.

(*Homme*) : Kuvvet ve kuderet kendisinde bulunan süjenin adıdır.

Kelimenin aslında (*toprak mahlûku*) manasına geldiğini yazan fransız dilcileri vardır. Bu mana dahi etimolojik şekilden çıkarılabilir. Bunun için, baştaki (*oh*) prensipal köküne "*toprak*„ anlamını vermek kifayet eder. Bu halde (*ohoğ*) toprağın ismi olur; (*om*) bu toprağa mensup olan süje anlamına gelir ve kelime "toprağa mensup bir süjenin adı„ diye de manalandırılabilir.

Kelimenin doğrudan doğruya (adam) anlamına olan şeklinde Türkçede şu üremeler vardır:

I. — Oma: Akraba, ırk, nesil;
II. — Omağ: Akraba, aile, ırk, kabîle, nesep, nesil;
III. — Omak: Akraba, aile, ırk, kabîle, nesil;
IV. — Omrak: Akraba.

Kelimenin Lâtincesi olan "*homo*„, İtalyancası olan "*uomo*„ ve Provansalcesi olan "*ome*„ sözlerinin etimolojik şekillerini "*homme*„ ile karşılaştıralım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
Homme:	(oh	+ oğ	+ om	+ eğ)
Homo:	(oh	+ .	+ om	+ oğ)
Uomo:	(uğ	+ .	+ om	+ oğ)
Ome:	(oğ	+ .	+ om	+ eğ)

Görülüyor ki kelimeler hep bir asıldan ve bir anlamdadır.

(1) Oh, uğ, oğ: Ana kök veya onun yerini tutan birinci derece prensipal köktür. Manası "kuvvet ve kudret„tir.

I. — Büyük Türk lûgati «Çağatay lehçesi»; Pavet de Courteille lûgati.
II. — Büyük Türk lûgati «Çağatay lehçesi»; Pavet de Courteille lûgati; Radolf I. «Çağatay ve Uygur lehçeleri».
III. — Büyük Türk lûgati «Çağatay lehçesi»; Pavet de Courteille lûgati, Radolf I. «Çağatay ve Uygur lehçeleri».
IV. — Tuhfet - üz - Zekiye.

(2) Oğ: Yalnız prensipal kökün yanına gelen bu tamamlayıcı eleman, Fransızca şeklinden başkasında yoktur.

(3) Om: Süje gösteren bu eleman dört kelimenin hepsinde de birdir ve bir anlamdadır.

(4) Eğ, oğ: Kelimeyi tamamlıyan son ektir.

Dört kelimenin dördü de, gerek morfolojik ve gerek semantik bakımından birbirinin aynıdır. Hepsi de "kuvvet ve kudreti haiz olan şahıs„ anlamını verirler ki "erkek„ fikrinin ifadesinden ibarettir.

Kuvvet ve kudretin süjede temerküzünü anlatan (*r*) elemanı bu kelimelerde yoktur. Bu bakımdan bu kelimeler anlama "*er*„ ve "*erkek*„ kadar kuvvetli surette delâlet etmiyor demek olur.

MAN

Alman ve İngiliz lehçelerinde (adam) manasına gelen "*man*„ kelimesinin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
(ağ + am + an)

(1) Ağ: Kuvvet ve kudret anlamına ana köktür.

(2) Am: Kuvvet ve kudret anlamını üzerine alan süjeyi gösterir prensipal bir elemandır.

(3) An: Burada bu eki saha anlamına alacak olsak, kelimenin kuvvet ve kudreti haiz olan süjenin ittisalinde olan bir şeye veya şahsa delâlet etmesi lâzım gelirdi. Halbuki ana kök anlamını kendinde temessül ettiren süje *(am)* ile gösterilmiş ve erkek te bu süjeden ibaret bulunmuştur. Bu halde saha anlamiyle kelimeye tetabuk etmiyen bu *(n)* konsonunun *(ñğ)*den tahallül etmiş olduğuna ve burada bir *(ğ)* rolü oynadığına hükmetmemiz icap eder. Böyle izah olununca *(ağ)* yerine gelen bu *(an)* eki de kelimeyi tamamlar, tayin ve ifade eder, isimlendirir.

Böylece (*ağ + am + ağ = ağamağ*) şeklinde, ana kök kendisini temsil eden elemanla kaynaşarak baş vokal de düşmüş, son (*ğ*) ise (*n*) ye tahavvül ederek, kelime son morfolojik ve fonetik şeklini almış olur: *MAN.*

(Man) : Kuvvet ve kudreti haiz bir süje demek olur. "*Man*„ kelimesindeki "*n*„, yukarıda izah edildiği üzere,

"ğ„ den değişme olarak alındığı takdirde "*homo*„ ve benzerleri ile bir kökten geldiği görülür:

	(1)	(2)	(3)
Homo (ğ) :	(oh	+ om	+ oğ)
Man (ğ) :	(ağ	+ am	+ ağ)

Bu iki şekli karşılaştırmak kelimelerin bir olduğunu açıkça göstermeğe kâfidir.

Kelimenin Türkçe *(ben - men)* sözünün aynı olduğu görülmektedir.

(Man - men) dilimizde de (adam) anlamına olarak -ek şeklinde - kullanılagelmektedir: "karaman, şişman, kölemen, türkmen, kocaman...„ gibi.

BATUR

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(ağ + ab + at + ur)

(1) Ağ: Ana köktür. "Kuvvet, kudret, hakimiyet„ anlamlarınadır.

(2) Ab: Ana kök mefhumunu teşahhus ve temessül ettiren süje veya objeyi gösterir elemandır.

(3) At: Fiiliyet manasıyle süjede temessül eden kuvvet ve kudretin yalnız mekni bir halde kalmıyarak faaliyet halinde olduğunu anlatan ektir.

(4) Ur: Tekarrür ve temerküz anlatan ektir.

(*Ağ + ab + a t + ur = ağabatur*) sözünde ana kök kendisini temsil eden süje ile kaynaşmış ve baş vokal de düşerek kelime son fonetik ve morfolojik şeklini almıştır: (Batur).

Batur: Kuvvet ve kudret faal bir halde kendisinde mütemerkiz olan şahıs demektir ki (*batur*) un Türkçe manası da bundan ibarettir.

Kelimenin eski Türkçede şu iki şekli daha vardır:

(1) Bağatur
(2) Boğatur

Yalnız bir vokal farkiyle birbirinin aynı olan bu iki kelimenin etimolojik şekilleri şunlardır:

(1) (2) (3) (4)
(1): (ağ + ab + ağ + at + ur)
(2): (oğ + ob + oğ + at + ur)

Bunlarda fazla olan yalnız(3) numaralı elemandır.

(3) Ağ, oğ: Kelimenin ilk kısmının manasını tamamlıyan, tayin ve ifade ederek isimlendiren ektir.

Böylece tamamlanan ilk üç elemana bakalım:

(*Ağ + ab + ağ = ağabağ*) şeklinde ana kök kendisini takip eden elemanla birleşerek ve baştaki vokal düşerek çıkan kelime: (*bağ*)dır. Bağlamağa yarıyan şeyin kuvvet ve kudret sahibi olacağı düşüncesi bu manayı göstermektedir. Bundan başka (*ğ*) yerine (*y*) alırsak kelime (*bay*) olur ki (*bey*) şekli de vardır. Her ikisi de kudret ve hâkimiyet sahibi şahsa delâlet eder.

İkinci şekilde aynı ameliye yapılarak *(boğ)* sözü hâsıl olur ki, (*boğmak*) dahi, kuvvet ve kudret bir şahıs veya hayvan üzerinde tatbik edilerek yapılan ve onun ölümüne sebep olan ameliyedir. Bundan başka buna yeniden bir süje veya obje gösteren bir (*ağ*) daha ilâve edersek kelime (*boğağ*) olur ki hayvanlar arasında kuvvet ve kudretin mümessillerinden biri olan (*boğa*)nın adıdır.

*(Batur)*dan daha tam olan bu *(Bağatur)* ve (*Boğatur*) sözleri de yine kuvvet ve kudret faal ve müessir bir şekilde kendisinde mütemerkiz olan süje veya objeye delâlet etmektedir.

Arapçada *(Batl)* kuvvet ve kudret, şecaat manalarına gelir ki bu sıfatı haiz olana da (*Battal*) derler. Temerküz anlatan (*r*) yerine şümul anlatan *(l)* getirilerek yapılan bu kelimenin etimolojik şekli şudur:

(i) (2) (3) (4) (5)
(ağ + ab + ağ + at + al)

(1) Ağ: Kuvvet ve kudret anlamına ana köktür.
(2) Ab: Ana kök anlamını temsil eden süje veya objeyi gösterir.
(3) Ağ: Kelimede iki defa tekerrür eden (*t*) konsonlarından birincisinin yerini tutarak manayı tamamlar.
(4) At: Kuvvet ve kudretin faal halini anlatır.
(5) Al: Yukarıki kelimelerle yegâne fark noktası olan bu ek, şümul ve mutlakiyet anlatır.

Bu halde *(battal)* : kendisinde kuvvet ve kudretin faal ve şâmil olarak bulunduğu şahıs demek olur ki (*batur*), (*bağatur*) ve (*boğatur*) un hemen hemen aynıdır.

Farsçada aynı anlama gelen *(bahadır)* kelimesi doğrudan doğruya *(Bağatur)* un aynıdır:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Bağatur :	(ağ	+ ab	+ ağ	+ at	+ ur)
Bahadır :	(ağ	+ ab	+ ah	+ ad	+ ır)

(Kahraman) kelimesini de analiz edelim:

(1) (2) (3) (4) (5)
(ak + ah + ar + am + an)

(1) Ak: Kuvvet ve kudret anlatan *(ağ)* ana köküyle onu tecessüm ve temessül ettiren *(ak)* prensipal kökünün kaynaşmasından husule gelmiş köktür.

(2) Ah: Manayı tamamlıyarak isimlendiren unsurdur.

(3) Ar: Kuvvet ve kudretin temerküz ve tekarrürünü anlatan ektir.

(4) Am: Kuvvet ve kudret kendisinde temerküz eden süje veya objoyi gösterir. Fakat kuvvet ve kudretin faal ve müessir olduğunu göstermek üzere *(Batur)* ve *(Bahadır)* ve *(Battal)* kelimelerinde bulunan (*t*) unsuru burada bulunmadığından, onun yerine süjenin yakın muhitine de şümul manası veren

(5) An: eki gelmiştir.

Kahraman: Kuvvet ve kudret kendisinde ve yakın muhitinde temerküz etmiş olan şahıs demektir.

Bu kelimenin ilk üç elemanını birleştirelim:

(1) (2) (3) (4) (5)
(ak + ah + ır + am + an)

çıkan kelime bildiğiniz (*kahır*) kelimesidir ki kuvvet ve kudretin eseri olduğu meydandadır.

Kelimenin son iki elemanını alalım:

Bunlar birleşerek baştaki vokal düşünce husule gelen kelime (*man*) dır ki adam, şahıs anlamınadır.

Baş taraftaki (*ak*) kalkarsa analizden bir de:

(ah + ar + am + an)

Yani (*ahrimen*) sözü çıkar ki eski Zerdüşt mezhebinin şer ilâhi diye tanıdığı mabudun ismidir. Bunda da kuvvet ve kudret anlamı bedihîdir.

Fransızca (*héros*) kelimesi de bunlardan uzak değildir. Etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4) (5)
(eğ + eh + eğ + er + os)

(1) Eğ : Kuvvet ve kudret anlamına ana köktür.
(2) Eh : Ana kök anlamını kendinde temessül ettiren elemandır.
(3) Eğ : [Fransızca şekildeki "Accent aigue„nün yerine konmuştur. Yunancasında uzatma vardır.] Bu kısımdaki kuvvet ve kudret manasını tamamlıyan ve isimlendiren ektir.
(4) Er : Kuvvet ve kudretin temerküz ve tekarrürünü anlatır. Bu temerküz ve tekarrür de
(5) Os: Üzerinde olmuştur. Buna oldukça geniş saha manası verilebilir. Fakat Lâtincede bu unsur isimlerin sonuna geldiğine göre (*eğ*)den değişme olduğuna hükmederek süje veya objeyi gösterir demek, daha doğru olnr.

(Héros):Kendisinde kuvvet ve kudret mütemerkiz olan bir şahsın adıdır. Bunun müennesi olan (*héroine*) sözünde (*s*)nin ortadan kalkması da (*ğ*) den değişme olduğuna bir delildir.

Bu sözün sonuna gelen (*in*) yakın muhit gösterir ki (kahraman kadın)ın, kahraman erkeğin yakın muhitinde bulunuşunu anlatmağa yaramıştır.

YAZ

Kelimenin iki manası vardır:

I. Yılın mevsimlerinden biri ve en sıcağı. Eski Türk metinlerinde bu mevsimin adını (*yay*) olarak buluyoruz. (*Yaz*) sözü ise ilkbahar anlamını veriyor. (*Yaylak*) ve ondan kısalma olan (*yayla*), yazın çıkılan ve yaz geçirilen yerlerin adıdır. Bunun zıddı (*kışlak*) tır ki, o da kısalarak ve manası da az çok değişerek (*kışla*) olmuştur. Eski metinlerde (*yay*) ve (*kış*) için olduğu gibi - "ilkbahar„ manasına olan - (*yaz*) ve - "sonbahar„ demek olan - (*güz*) için de (*yazlak*) ve (*güzlek*) tabirleri kullanılırdı. Şimdi bunlar metruktür.

II. Yazı yazmak emri ve bu sözun monosilâp çıkağı. (*Yazmak*) fiilinin bütün şekil ve tasriflerinin kaynağı bu (*yaz*) sözü olduğu gibi, birine (*yaz*) demek te onun bir yazıyı yazmasını emretmek demektir.

Kelimenin etimolojik şeklini yazalım:

(1) (2) (3)
(ağ + ay + az)

(1) Ağ: Ana köktür. anlamı kelimenin manasına göre tayin olunur.

I. (*Yaz*) sözünün mevsim manasına göre ana köke doğrudan doğruya "güneş„ ve "güneşin harareti„ manalarını vermek yerinde olur.

II. (*Yaz*) sözünün "tahrir„ manasına göre ana köke "güneşin ışığı„ anlamını abstre mefhuma naklederek "fikir, düşünce, zekâ, duygu„ manalarını verebiliriz.

(2) Ay: Ana kök anlamını kendi üzerine alarak temessül ve tecelli ettiren süje veya objeyi gösterir elemandır. Kelimede ana kök düşerek bu eleman doğrudan doğruya onun yerine geçmiş ve birinci derece pren-

sipal kök olmuştur. Müteakip ekin vokalinin tesiriyle bunun vokali de düşmüştür.

(3) Az: Kelimenin manasını tamamlıyan ek budur. Bu eki iki türlü izah edebiliriz:

I. Bundaki (*z*) konsonunu (*ğ*) ve (*y*) den değişmiş olarak almak yoliyle kelime (*yağ* = *yay*) olur ki işte - mevsim manasına olan - "*yaz*„ ın eski ve hakikî şekli budur.

Bu şekilde (*az* = *ağ*) kelime, anlamını tamamlıyarak tayin ve ifadeye yarıyan, kelimeye isim şekli veren bir ektir.

Bu halde (*ağ* + *ay* + *ay* = *yay*), güneşin harareti kendisinde tecelli eden süje veya objenin - burada zamanın - adı olmuş olur. (*Yaz*) denince anlaşılan mevsim de en sıcak bir zamandır.

II. Bu ek doğrudan doğruya uzak saha anlamı veren bir eleman olarak ta alınabilir. Bu halde dahi kelimeden şu üç mana çıkar.

(1) Güneşin harareti süje ve objeden henüz oldukça uzak bir sahada bulunduğu manası ki (*yaz*)ın "ilkbahar„ anlamını ifade eder.

(2) Güneşin harareti, merkezden en uzak muhite kadar yayıldığı manası ki (*yaz*)ın "en sıcak mevsim„ anlamını gösterir.

(3) Fikrin, düşüncenin, duygunun uzakta bulunan bir süje veya objeye bildirilmesine yarıyan işin adı ki gerek mesafece uzakta, gerek zamanca uzakta bulunan insanlara duygu ve düşüncelerimizi yazı vasıtasiyle bildirebilmemize göre (*yaz*)ın "tahrir„ manasını anlatmaktadır.

Ayaz:

(*Yaz*) şeklinde kelimenin başındaki vokal düştüğü halde, burada o vokal de düşmemiştir. Kelimenin etimolojik şekli, yine

(1) (2) (3)
(ağ + ay + az)

dır.

(1) Ağ: Güneşin harareti manasına ana köktür.

(2) Ay: Ana kök anlamını kendinde temessül ettiren süje veya

objeyi gösteren ve ana kök düşünce onun yerine geçen birinci derece prensipal köktür.

(3) Az: Ana kök anlamının süje ve objeden çok uzak bir sahada tecellisini anlatan ektir.

Bu analize göre, *(ayaz)*: güneşin harareti süje ve objeden pek uzak bir sahada tecelli ettiği, yani güneş hararetinin tesirinden mahrum kalındığı bir hava veya zaman anlatır ki *(ayaz)* dediğimiz hâdisenin manası da bundan ibarettir.

Yazı:

Doğru şekli *(yazığ)* ve *(yazık)* tır.

Türkçede kelimenin üç anlamı vardı:

I. Yazmak işinin neticesinde elde edilen verim ki bugün de *(yazı)* dediğimiz şey bundan ibarettir.

II. Günah, masiyet manalarına gelir. Bu mana şimdilerde garp Türkçesinde yoktur. Fakat şarkta ve eski metinlerde mevcuttur.

III. Teessüf ve telehhüf manasına bir nida gibi de kullanılır.

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(ağ + ay + az + ığ)

(1) Ağ: Ana köktür. Burada anlamı, *(yaz)* kelimesinin "tahrir„ manasına izahında olduğu gibi, "ışık„ fikrinin abstreleşmesiyle elde edilen "fikir, düşünce, zekâ, duygu„ dur.

(2) Ay: Ana kök anlamını üzerine alarak tecessüm ve tecelli ettiren ve ana kök düşünce onun yerine geçen birinci derece prensipal köktür. Bu (*ay*) kelimesi "fikir, düşünce, zekâ„ anlamlarıyle Türk lehçelerinde pek çoktur. Hergün kullandığımız *(aymak)* ve *(ayılmak)* sözlerinin de manası bu asıldan gelir.

(3) Az: Uzak saha gösteren ektir. Bu ekle "düşünce ve duyguların uzak sahada bulunan bir süje veya objeye bildirilmesi„ anlamı kurulmuş olur, ki yukarda "*yaz*„ kelimesinin analizinde buraya kadar gelinmiştir.

(4) Iğ: Kelimeyi tamamlıyan, manasını tayin ve ifade eden, onu isim şekline sokan ektir. İşte bu ekin ilâvesiyle (*yaz*) emri, bir iş anlamından çıkıp, o işin icrasından husule gelen şeyin ismi anlamına girmiş olur.

Kelimede ana kök kendisini temsil eden elemanla kaynaştıktan sonra baş vokal ve son konson da düşmüştür.

Bu analize göre, (*yazı*): düşünce ve duygularımızı uzak mesafede (yahut uzak bir zamanda) bulunanlara bildirmek için yapılan işin verimi olan şeyin adıdır.

İşte (*yazı*)nın manası da bundan ibarettir.

(*Yazı*) kelimesinin etimolojik şeklinde ana köke "ışık„ mefhumunun başka bir abstraksiyonu olarak "doğruluk, iyilik„ manalarını verelim. Bu halde (*yazığ*) -yahut (ğ) konsonu kendi kategorisinden olan (*k*)ye çevrilerek (*yazık*)- sözü şu manaya gelir:

"Süje veya objeden çok uzak bir sahada iyilik ve doğruluğun tecellisi.„

Bu mana, "iyilik ve doğruluk„ mefhumlarının süjede olmadığını, ondan uzak ve ayrı kaldığını anlatarak, ana kök mefhumunu menfileştirmektedir.

İşte "*yazığ, yazuğ, yazık, yazuk*„ şekillerinin "günah, masiyet„ manaları da böyle kurulur.

(*Yazık*) sözünün acıma anlamıyle bir nida olarak kullanılması da kolay izah edilebilir:

Bir kere "günah ve masiyet„ anlamlarına olan kelimenin o "günah ve masiyet„i irtikâp edene karşı duyulan merhamete delâlet ederek nida şekline nakli tabiî bir haldir.

Aynı zamanda kelimenin etimolojik şeklinde ana köke "duygu„ anlamından dolayı "merhamet„ manası verilerek, "uzakta bulunan bir süje veya objeye karşı duyulan merhametin ifadesi„ anlamı da çıkar ki bu da (*yazık!*) sözünün nidaî anlamının analizi olur.

Yazmak:

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4) (5)
(ağ + ay + az + ım + ak)

Bunun ilk üç elemanı, yukarıda *yaz* sözünün "tahrir„ anlamında ve (*yazı*) sözünün "muharrer„ manasında izah edilmiştir.

Bu üç elemandan çıkan mana "bir duygu ve düşüncenin uzakta bulunan bir süje veya objeye bildirilmesi„ anlamıdır:

(4) Im: (*Yaz*) sözündeki işin anlamı kendisine taallûk eden süje veya objeyi gösterir elemandır.

(5) Ak: Kelimeyi tamamlıyarak manasını tayin ve ifade eden, kelimeye isim şekli veren ektir.

Bu iki elemanın ilâvesiyle husule gelen (*Yaz* + *ım* + *ak*) şeklinde (*ım*) ın vokali düşerek kelime (*yazmak*) olur.

(*Yazmak*): zaman veya mesafece uzakta bulunan bir süje veya objeye düşünce veya duyguyu bildirmek üzere yapılan bir işin adıdır.

ÇAĞ

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
(ağ + aç + ağ)

(1) Ağ: Ana köktür. Burada iki anlama alınabilir:

I. Zaman;
II. Su.

(2) Aç: Oldukça geniş bir saha gösterir.

(3) Ağ: Kelime manasını tayin ve ifade eden, tamamlıyan ve isimlendiren ektir.

Ana kök kendisinden sonraki elemanla kaynaşarak ve baş vokal de düşerek (*çağ*) kelimesi teşekkül etmiştir.

(*Çağ*): "oldukça geniş bir sahada zamanın ifadesi„ demek olur. Dilimizde bu mana ile (*çağ*) sözü kullanılmaktadır.

(*Ağ*) ana köküne "büyüme, çoğalma„ manası vererek buna oldukça geniş saha anlamiyle (*aç*) ekini katarsak kelime (*ağaç*) olur. Oldukça geniş bir büyümenin mahsulü olan nebata da (*ağaç*) derler.

En eski insanların (*ağaç*) parçalarını birbirine sürterek ateş çıkardıkları düşünülürse burada (*ağ*) a "ateş„ manası da verilebilir.

Ağaçların neşvüneması içlerindeki "hayat verici su„ yun en ince dallara kadar yürümesi düşüncesiyle "su„ esasından da yine bu mana çıkarılabilir.

(*Ağ*) ana kökünü "hareket„ anlamiyle alırsak, geniş ölçüde bir harekete (*aç*) deriz ki (*açmak*) sözünün esasıdır.

(*Ağ*) ana köküne "gıda„ manası vererek gıda kendisinden oldukça uzakta kalana da - "tok„ zıddı olarak - "*aç*„ deriz.

(*Ağ*) ana köküne "su„ manası verirsek onun oldukça geniş bir sahada tecellisi de (*çağ*) sözüyle ifade olunur ki "*çağlar, çağlıyan, çağlamak*„ sözlerinin esasıdır.

Çağlar:

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4) (5)
(ağ + aç + ağ + al + ar)

Kelimenin iki manası vardır:

I. Birçok *(çağ)* ifade eden ve "cemi„ denilen anlamı;

II. Çağlamak fiilini yapan bir süjeye delâleti.

I. Birinci manaya göre *(çağ)*ın analizi yukarıda yapılmıştır.

Buna katılan eklerden:

(4) Al: Şümul ve umumiyet ifade eder.

(5) Ar: Tekarrür ve temerküz anlatır.

Şu halde (*çağ*) ın cem'i olan (*çağlar*) "oldukça geniş ölçüdeki zamanın şâmil bir sahada tekarrürü„ anlamına gelir.

II. İkinci manaya göre:

(1) Ağ: Su anlamına ana köktür.

(2) Aç: Oldukça geniş bir saha ifade eder.

(3) Ağ: Bu manayı tamamlar ve kelimeyi isimlendirir.

(4) Al: Oldukça geniş sahadaki su manasını mutlak ve umumî olarak ifade eder.

(5) Ar: Bu manayı mutlak ve umumî sahada tekarrür ettirir.

Bu halde (*çağlar*): oldukça geniş sahada su anlamının mutlak ve umumî olarak tekarrürü demek olur ki (*çağlar*) deyince de her zaman, alelıtlak kendisinde su bulunan bir şey murat olunur.

Buna fiil manası da suyun geniş sahadaki hareketinin tekarrürü, yani daimî olarak vukuu alâkasıyle gelir.

Çağlıyan:

Baştaki (*çağ*) kelimesinin analizi yukarıda geçmiştir. Bunu olduğu gibi alalım. Etimolojik şekil şöyle olur:

(1) (2) (3) (4)
(Çağ + al + ıy + an)

(1) Çağ: Oldukça geniş sahada su anlamına analizi yukarıda yapılmıştır.

(2) **Al:** Bu anlamı mutlak ve umumî sahaya nakleder.
(3) **Iy:** Alelıtlak geniş sahada bir suyun taallûk eylediği süje veya objeyi gösterir.
(4) **An:** Burada (*ağ*) yerine gelmiştir. Kelimeyi tamamlıyarak tayin ve ifadeye yarar.

Çağlıyan: oldukça geniş sahada bulunan bir suyun alelıtlak üzerinde tecelli eylediği süje veya objenin adı olur.

Çağlamak:

Etimolojik şekli şndur:

(1) (2) (3) (4) (5) (6)
(ağ + aç + ağ + al + am + ak)

(1) **Ağ:** Ana köktür. Manası "su„ dur.
(2) **Aç:** Ana kök mefhumunu oldukça geniş bir sahada tecelli ettirir.
(3) **Ağ:** Bu manayı tayin ve itmam eder.
(4) **Al:** Bu manayı mutlak ve umumî sahaya nakleder.

Böylece (*çağal*) veya (*çağıl*) oldukça geniş sahada alelıtlak bir su manasını ifade eder.

(5) **Am:** Bir süje veya obje gösterir.
(6) **Ak:** Oldukça geniş sahadaki alelıtlak suyun bir süje veya objeye taallûkunu anlatan ve kelimeyi isimlendiren sonektir.

(*Çağlamak*): Oldukça geniş sahadaki bir suyun alelıtlak bir süje veya objeye taallûkunun ismidir.

Şelâle, Şellâle:

Kelimenin iki telâffuzu vardır. Bunlara göre etimolojik şekilleri şöyle olur:

(1) (2) (3) (4) (5) (6)
I. (eğ + eş + eğ + al + eğ + .)
II. (eğ + eş + eğ + al + eğ + eğ)

(*Çağlıyan*) sözünün etimolojik şekli ile karşılaştıralım:

(ağ + aç + ağ + al + ıy + an)

Burada:

(1) **Eğ, ağ:** Ana köktür. "Su„ manasınadır.
(2) **Eş, aç:** Ana kök mefhumunu oldukaça geniş sahada gösterir.

(3) Eğ, ağ: Kelimeyi tamamlar ve isimlendirir.
(4) Al: Bu mefhumu mutlak ve umumî sahaya nakleder.
(5) Eğ, ağ, ıy: Bir süje veya obje gösterir.
(6) Eğ, an(ğ): Kelimeyi tamamlar ve isimlendirir.

Görülüyor ki bütün elemanlar ve bunların manaları tamamiyle birbirinin aynıdır ve (*şellâle = çağlıyan*) dır.

Cascade (Kaskat):

Fransızcada (*şellâle*) ve (*çağlıyan*) manasına olan bu sözün etimolojik şeklini - (*şellâle*) ve (*çağlıyan*) ın etimolojik şekilleriyle birlikte - yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Cascade:	ak	+ as	+ ak	+ ad	+ eğ	+ .
Çağlıyan:	ağ	+ aç	+ ağ	+ al	+ ıy	+ an(ğ)
Şollâle:	eğ	+ eş	+ eğ	+ al	+ ağ	+ eğ

Görülüyor ki yalnız (4) ve (6) numaralı elemanlarda fark vardır.

(Cascade) kelimesinde:

(1) Ak: Ana kök yerine geçen ve onun manasını temsil eden birinci derec prensipal köktür. Manası "su„-dur.
(2) As: Ana kök mefhumunu oldukça geniş bir sahaya nakleder.
(3) Ak: Bu manayı tamamlar ve isimlendirir.
(4) Ad: Oldukça geniş sahadaki suyun sahibini gösteren prensipal bir elemandır. Süje veya obje yerine doğrudan doğruya sahip manası kaim olmuştur.
(5) Eğ: Kelimeyi tamamlamakta ve isimlendirmektedir.

Bu halde (*Cascade*) sözü de "oldukça geniş sahadaki bir suyun sahibi olan süje veya objenin ismi„ demek olur.

MENFİ ANLAMLAR

Başlarken:

Deskriptif gramerler, bir dilin bir muayyen zamandaki söyleniş ve yazılışını göz önüne alarak, ona göre birtakım kaideler koyarlar. Bunları birer "**nass:** *dogme*„ gibi almak, dilin kendisi yerine, ancak muayyen bir zamandaki kullanılışını esas tutmak olur. Deskriptif gramerin rolü, dilin ana esaslarını göstermek değil, ancak bir devirde söylenen ve yazılan dilin metotlarını belli etmektir. Hattâ böyle olduğu içindir ki dilin asıl sahibi olan millet fertlerine, zaten bildiği ve tatbik etmekte olduğu şeyleri yeniden kaide şeklinde öğretmeği abes bulanlar bile çoktur.

Dilin muhtelif şekillerinin ana kaynaklarını aramak, tarih içindeki ve hattâ tarihten önceki ilk kuruluşlarını bulup öylece bugünkü dil kaidelerinin nereden doğduğunu ortaya koymak "*analitik gramer*„ in işidir.

"**Güneş-Dil**„ teorisi, Türk dilinin -bütün kültür dillerinin ana kaynağı olmak bakımından- "*analitik gramer*„ ini de kurmaktadır. Teorinin Türk dili kelime kuruluşlarına ve "*morfem*„ lerine [1] tatbiki, bu "*analitik gramer*„ in esaslarını ortaya koyacaktır.

İşte bu araştırmalardan biri olarak, **"menfi anlamlar„** ın nasıl kurulduğunu ve bunun **"Güneş-Dil„** esasiyle nasıl izah edilebileceğini bu yazılarımızla araştırmak istiyoruz.

Müspet ekleri:

Dilde "**menfi**„ ne demektir? Önce bunu araştıralım:

"**Menfi:** *négatif*„ demek, "**müspet:** *positif*„ mefhumunun zıddı demektir. Bir süjede herhangi bir vasfın, yahut bir işin varlığını gösteren ifade "*müspet*„, yokluğunu gösteren ifade de "*menfi*„ dir. Şu halde "*müspet ifade*„, bir vasfın, bir halin, bir

[1] «Morfem» demek, herhangi bir kelimedeki teşkil unsurlarının her biri demektir.

işin, bir süje veya obje üzerinde tecellisini, yahut tekarrürünü, yahut vukuunu göstermelidir.

"Güneş - Dil" teorisinin *"Ekler"* hakkındaki görüşlerine göre bunları gösteren basit ekler şu konsonlarla yapılır:

1. — Bir vasfın, bir halin, bir işin, bir süje veya obje üzerinde tecellisini gösteren ekler: (*ğ*) ve (*m*) konsonları veya bunların kategorilerindeki başka konsonlar ile kurulur: *"ğ"* kategorisindeki konsonlar, *"y, k, g, h"* konsonları; *"m"* kategorisindeki konsonlar da *"b, v, p, f"* konsonlarıdır.

2. — Herhangi bir saha üzerinde tekarrür ve temerküz gösteren ekler *"r"* konsonu ile kurulur.

3. — Herhangi bir şeyin müspet olarak vukuunu, yapılmış olduğunu anlatan eklerin konsonu da *"t, d"* dir.

Görülüyor ki bu üç grup konsonlar, hep müspet manalara delâlet eder.

Menfi Anlamı:

"Menfi" demek, bir vasfın, bir halin, bir işin, bir süje veya objeden çok uzak bulunması demektir. Bu halde *"ego"* yu temsil eden süje veya objeden çok uzak sahada bir vasfın, bir halin, bir işin ifadesi, o süje veya objeden o vasfın, o halin, o işin uzak bulunduğunu göstererek *"menfi"* anlamını yaratmış olur.

"Güneş - Dil" teorisinin *"ekler"* bahsinde süje veya objeden uzaklık ifade eden ekler, derece derece şu konsonlarla teşkil edilmektedir.

1. — *"N"* konsonu süje veya objenin en yakın muhitini, ona bitişik sahayı gösterir. *"Ego"* ya hemen muttasıl olan bu sahada *"nefi"* anlamı aranamaz.

2. — Süje veya objeden oldukça uzak saha gösteren eklerin konsonları, derece derece uzaklaşmak üzere, *"ş, s, z"* konsonlarıdır ki *"ç, c, j"* konsonları da bunların kategorisindendir.

Bunlardan en uzak sahayı gösteren *"z"* konsonu, nefiy anlamlarını kurmakta en başlı rol ifa etmektedir. Yine oldukça uzak saha gösteren *"ş - ç, s - c"* ve *"j"* konsonları da bu vazifeyi ifa edebilir.

İşte **"Güneş - Dil"** analizlerinde menfi anlamların kuruluşu, böyle mefhumun süjeden oldukça uzak veya pek uzak bir sahaya atılmasıyle ifade olunur.

Dilimizde Menfi Ekleri:

Deskriptif gramer, Türk dilinde "*menfi ekleri*„ adı altında bir takım "*mürekkep ekler*„ göstermektedir. Bunları bir kere "*deskriptif gramer*„ esasları üzerine ifade ettikten sonra, "*analitik gramer*„ bakımından mahiyetlerini izaha çalışacağız.

Deskriptif gramerde "*menfi anlamı*„ nı veren "*mürekkep ekler*„ şunlardır:

1. — İsimlere ve bazı kere sıfatlara gelen "*siz*„ eki ki, ahenk kaidesine göre, "*sız, süz, suz*„ şekillerini de alır: "*Evsiz, parasız, gönülsüz, uygunsuz ...*„ gibi.

2. — Fiil sıygalarında fiil radikalinin sonuna yapışan **"ma - me„** eki: "*olmak - olmamak*„, "*gelmek - gelmemek*„ gibi.

Bu "*ma - me*„ eki, fiil radikalinin sonunda iki rol ifa eder:

(1) Fiilin adını gösterir: "*gelmesiyle gitmesi bir oldu*„ sözündeki "*gelme*„ ve "*gitme*„ gibi.

(2) Fiilin yapılmaması buyruğunu gösterir: "*Yarın oraya gitme!*„ sözündeki "*gitme*„ gibi

Aynı ekin bu birbirine tamamiyle zıt iki fonksiyonu nasıl ve neden yaptığını, deskriptif gramer, izah etmez. Yalnız, bu iki şekilde bir "*aksan*„ farkı olduğunu kaydetmekle iktifa eder.

Fiil sıygalarında bu menfi "*ma - me*„ eki sıyga eklerinden önce gelir: "*gelmedi, gelmiyor, gelmiyecek, gelmese, gelmemiş, gelmemeli*„ gibi. Yalnız muzari sıygasında müstesna olarak fiil radikaline "*mez*„ ilâve olunur: "*olmaz, gelmez*„ gibi. Bunun tasrifinde de birinci şahıslarda "*z*„ düşer: "*gelmezim*„ yerine "*gelmem*„; "*gelmeziz*„ yerine "*gelmeyiz*„ denir.

Muzari sıygasındaki bu istisnanın neden ileri geldiğini de deskriptif gramer izah edemez. Yalnız vâkıayı ifade ile iktifa eder.

Dilimizde Menfi Sözleri:

Bu iki "*menfi eki*„ nden başka bir takım edat ve kelimeler de "*menfi anlamı*„ verir. Bunların en önemlisi, aslında daha çok istifham için kullanılan, "*ne*„ edatıdır ki, tekerrür ederek menfi anlamı verebilir: "*Bunu ne sen bilirsin, ne o!*„ yahut "*kasırga bu dereceyi bulunca onun karşısında ne ağaç dayanır, ne de bina...*„ sözlerinde olduğu gibi ki, bu mükerrer "*ne*„ ler, dahil oldukları müspet hükümleri menfi kılmaktadırlar; yani bu sözler "*bunu sen de bilmezsin, o da bilmez*„ ve "*kasırga bu dereceyi*

bulunca onun karşısında ağaç ta dayanmaz, bina da...„ makamındadırlar.

Bu mükerrer "*ne*„ edatından sonra gelecek fiilin müspet şekilde mi, menfi şekilde mi olacağı hakkında bizim eski sarfçılarımız arasındaki münakaşalar malûmdur. Bahis o kadar ehemmiyet kespetmişti ki bir aralık Mülkiye mektebinin Edebiyat kürsüsüne ve Recaizade Ekremin "Talimi edebiyat„ının sahifelerine kadar çıkmıştır.

Deskrıptif gramerde "nefiy gösterir„ sözler olarak, bir de "yok„ "hayır„ ve "değil„ kelimeleri vardır.

Başka Dillerde Menfi Sözler:

"Güneş-Dil„ teorisinin en parlak verimi, aynı anlamda olarak muhtelif dillere ait sanılan kelimelerin, etimolojik analizelerinde hep aynı elemanlara bağlandığını ortaya çıkarmasıdır.

Menfi anlamlı kelimeler üzerinde de bunu tecrübe etmek üzere, İndo-Öropeen ve Semitik dillerde menfi anlamı gösteren sözleri de gözden geçirelim:

Bu mukayeselere esas olmak üzere şu kelime serilerini göz önüne alalım [1]

Birinci seri: siz (*T.*); sans (*Fr.*); sine (*Lat.*); los (*Al.*); less (*İng.*); lâ, bilâ, len (*Ar.*).

İkinci seri: Me, ma(*T.*); me, bi (*Fa.*); pas (*Fr.*); ma, lem, lemma (*Ar.*); mi, mide, mite (*Gr.*); passus (*Lat*).

Üçüncü seri: Ne (*T.*); nâ, ne (*Fa.*); non, ne, ni, in (*Fr.*); nein, nicht, un, ohne (*Al.*); no, not, nor, neither (*İng.*); Ânef (*Gr.*); nôn (*Lat.*).

Dördüncü seri: Yok, hayır (*T.*); gayr (*Ar.*); kein (*Al.*); uhi, ôhi (*Gr.*).

Beşinci seri: Değil (*T.*); Ude, ûte, ud (*Gr.*).

Kelimelerin şu seriler halinde karşılaştırılması bile, bu mukayesenin ne kadar merak verici olduğunu göstemeğe kifayet eder.

Görülüyor ki bu serilerden her biri dilimizin bir menfi gösterir sözü ile karşılaşmaktadır. Bu esası takip ile önce her serinin Türkçe menfi gösterir sözünü, sonra da başka dillerde onu karşılıyan sözleri **"Güneş-Dil„** esaslariyle analiz edelim:

[1] Bu serilerde (T.) Türkçe, (Fa.) Farsça, (Fr.) Fransızca, (Al.) Almanca, (İng.) İngilizce, (Gr.) Grekçe, (Lat.) Lâtince, (Ar.) Arapça, (Yk.), Yakutça, (Çv.) Çovaşça sözlerinin kısaltması olarak kullanılmıştır.

I.
SIZ

Deskriptif gramelerde "isimlerin ve nadiren sıfatların sonuna gelerek onlara menfi anlamı veren ektir„ diye tarif olunan -ve, ahenge göre, "*siz*, *sız*, *süz*, *suz*„ şekillerini alan- bu ek **"Güneş - Dil„** teorisinin ortaya koyduğu dil hakikatine göre "*mürekkep*„ bir ektir. Bunu analiz edersek ortaya

(1) (2)
(ıs + ız)

şekli çıkar.

Ancak burada birbiri yanında bulunan bu (*s*) ve (*z*) konsonlarının ikisi de "uzak saha„ gösteren elemanlardır. Halbuki ikisinin birden aynı anlama alınmasına bir sebep yoktur. Şu halde:

(1) Is: Ekinin bir (*ığ*) dan değişme olarak, hangi kelimenin sonuna gelirse onun süje veya objesini gösteren, yahut o kelimenin manasını tamamlıyan, tayin ve ifade eden, onu isimlendiren bir ek olduğuna hükmederiz.

Bu böyle olunca:

(2) Iz: Eki de doğrudan doğruya mefhumu süjeden en uzak bir sahaya atarak yokluk ifade etmiş olur.

Şu analiz, Tükçenin "*analitik grameri*„ nde hakikî "*menfi elemanı*„ nın bir (*V.* + *z*) olduğunu gösterir.

"*Sız*„ mürekkep ekinin bu yoldaki analizini kelimelere tatbik için yukarda aldığımız misalleri burada birer birer analiz edelim:

Evsiz:

Kelimenin, ilk görüşte, etimolojik şekli şöyle gibi görünür:

(1) (2) (3) (4)
I. (eğ + ev + is + iz)

(1) Eğ: Ana köktür. "Güneş„ ana müfhumundan çıkan "sıcaklık, hararet, ateş„ anlamlarınadır.

(2) Ev: Ana kök anlamını üzerine alarak tecelli ve tecessüm ettiren süje veya objeyi gösterir prensipal bir elemandır.

(*Eğ + ev = eğev*) şeklinde ana kök kendi mefhumunu temsil eden elemanla kaynaşarak, kelime (*ev*) olur.

(*Ev*): Kendisinde sıcaklık, hararet, ateş mahfuz ve mevcut bulunan bir obje demektir ki "mesken„ ve "meva„ nın manası da esasen bundan ibarettir.

Arapça denilen "*iva*„ kelimesinin aslı da bu "*ev*„ den başka bir şey değildir.

Bu "*iva*„ kelimesini Arap lûgatleri şöyle anlatıyor:

I. "*El'iva*: yerine getirmek„ [1];

II. "*El'iva*: Bir adamı yurda kondurup âram ettirmek„ [2].

Görülüyor ki "*iva*„ bir adamı bir eve yerleştirmek demektir. Bunn etimolojik şekli olan:

(1) (2) (3)
(iğ + iv + ağ)

şeklinde **(1) iğ** ve **(2) iv** unsurları tamamiyle (*ev*) analizindeki manalara gelir; **(3) ağ:** eki de bunu tayin ve ifade eder.

(*Ev*) kelimesinin analizinden çıkan mana, sadece harareti muhafaza eden obje anlamıdır; fakat kelime tamamlanmış ve isimlendirilmiş değildir. (*Ev*) denince belirsiz, herhangi bir "meva„ anlaşılır. Bunu bir süjeye izafe ederek manasını tamamlandırmak için sonuna bir (*iğ*) getirmek lâzımdır. Bu halde kelime (*ev + iğ = eviğ = evi*) olur ki "bir süjenin malik olduğu, kendisinde hararet mahfuz bir obje„ manası bununla tekemmül eder. İşte bu "*iğ*„ elemanı etimolojik şekilde görülen:

(3) İs: Eki halinde kelimede mevcuttur. Bu (*s*) konsonunun saha anlamına gelemiyeceği ve bir (*ğ*) den değişme ve onun rolünde olarak alınması icap edeceği yukarda izah edilmiştir.

Kelimenin buraya kadar olan analizi bize (*evi*) morfolojik ve fonetik şeklini vermiştir ki (*ev*) mefhumunun bir süjeye de izafesini anlatır.

Deskriptif gramerlerde (*muzaf eki*) denilen (*i*) nin böyle bir (*iğ*) den kısalma olduğu ve bu (*ğ*) nin de (*s*) leşmeğe mü-

[1] Ahterî kebir. Burada verdiği Arapça misal, «yer»den maksat «mesken ve menzil» olduğunu açıkça göstermektedir.

[2] Kamus tercümesi. Burada aynı manada olarak «uviy. iviy, teviye» kelimeleri ve «yurda konup âram etmek» anlamında «teevvi, ittiva, iytiva» ve «yurt» manasında «meva, miva, me'vat» kelimeleri gösterilmektedir.

temayil bulunduğu görülüyor. Bu hal, bize yine deskriptif gramerin başka bir kaidesini de hatırlatmaktadır.

Malûm olduğu üzere deskriptif gramerde, vokalle biten bir kelime muzaf yapılacak olursa "*i*„ muzaf ekinden önce bir de "*s*„ aralık harfi gelir: *Kapı - kapısı, kedi - kedisi, kuyu - kuyusu, bahçe - bahçesi...*„ gibi. İşte buraya gelen "*s*„ ler dahi birer "ğ„. den değişmedir. Çünkü, zaten "*kapı*„ dediğimiz zaman bunun sonundaki "*ı*„, hakikatte "*ığ*„ dır. Buna "*muzaf eki*„ olan bir "*ığ*„ daha katılınca kelime "*kapığığ*„ şeklini almak lâzımgelir. Bundaki fonetik güçlük birinci (*ğ*) yi (*s*) ye çevirerek (*kapısığ* = *kapısı*) şekli husule gelir.

Böylece elde edilen (*eviğ* = *evis*) şekli henüz müspettir.

Şimdi buna, (*iğ*) süjesinin en uzak sahasını anlatan bir:

(4) İz: Eki getirelim: (*Ev*) mefhumunun (*iğ*) sujesinden çok uzak olduğunu, yani süjenin (*ev*) e malik olmadığını ifade etmiş oluruz.

Görülüyor ki (*evsiz*) kelimesinin hakikî etimolajik şekli:

(1) (2) (3) (4)
II. (eğ + ev + iğ + iz)

dir. Bundaki her elemanın anlamını bir kelime ile ifade edecek olursak:

(1) (2) (3) (4)
(Ateş + obje + süje + uzaklık)

diyebiliriz. Bu da "içinde ateş bulunan bir objenin - yani derununda rahatça oturulup haricin soğuğundan korunulabilen bir sığınağın - bir süjeden çok uzak bulunuşu„ demek olur ki "*evsiz*„deyince anlaşılan mana da bundan ibarettir.

(*Eğ + ev + iğ + iz* = *eğeviğiz*) şeklinde fonetik ve morfolojik olarak şu değişmeler vukua gelmiştir.

I. Ana kök kendisinden sonra gelerek kendi mefhumunu bir objede temessül ettiren elemanla kaynaşarak birleşmiştir.

II. Üçüncü (*iğ*) unsuru - ki ana kök mefhumunun süjesini göstermektedir - vokalini kaybetmiştir.

III. Vokali düşerek sonuncu (*iz*) ile kaynaşan (*ğ*) konsonu (*z*) ile yakınlığı olan (*s*) konsonuna çevrilmiştir.

İşte bu değişmelerle kelime son morfolojik ve fonetik şeklini almıştır: *Evsiz.*

Bu analiz, bize hem "*ev*„ kelimesinin esasını, hem de buna gelen "*siz*„ ekinin hakikatte "*ığ + iz*„ elemanlarından mürekkep olduğunu göstermektedir. Bu elemanlardan birincisi mefhumun bir süjeye aidiyetini göstererek manasını tamamlamakta, asıl menfi anlamı - süjeden çok uzak bir saha anlatmak suretiyle - (*z*) konsonunda, yahut - daha tam bir ifade ile (*V.* + *z*) elemanında bulunmaktadır.

Bundan sonraki analizlerde de hep bu (*V.* + *z*) elemanına ve onun türlü değişmelerine tesadüf edeceğiz. Onun için burada hemen hatırlatalım ki (*z*) konsonu ve onun mensup olduğu kategoriden olan (*s, ş, c, ç, j*) konsonları, (*ğ*) ve onun kategorisinden olan (*y, k, g, h*) konsonları ile daima değişmektedir. İşte bunun için, "*iğ = is*„ olduğu gibi, "*iz = iğ = iy*„ de olabilir.

Parasız:

Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4) (5)
(ağ + ap + ar + ağ + ız)

Burada dördüncü elemanı - kelimenin morfolojik şeklinde görüldüğü gibi - "*as*„ diye almamamızın sebebi, "*sız*„ mürekkep ekinin "*ığ + ız*„ dan gelmiş olmasıdır.

(1) Ağ: Ana köktür. "Güneş„ ana mefhumundan çıkabilen manalar arasında, «*para*» nın telâkki tarzına göre, burada ana köke şu anlamlar verilebilir.

I. Paranın madenî olması ve madenin parlak bulunması mülâhazasiyle ışık, parlaklık;

II. Paranın gıda tedarikine yaraması bakımından gıda;

III. Paranın temin ettiği hayat kolaylığı düşüncesiyle çokluk, bolluk.

(2) Ap: Ana kök mefhumunu üzerine alarak tecelli ve temessül ettiren elemandır. Ana kök manaları bir süje veya obje üzerinde tecessüm ederek muayyen bir varlık almıştır.

Ana kök, kendisini temsil eden bu elemanla kaynaşarak (*ağ + ap = ağap = ap*) olur. Bu (*ap*) unsurunda ana kök mefhumlarının bulunduğunu şu kelimeler bize gösteriyor:

I. Apak = semîn (bu sözün iki manası vardır: biri kıymetli, çok değerli; öteki de semiz, şişman. Her iki mana ana kökün çokluk, bolluk, gıda anlamlariyle uyuşmaktadır).

II. Aparı = hayret nidası (ki bolluğun, çokluğun, yahut ışığın, parlaklığın önünde duyulan sevinç ve hayreti gösterir).

III. Aparmak = iktıtaf etmek, kabzetmek, almak, ele geçirmek (ki kıymetli bir şeye el koymak, bir gıda edinmek manalariyle uyuşmaktadır).

IV. Apartmak = iğtinam etmek (yukarikinin müteaddi şeklidir).

(3) Ar: Ana kök mefhumunun, onu temsil eden süje veya obje üzerinde tekarrür ve temerküz ettiğini gösteren (. + *r*) ekidir.

(4) Ağ: Kelimeyi tamamlıyan, tayin ve ifade eden, isimlendiren ektir.

Buraya kadar olan analiz, bize (*Para*) kelimesini veriyor: (*Ağ* + *ap* + *ar* + *ağ* = *ağaparağ*) şeklinde, ana kök kendisini temsil eden elemanla kaynaşarak ve baş vokal ile son konson düşerek kelime (*Para*) şeklini almış olur.

Şu halde, (*Para*): "üzerinde ışık, parlaklık, bolluk, çokluk, gıda tekarrür ve temerküz eden bir objenin adı„ olmuş olur.

Hangi bakımdan bakılırsa bakılsın, (*para*) nın manası da bundan ibarettir.

Son (*ağ*) elemanından önceki kısım (*apar*) kelimesini vermektedir. Bu söze bir (*am*) süjesi ile bir (*ak*) ifade eki getirirsek kelime (*aparmak*) olur ki, bu da "bolluğun, çokluğun, gıdanın bir süje üzerinde tekarrür ve temerküzünün ifadesi„ dir.

(*Apar*) ile (*amak*) arasına bir de (*at*) failiyet eki gelirse kelime (*apartmak*) şeklini alır ve "bir failin bir süje üzerinde bolluğu, çokluğu, gıdayı tekarrür ve temerküz ettirdiğini„ anlatır.

I. Derleme fişleri. ("Semîn„ sözünün bizim "semiz„ ile yakınlığı görülüyür).
II. Derleme fişleri ("Abarı„ ve "obi„ şekilleri de vardır).
III. Derleme fişleri.
IV. Derleme fişleri

(*Para*) kelimesinin sonundaki (ğ), şu değişmelere uğrayabilir:

I. Deskriptif gramerde mefuliyet eki adını alan -(**ığ**) ve (**ağ**) eklerinin önünde (*y*) olur. (*Parağığ = parayı*) ve (*parağağ = paraya*) gibi.

II. Deskriptif gramerde muzafiileyh eki denilen -(*ın*) eki önünde (*n*) olur. (*Parağın = paranın*) gibi.

III. Deskriptif gramerde muzaf eki denilen -(*ığ*) önünde (*s*) olur. (*Paragı = parası*) gibi.

(*Parasız*) kelimesini tamamlamak üzere şimdi bu (*parağ*) kelimesinin sonuna son eki getirelim:

(5) Iz: Kelime mefhumunu (*ego*)dan çok uzak bir sahaya atarak, bunun bahsedilen zatın veya şeyin çok uzağında kaldığını, yani o şahsın veya şeyin para ile ilişiği olmadığını anlatan ektir.

Bu ekin önünde de kelimenin son konsonu olan (ğ), yine (*s*)ye tahavvül ederek kelime (*parağız = parasız*) olur.

(*Parasız*) demek, "bolluğun, çokluğun, ışığın, aydınlığın, gıdanın üzerinde temerküz ettiği objenin kendinden çok uzak bir sahada kalmış olduğu süje veya obje„ demek olur.

Burada (süje) veya (obje) demekten maksat, (*parasız*) sözünün gerek şahıs ve gerek şey hakkında kullanılacağını göstermektedir. Çünkü (parasız adam) dediğimiz gibi (parasız alınmış bir şey) de deriz. O halde (parasız adam) demek, "paradan uzak kalmış olan -yani kendisinde para olmıyan- bir adam„ demek olduğu gibi, "parasız alınmış şey„ demek de "alınışı paradan uzak olan -yani para ile alınmış olmıyan- şey„ demek olur.

Görülüyor ki, bu "*parasız*„ sözünde de menfi anlamını veren sadece (*ız*) ekinden, yani (*V.+z*) elemanından başka bir şey değildir.

Gönülsüz:

(*Gönül*) kelimesindeki (*n*), ötedenberi bütün Türk lehçelerinde -sağır kef denilen ve genizden söylenen- (*ng*)dir ki, bunun tahallülüyle (*n = ğ*) olduğu malûmdur. Buna katılan (*süz*) parçasındaki (*s*)nin de (ğ)den değişme olduğu, bu mürekkep ekin yukarda yapılan analizinden anlaşılmıştır. Bu iki tebadül göz önünde tutulursa (*gönülsüz*) kelimesinin etimolojik şekli şu olur:

(1) (2) (3) (4) (5)
(ög + öğ + ül + üğ + üz)

(1) Ög: Ana kök yerine geçen ve onun anlamını kendinde temessül ve tecelli ettiren birinci derece prensipal bir köktür. (*Öğ = ög = ök = öy*) olduğu malûmdur. Burada kök anlamı doğrudan doğruya "zekâ, akıl, duygu„ dur.

(2) Öğ: Ana kök mefhumunun taallûk ettiği süje veya objeyi gösteren elemandır.

(3) Ül: Bir süje veya objeye taallûk eden "zekâ ve hassasiyet„ in şâmil, yaygın, mutlak olduğunu gösterir.

(*Öğ + öğ + ül = ögöğül*) şeklinde, baş vokal düşerek ve ikinci elemanın (*ğ*) si de (*n*) ye çevrilerek kelime, son morfolojik ve fonetik şeklini alır: *GÖNÜL.*

(*Gönül*): "alelıtlak zekâ ve hassasiyetin kendisine taallûk eylediği manevî ve mücerret bir obje„ demek olur ki, insanların (*gönül*) dedikleri mefhumun anlamı da bundan ibarettir.

Görülüyor ki, burada (*gönül*) kelimesi henüz hiç bir süjeye taallûk etmemiş mücerret bir mefhum halindedir.

(4) Üğ: (*Gönül*) mefhumunun kendisine taallûk ettiği süjeyi gösterir elemandır.

(5) Üz: (*Gönül*) mefhumunun bu süjenin çok uzağında tecelli ettiğini, yani bu süjenin (*gönül*) den uzak ve onunla ilişiksiz bulunduğunu anlatan ektir.

Bu son (*üğ + üz*) elemanlarının yan yana gelmesi, yine (*ğ*) nin (*s*) ye çevrilmesini intaç eder. Bu (*ğ*) nin vokali düşerek iki eleman kaynaşır ve (*süz*) mürekkep şeklini alır. Bu da (*gönül*) kelimesine eklenerek (*gönül + süz = gönülsüz*) olur ki "zekâ ve hassasiyetin mutlak olarak taallûk eylediği obje veya süjenin bir şahsın veya bir şeyin çok uzağında bulunuşunu„, yani "o şahıs veya şeyin gönülden uzak ve mahrum bulunduğunu„ anlatır.

Uygunsuz:

Burada (*suz*) mürekkep eki (*uygun*) gibi sıfat olarak kullanılan bir kelimeye gelmiştir. Deskriptif gramerin müstesna şekillerinden sayılan bu şekli de analiz edelim. Kelimenin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4) (5)
(uy + ug + un + uğ + uz)

(1) Uy: Ana kök yerine geçen ve onun anlamını kendinde tecelli ettiren birinci derece prensipal köklerden biridir. "*Tarama Dergisi*„ nde bu kelimenin anlamları şöyle sayılmıştır:

I. Fikir, hûş, tefekkür, hayal, tahayyül (*ışık anlamının abstre mefhuma nakli*):

II. Sada, aksi sada, haber, vât (*ana kökün ses anlamının temessülü*):

III. Kast, meram, niyet (*birinci anlamların temessülü*);

IV. Vakit, (*ana kökün zaman anlamının temessülü*);

V. Hayvanatı bakariye (*ana kökün kuvvet ve kudret anlamının temessülü*).

Görülüyor ki, bu prensipal elemanda ana kökün "kuvvet, kudret, ışık, zaman, ses„ anlamları temessül etmektedir. Bu temessülün neticesi olarak "*uy*„ sözü, ana kök mefhumlarının taallûk ettikleri süje veya obje üzerinde "tetabuk„u anlamını da verir.

(2) Ug: Ana kök anlamının taallûk eylediği süje veya objeyi gösteren elemandır. (*Uy*) ile birleşerek (*uyug*) şeklini alır ki, (*uyuk*) gibi, tetabuk eden şahıs veya şey anlamını vermiş olur.

(3) Un: Bu tetabukun süjenin yakın muhitine de taştığını gösteren ektir. Bir süjenin, en yakın sahasında ana kök mefhumiyle birleşerek ona uyduğunu anlatan söz, bu (*uygun*) sözüdür. Burada yalnız ikinci elemanın vokali düşmüştür.

(4) Uğ: (*Uygun*) anlamının üzerinde tecelli eylediği süje veya objeyi gösterir. Morfolojik şekilde son (*z*) nin fonetik tesiriyle (*us*) olmuştur.

(5) Uz: (*Uygun*) anlamının (*uğ*) süjesinden çok uzak sahada bulunduğunu, yani bu süjede uygunluk vasfı olmadığını gösteren ektir ki, işte **"menfi anlamı"** bundadır.

Bu analizler, "*siz*„ mürekkep ekinin, - biri süje veya obje gösteren "*iğ*„ ve diğeri uzak saha gösteren "*iz*„ olmak üzere -

I. Türk Dili lûgati; Lehçei Tatarî; Büyü Türk lûgati «Osmanlı, Kazan, Çağatay lehçeleri»; Radlof I. «Kazan, Teleüt, Şor, Lebed, Kırgız, Karakırgız, Küerik, Çağatay lehçeleri.»

II. Türk Dili lûgati; Tercümanüllûga; Uygurca Kuran tercümesi.

III. Meta İncili tercümesi; Türk dili lûgati.

IV. İbnümühenna lûgati.

V. Radlof I. «Altay, Top, Tarancı, Çağatay lehçeleri».

iki elemandan kurulduğunu, "*iğ*„ in konsonunun sonradan "*s*„ ye çevrildiğini ve menfi manasının - uzak saha anlamiyle - "*z*„ de olduğunu ıspat etmiştir.

"Siz„ Serisi kelimeleri:

Yukarıda hakikî şekli (iğ + iz) olduğu ispat edilmiş olan "siz„ mürekkep eki ile bir seride bulunan menfi anlamlı İndo-Örepeen ve Semitik dil kelimelerini iki zümreye ayırabiliriz:

I. Başında (*S*) bulunan kelimeler: sans (*Fr.*); sine (*Lat.*).

II. Başına (*L*) gelen kelimeler: los (*Al.*); less (*İng.*); lâ, len, bilâ (*Ar.*).

İleride (*me*) ile mukayese edilecek sözler arasında bulunan Arapça (*lem*) ve (*lemmâ*) kelimelerinin başlarındaki (*L*) ler de bu ikinci zümreye bağlıdır.

İki zümre kelimelerini ayrı ayrı mukayese edelim:

Sans, Sine:

Fransızca "*sans*„ kelimesi hakkında etimoloji lûgatinden şu sözleri gözden geçirelim:

"Sans. - *önce* "sens„ *ve ayrıca* - (*Chanson de Roland*) [*1*] *da gö-* "*rüldüğü üzere* - "seinz„ *ve* "senz„. *Eski Provansal dilinde* "sen, sens, "senes„; *İspanyolca* "sin„, *lâtince* "sine„ *nin devamlarıdır. Eski Fran-* "*sızcada* "*bunsuz„ anlamına gelen* "senoec„, *lâtince* "sine hoc„ "*tur.*„ [2].

Fransız etimoloji lûgatinin verdiği şu malûmat, bu kelimenin sonunda bulunan "*s*„ nin eski şekli bir "*z*„ olduğunu meydana koyuyor ki bu "*z*„ lâtincesinde "*ğ*„ ye, İspanyol ve Provansal kelimelerinde ise "*n*„ ye çevrilmektedir. Fransız "*n*„ sinin hususî söylenişi, bütün bu kelimelerdeki "*n*„ lerin "*ğ*„ yerinde olduğunu belli etmektedir. Baş taraftaki "*s*„ nin de - "*sız*„ da olduğu gibi - bir "*ğ*„ den değişmiş olduğunu dü-

[1] Chanson de Roland, 12 inci asırda yaşamış Norman saz şairlerinden «Théroulde» e atfedilen en eski Fransız şarkılarından biridir. Bu şarkıya adı verilen Roland, meşhur (Charlemagne) ın yeğeni ve asrının kahramanıdır. Bu epopede Pirene dağlarının Ronsevo geçidinde «Roland» ın kahramanlıkları hikâye olunur. Vakanın tarihi 778 yılı olarak gösterilir. En eski Fransızca metinlerden biri olarak çok değeri vardır.

[2] Dictionnaire etymologique de la langue française, par Oscar Bloch, T. II., P. 253.

şünürsek, "*sans*„ ve "*sine*„ kelimelerinin etimolojik şekillerini şöyle gösterebiliriz:

	(1)	(2)	(3)
sans:	(ağ	+ ağ	+ az)
sine:	(iğ	+ iğ	+ ez)

Baştaki ilk ana kökler - bizde ek olarak başka söze yapıştığı için - kaldırılınca, "*sız*„ ın etimolojik şekli olan (*ığ* + *ız*) ile bu şekillerin tamamiyle bir olduğu açıkça görülmektedir.

"L„ li Zümre Kelimeleri:

Bu zümrede bulnan kelimelerin başlarında olan "L„ elemanının rolünü analiz edelim:

Bizim garp Türkçesinde (*li*) diye gösterilen bir sonek vardır ki bir vasfın bir şahıs veya şeyde varlığını anlatarak bir ismi sıfat haline getirir: "*değerli, anlamlı, görgülü, kutlu*„ kelimelerinde olduğu gibi, bu ek - vokalik ahenge göre - "*li, lı, lü, lu*„ şekillerini alır.

Bu "*li*„ ekinin "*lik*„ ten kısalmış olduğu, Türkoloğlarca kabul edilmiştir. İsimlere katıldığı zaman hem ("*yazlık elbise, kışlık kömür*„ gibi) sıfat, hem de ("*bu yıl yazlığa çıkamadık, kömürlükte bir şey yok*., gibi) yer ismi yapan, sıfatlara katıldığı zaman da onlardan ("*güzellik, çirkinlik, zenginlik, fakirlik*„ gibi) vasıf isimleri yaratan bu "*lik*„ ekinin "*k*„ si düşerek "*li*„ şekli de vücut bulmuştur.

Etimolojik şekillerini yazarsak, bunun böyle olacağı kendiliğinden görülür:

	(1)	(2)
Li:	(il	+ iğ)
Lik:	(il	+ ik)

(1) İl: arkasına yapıştığı kelimenin manasını engin, yaygın, mutlak bir sahada tecelli ettirerek onu sıfatlandıran ektir.

(2) İğ, ik: kelimeyi tamamlıyan ve isimlendiren ektir.

Meselâ (*paralı*) ve (*kışlık*) kelimelerini ele alalım:

I. — (*Parağ*) sözüne (*ıl*) eklenince (*parağıl*) sözü hâsıl olur ki, "paraya ait„ manasına sıfat olur. Bunu tamamlıyan (*ığ*) eki ile birlikte (*parağılığ*) sözü kaynaşarak (*paralı*) şekline girer.

II. — (*Kış*) kelimesine (*ıl*) getirilerek -(*yeşil*) gibi- (*kışıl*) sıfatı yapılır ve (*ık*) ile tamamlanarak (*kışılık = kışlık*) şekli elde edilir.

İşte Almanca (*los*), İngilizce (*less*) ve Arapça (*lâ,len,lem,lemmâ, bilâ*) kelimelerinde görülen (*l*) elemanları tıpkı bu (*lı*) ve(*lık*) eklerindeki (*l*) lerin yerini tutmaktadır.

Almanca (*los*) ve İngilizce (*less*) tıpkı Türkçe (*lı*) ve (*lık*) gibi, kelimenin sonuna gelmektedir. Arapça edatlar başa gelirse de gene (*l*) elemanını muhafaza etmişlerdir.

(*L*) Böyle izah edildikten sonra geriye kalan elemanlara gelince:

I. — Almanca ve İngilizcede bu elemanlar (*s*) konsoniyledir ki bu da (*z*) kategorisinden ve onun manasına olduğu cihetle menfi anlamı yaratacağı tabiîdir,

II. — Arapça şekillerden (*lâ*) da (*ağ=az*); (*len*) de(*en=eğ=ez*); (*lem*) ve (*lemmâ*) da ise- ikinci seri kelimeleri sırasında izah edilecegi gibi süje veya obje gösteren «*em*» den sonraki -(*eğ =ez*) ve (*ağ=az*) elemanları menfi anlamını vermektedir.(*B lâ*) kelimesinde menfi anlamı veren son fonem —(*lâ*) da olduğu gibi — (*ağ=az*) dır. Bunda fazla olan baştaki (*b*) dir ki- (*lem*) ve (*lemma*) daki (*m*) ler gibi- süje veya obje gösterir.

Şu izahlara göre bütün bu sözlerin etimolojik şekillerini bir tablo halinde gösteriyoruz:

	(1)		(2)		(3)
Siz [*T.*]	: .		iğ	+	iz
Sana[*Fr.*]	: ağ (s)	+	ağ(ı)	+	as
Sine[*Lat.*]	: iğ (s)	+	iğ (n)	+	eğ (z)
Los[*Al.*]	: ol	+	.	+	os
Less[*İng.*]	: el	+	eğ (s)	+	es
Lâ[*Ar.*]	: al	+	.	+	ağ (z)
Len[*Ar.*]	: el	+	.	+	en(ğ = z)
Bilâ[*Ar.*]	: ib	+	il	+	ağ (z)

Bu tablo, bütün bu seri kelimelerinin, menfi anlamlarını, bir (*V.+z*) formüliyle ve onun türlü fonetik değişmeleriyle anlattıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

II.

Me — Ma

Deskriptif gramerde "fiil maddelerinin sonuna gelerek fiilin manasını menfi kılan ek„ diye tarif edilen "*me-ma*„ ekini

analiz edelim. İlk bakışta bunun-bir ek olarak [1]- etimolojik şekli şöyle görünür:

(1) (2)
I. — (em + eğ)
veya:(am + ağ)

Fiil sıygalarında bu "me—ma„ eki şu değişmelere uğrar:

I. — Deskriptif gramerde (*mastar*) adı verilen (*fiil adları*) ile, (şuhudî mazi, naklî mazi, temenni, vücubî) denilen sıygalarda ve (emir) sıygasının ikinci müfret şahsiyle üçüncü şahıslarında (*me-ma*) şeklinde tasrif olunur ki bu şekiller, hakikatte «*meğ-mağ*» demekrtir.

II. — (İstikbal), (iltizam) ve (Hal) sıygaları ile (emir) sıygasının ikinci cemi şahsında ve (ismi fail) lerde (*miy-mıy*) şekillerini alır.

III. — (Muzari) sıygasının birinci müfret şahsında (*me*), yani (*meğ*), birinci cemi şahsında (*mey*), ikinci ve üçüncü şahıslarında (*mez*) şekillerinde görülür.

Bütün bu değişmelerin sebepleri, deskriptif gramerde şimdiye kadar bir sır gibi kalmıştır. Bu sırrı ancak **"Güneş-Dil„** teorisi analizlerinin yarattığı **"Türk analitik grameri„** halledebilir:

«*Menfi eki*» denilen bu «*me ma*» eklerinin bir rolleri de «*fiil adı*» yapmaktır. Meselâ «*gelme, olma*» kelimeleri, - pek küçük bir aksan farkıyle- hem "gelmek işi, olmak işi„ manalarına, hem de "gelmeme buyuruğu, olmama buyuruğu„ anlamlarına gelirler: "bunun *gelmesi* üzerinden bir saat geçmemişti ki...„, yahut "bu işin böyle *olması* hayırlıdır„ dediğimiz zaman buradaki «*gelme*» ve «*olma*» kelimeleri, fiilin adıdır. "Sakın bugün buraya *gelme*!„, yahut "artık bu kadar tembel *olma*!„ dediğimiz zaman ise "gelmek„ ve "olmak„ işlerinin yapılmaması buyuruğunu vermiş oluruz.

Biri fiil maddesini isimlendirmek, öteki fiilin anlattığı işin yapılmasını men'etmek gibi birbirinden tamamiyle ayrı iki rol, bu "*me - ma*„ ekine nasıl verilebilir?

Deskriptif gramer, bu suale de cevap veremez. Bunun halli de yine **"Güneş - Dil„** analizlerinin bizi götürdüğü **"Türk analitik grameri„** ne aittir.

[1] «Bir ek olarak» kaydından maksat, zaten başka bir kelimeye ekleneceği için başında ana kök aranılmadığını göstermektir.

Her iki noktayı çözümlemek üzere, önce yukarıya aldığımız etimolojik şekli, **"Güneş - Dil„** metodiyle gözden geçirelim:

(1) Em, am: Hangi kelimenin sonuna gelirse onun süje veya objesini gösteren, doğrudan doğruya (*ego*) mefhumunu anlatır bir elemandır.

(*Gel + im = gelim*): (gel) buyuruğunun bir süje veya objeye taallûkunu anlatır. (*Ol + um = olum*) da böyledir.

(2) Eğ, ağ: Kelimeyi tamamlıyan, manasını tayin ve ifade eden onu isimlendiren bir ektir.

Bu halde, (*gel + im + eğ = gelimeğ = gelme*): (gel) sözüyle anlatılan fiilin bir süje veya objeye taallûkunun ifadesidir.

Bunun gibi (*Ol + um + ağ = olumağ = olma*) da: (ol) ile ifade edilen işin bir süje veya obje tarafından yapılmasının ismidir.

Görülüyor ki, burada çıkan manalar, hep (fiil adı) manalarıdır ki deskriptif gramerlerde (tahfifi mastar) denilen şekillerdir. Menfi anlamı verecek bir elemanı bu analizde göremiyoruz.

O halde bu aynı *"gülme„* ve *"olma„* sözlerine - bir aksan farkıyle - menfi anlamı veren eleman nedir?

İşte bunu bize Türk dilinin muzari sıygası göstermektedir. Yine bu fiilleri muzari şekline koyalım: *"gelmez„* ve *"olmaz„* kelimeleri ortaya çıkar. Bunların sonundaki (*mez - maz*) eklerinin etimolojik şekilleri şudur:

	(1)	(2)
II. —	(em	+ ez)
veya:	(am	+ az)

(1) Em, am: Yine sonuna geldiği kelimenin süje veya objesini anlatan elemandır.

(2) Ez, az: Kelime mefhumunu bu süje veya objeden çok uzak bir sahada gösteren, yani süje ve objenin o kelime mefhumundan çok uzak, ayrı kaldığını, binaenaleyh o mefhumun o süje veya objede bulunmadığını anlatan ektir.

İşte "menfi anlamı„ bu *"ez - az„* elemanındadır.

Bu halde - deskriptif gramerlerin *"me - ma„* dedikleri - fiil menfi eklerinin, hakikatte *"ez - az„* oldukları anlaşılmış olur. Bu *"ez - az„* ekleri de (*V. + z*) formülüne tamamiyle uymaktadır.

Demek oluyor ki, *"me - ma„* şeklinde görülen ekler, *"mürekkep„* eklerdir. Bunlar şu iki yolda analiz edilebilir:

I. "*Em* + *eğ* = *meğ*„ ve "*am* + *ağ* = *mağ*„ şekillerinde fiillerin adlarını yapmağa yarar. Burada (*em*) veya (*am*), fiilin taallûk ettiği süje veya objeyi gösterir; (*eğ*) yahut (*ağ*) da kelimeyi tamamlıyarak isimlendirir.

II. "*Em* + *ez* = *mez*„ ve "*am* + *az* = *maz*„ şekillerinde fiil anlamlarını süje veya objeden çok uzak bir sahada tecelli ettirerek fiillerin menfilerini kurmağa yarar. Burada da (*em*) veya (*am*) yine fiilin taallûk ettiği süje veya objeyi gösterir; (*ez*) yahut (*az*) ise fiili osüje veya objeden çok uzak bir sahaya atmak suretiyle menfi anlamını verir.

(*Ez*) ve (*az*) elemanlarındaki (*z*) konsonu, doğrudan doğruya (*ğ*) ve onun kategorisinden olan (*y, k, g, h*) konsonları ile değişebileceğinden bu değişmelerle (*mez*) ve (*maz*) mürekkep ekleri (*meğ - mağ*), (*mey - may*) olabilir ki işte fiillerin birtakım şekillerinde görüldüğünü yukarıda zikrettiğimiz (*me - ma*), (*miy - may*), (*mey - may*) şekilleri bu değişmelerin verimidir.

Bu noktayı daha açık olarak göstermek üzere - örnek olarak aldığımız - "*gel*„ ve "*ol*„ fiil maddelerinin sıygalarında menfi anlamlarını gözden geçirelim:

Mez - Maz:

Türkçe fiil maddelerine gelerek onları menfileştiren "*mez - maz*„ mürekkep ekini, asıl muzari sıygalarında bulmuştuk. Bunun için örnek olarak aldığımız "*gel*„ ve "*ol*„ fiil maddelerinin önce muzari menfilerini tasrif edelim:

Şahıs	Müfret menfi muzariler		Cemi menfi muzariler	
	Gel	Ol	Gel	Ol
I.	Gelmem	Olmam	Gelmeyiz	Olmayız
II.	Gelmezsin	Olmazsın	Gelmezsiniz	Olmazsınız
III.	Gelmez	Olmaz	Gelmezler	Olmazlar

Görülüyor ki, ikinci ve üçüncü şahısların gerek müfredinde ve gerek ceminde "*mez - maz*„ mürekkep ekleri, olduğu gibi mevcuttur.

Birinci şahıslara gelince, bunların müfretlerinde "*me - ma*„ ve cemilerinde "*mey - may*„ şekilleri görülüyorsa da, bu da sonradan bir kuruluştur. Şark lehçelerinde ve eski metinlerde "*gelmezim, olmazım*„ ve "*gelmeziz, olmazız*„ şekilleri vardır.

Bugünkü söylenişleriyle de alsak "*gelmem*„, "*olmam*„, "*gelmeyiz*„, "*olmayız*„ sözlerinin etimolojik şekilleri şöyle gösterilebilir:

	(1)	(2)	(3)	(4)
Gelmem :	(gel	+ im	+ eğ	+ im)
Gelmeyiz:	(gel	+ im	+ ey	+ iz)
Olmam :	(ol	+ um	+ ağ	+ ım)
Olmayız :	(ol	+ um	+ ay	+ ız)

Bu analizlerde:

(1) : Numaralı parçalar, olduğu gibi alınmışı fiil maddeleridir. Bunların etimolojik analizleri, meşgul olduğumuz "*menfi eki*„ analizinden ayrıdır.

(2) İm, um: Fiil maddelerinin anlattıkları iş mefhumunun taalûk ettiği süje veya objeyi gösteren elemanlardır.

(3) Eğ, ağ, ey, ay: - Bu iş mefhumunun süje veya objeden pek uzak bir sahada bulunduğu manasiyle - asıl menfi anlamını veren (*ez - az*) ekinin konsonu (*ğ*) ve (*y*)-ye çevrilerek kurulmuş elemanlardır.
Eğer bunları oldukları gibi (*ğ*) veya (*y*) diye alacak olursak menfi anlamı yerine kelimenin isimleşmesi anlamı çıkar. Nitekim "benim buraya *gelmem* bir maksat üzerinedir„ ve böyle kayıtsız *olmamın* bir sebebi vardır„ dediğimiz zaman buradaki "gelmem„ ve "olmam„ sözleri - bir süjeye izafe edilmiş - "iş adı„ anlatır ki cemi şekillerinde de "gelmemiz„ ve "olmamız„ olurlar.

(4) İm, ım, iz, ız: Fiil sonunda şahısları götermeğe yarıyan "ek - zamir„ leri gösterir elemanlardır.

Şu analizde açıkça görülüyor ki, "*gelmem*„, "*olmam*„, "*gelmeyiz*„ ve "*olmayız*„ sözlerinde menfi anlamı veren asıl eleman, bir (*V.* + *z*) elemanıdır; bunun "*z*„ si ilk iki kelimede düşmüş, öteki ikisinde de "*y*„ ye çevrilmiştir.

Muzariin öteki şahıslarında bu "*mez - maz*„ şekilleri zaten vardır ve onlar da

(1) (2)
(em + ez)
(am + az)

analizine tâbidir ki, burada da:

(1) Em, am: Süje veya objeyi gösterir.

(2) Ez, az: Fiilin anlattığı iş mefhumunun süje veya objeden pek uzak bir sahada bulunduğunu göstererek menfi anlamı verir.

Mey - May:

"*Mez - maz*„ mürekkep ekinin bu şekline şu sıygalarda tesadüf olunur:

	(1) (2) (3) (4) (5)
I. İstikbal sıygası:	1) gel + im + iy + ec + ek 2) ol + um + ıy + ac + ak
II. Hâl sıygası :	1) gel + im + iy + or + . 2) ol + um + ıy + or + .
III. Emir sıygasının ikinci cemi şahsı:	1) gel + im + ey + in + (iz) 2) ol + um + ay + ın + (ız)
IV. İltizam sıygası :	1) gel + im + iy + eğ + . 2) ol + um + ıy + ağ + .
V. İsmi fail sıygası:	1) gel + im + iy + en + . 2) ol + um + ıy + an + .

(1) Gel, ol: Fiillerin, olduğu gibi alınmış, maddeleridir.

(2) İm, um: Fiil anlamının taallûk eylediği süje veya objeyi gösterir elemanlardır.

(3) İy, ıy, ey, ay: Buradaki (*y*) ler (*z*) yerine geçmiştir. Uzak saha anlamı verirler. Böylece fiilin anlattığı iş mefhumunun süje veya objeden uzakta olduğunu göstererek menfi manasına delâlet ederler.

(4) I. Ec, ac: Uzak bir zaman manasiyle istikbal sıygasını;

II. Or : Tekarrür ve temerküz anlamiyle hâl sıygasını;

III. İn, ın: (ğ) den değişme (*n*) lerle fiili işlemesi veya işlememesi istenilen süje veya objeye delâlet ederek emir sıygasını;

IV. Eğ, ağ: Süje veya obje anlamiyle iltizam sıygasını;

V. En, an: gene (ğ) den değişme (*n*) lerle fiili işleyen veya işlemiyen süje veya objeye delâlet ederek ismi fail sıygasını teşkile yarıyan eklerdir.

(5) I. Ek, ak: Kelimeyi tamamlıyan ektir.

III. İz, ız: Süjenin oldukça uzak sahadaki benzerleriyle birliğini göstererek emir sıygasını cemilendirir.

Görülüyor ki, burada da ($V.+z$) menfi elemanı, ($z=y$) formüliyle ($V.+y$) şeklinde mevcuttur.

Meğ - Mağ:

Bu şekli fiil tasriflerinin başka bütün sıygalarında buluruz.

	(1) (2) (3) (4) (5)
I. Şuhudî mazi:	1) gel + im + eğ + ed + iğ 2) ol + um + ağ + ad + ığ
II. Naklî mazi:	1) gel + im + eğ + iş + . 2) ol + um + ağ + ış + .
III. Vücubî:	1) gel + im + eğ + el + iğ 2) ol + um + ağ + al + ığ
IV. Temenni:	1) gel + im + eğ + es + eğ 2) ol + um + ağ + as + ağ
V. Emrin ikinci müfret şahsı:	1) gel + im + eğ + . + . 2) ol + um + ağ + . + .
VI. Emrin üçüncü şahsı:	1) gel + im + eğ + es + in 2) ol + um + ağ + as + ın

Bütün bu şekillerde:

(1) **Gel, ol:** Fiillerin olduğu gibi alınmış maddelerini;
(2) **İm, um:** Fiil mefhumlarının anlattığı işlerin taallûk ettiği süje veya objeyi gösterir.
(3) **Eğ, ağ:** Bunlardaki (ğ) konsonları (z)den değişmedir. Asılları olan (*ez*, *az*) elemanları, (*m*) konsonunun gösterdiği süje veya objenin çok uzağında olan bir sahayı anlatır. (*Gel*) ve (*ol*) fiil maddelerinin gösterdikleri iş mefhumları, süje veya objeden çok uzak bir sahada alınmakla, o süje veya objenin bu mefhumdan ayrı olduğu, yani bu işi yapmadığı anlaşılmış olur, ki işte "menfi anlamı„ bundan çıkar.
(4) : Bu seride görülen (*d*, *ş*, *l*, *s*) konsonları sıyga ekleri olarak alınmıştır.
(5) : Bu seride görülen konsonlardan (*n*) konsonu da (ğ) den değişme olduğuna göre, hepsi (ğ) konsonu demektir ve bunlar da fiil sıygasının süje veya objesine delâlet ederler.

Şu analizldrden anlaşılıyor ki bu sıygalarda da menfi anlamı hep (*V.* + *z*) ekiyle ifade edilmektedir. Bu ek, türlü fonetik ve morfolojik değişmelerle (*V.* + *y*), (*V.* + ğ) ve -okunmaz (ğ) de düşerek (*V.* + .) şekillerini alabilir. Fakat esas menfi anlamı bu (*z*) konsonunun gösterdiği uzak saha manasındadır.

İmes:

Türkçenin Kırgız lehçesinde doğrudan doğruya "*imes*„ sözü isimlerinin sonunda dahi menfi anlamına knllanılır. Buna birkaç örnek gösterelim:

I. "*O, kız imes* = o, kız değil„;
II. "*Men kart imesben* = ben, ihtiyar değilim„[1];
III. "*Az da imes, küp te imes, ortaça* = az da değil, çok ta değil, orta derecede.„

Bu "*imse*„ şekli analiz edilirse:

(1) (2)
(im + es)

elemanlarını verir:
(1) **İm:** Süje veya objeyi gösteren elemandır.
(2) **Es:** Oldukça uzak bir saha gösteren ektir.

I, II., III. Radlof: Türk lehçeler lûgati denemesi

[1] Burada dıkkate değer iki nokta var: (1) "imes„ doğrudan doğruya şahıs zamiriyle tasrif edilerek 'imesben„ oluyor; (2) Şahıs zamiri başta (men) iken tasrifte -(m), (b)ye çevrilerek- (ben) şeklini alıyor.

Görülüyor ki "*imes*„ etimolojik analiz bakımından tamamiyle "*mez*„e müsavidir.

Bu sözlerdeki (*m*) konsonunun kendi kategorisinden olan (*b*) ve (*p*)ye değişebileceğini ve asıl menfi anlamı veren (*z*) konsonunun da bir yandan kendi kategorisinden olan (*s*)ye, bir yandan da (*ğ*) ve onun kategorisine tahavvül edebileceğini bir daha hatırladıktan sonra, Fars, Arap, Grek, Fransız, Lâtin, Alman, İngiliz lehçelerinde bu seriye dahil olan menfi anlamlı sözleri gözden geçirelim:

Me - Bî:

Farsçada fiillerin emir sıygalarının başına (*me*) getirilerek menfi emir sıygası yapılır. Meselâ "*Kün* = yap„ emrine bu önek konunca "*mekün* = yapma„ demek olur.

"*Mekün, şehriyarâ, civanî mekün*„

mısraında olduğu gibi. Bunun Türkçe "*me*„den tek farkı, fiil maddesinin sonuna geleceğine başına gelmesinden ibarettir.

Yine Farsçada isimlerin başına gelerek onların menfisini yapan ve tamamiyle bizim "*siz*„ ekinin rolünü oynıyan "*bî*„ öneki vardır: "*bîmağz* = beyinsiz, *bîhuş* = akılsız, *bîkes* = kimsesiz„ gibi.

Burada "*b* = *m*„ olduğundan, bu ekin de "*me*"nin konson ve vokal tebadülleriyle aldığı bir şekil olduğu anlaşılmaktadır.

Yakut lehçesinde de fiillere gelen "*me*„ menfi ekinin "*m*„si "*b*„ olmaktadır. Meselâ Yakutça *bilbete*„ sözü "bilmedi„ demektir [1].

Demek oluyor ki [me (T.) = be (Yk.) = bî (Fa.)] dır.

Pas, Passus:

Şimdi Fransızca (*pas*) ve bunun Lâtince aslı olan (*passus*) sözlerine geçelim:

Fransız etimoloji lûgati, Fransızca (*pas*)nın Lâtince (*passus*) tan geldiği, İtalyancası (*passo*), Ispanyolcası (*paso*) ve eski Provansalcası (*pas*) olduğunu kaydettikten sonra menfi zarfı olarak istimali hakkında şöyle diyor.

"Pas. — *12 inci asırdan beri menfi zarfı olarak kullanılmaktadır. "(Charlemagne'ın seyahati) kitabında vardır. Kendi başlıca rakîbi olan "(*mie*) sözünü 16 ıncı asırdan itibaren ortadan kaldırmıştır. Eski*

[1] Pekarski : Yakut dili lûgati.

"*Provansal dilinde* (pas) *sözü* (mica) *ve* (miga) *sözlerinden daha az "kullanılır.*„ [1]

Şimdi, (*me - ma*) sözlerinin sonunda birer düşmüş *(ğ)* olduğunu, bunun *(z)* den değişmiş bulunduğunu, *(z = s)* ve *(m = p)* olduğunu göz önüne getirirsek, bu *(pas)* sözünün de Türkçe *(maz)* ın aynı olduğu hemen meydana çıkar. Eski Fransızcadaki *(mie)* ve Provansal dilindeki *(mica)* ve *(miga)* sözleri de bu hakikati ilân etmektedir. Binaenaleyh *(mie)* sözünü *(pas)* sözünün rakîbi değil, fonetik tebadüllerle vücut bulmuş daha başka bir şekli olarak almakta tereddüt edilemez.

Lâtince (*passus*) a gelince bunun Fransızca (*pas*) dan yegâne farkı sonuna bir (*us*) almasıdır ki, Lâtin kelimelerinde isimleştirici bir rol oynıyan bu (*us*) son ekinin (*uğ*) ve (*uk*) tan değişme olduğu besbellidir.

Mi - Mide - Mite:

Grekçede (*mi*) sözü, hem lâzım fiillerin emir sıygası başında, hem de yalnız başına olarak, menfi zarfıdır. Bunun Türkçe (me) den yalnız bir vokal farkı vardır. Yine bu (*mi*) ye (*de, te*) unsurları ilâve edilerek (*mide*) ve (*mite*) menfi zarfları da yapılır. Bu ilâve edilen elemanların rolleri tabiî başkadır. Asıl menfi anlamı (*mi*) monosilâbının (*iğ*) fonemindedir ki bunun (ğ) si, (*z*) den değişmedir.

Mâ - Lâ:

Arapçanın yirmi dört sıygalı (*emsile*) tasrifinde menfi anlamına olarak muzari sıygasının başına getirilen öneklerle bunların gramer bakımından fonksiyonları şunlardır:

I. Mâ. — Hal zamanının menfisidir. Meselâ (*mâyektüp* = yazmıyor). Bundaki uzun *(a)* nın bir *(ağ)* olduğu bellidir. Bizim *(ma)* nın aynıdır. Bundaki *(ğ)* konsonu *(z)* ye çevrilince *(maz)* aslı da meydana çıkar.

II. Lâ. — İstikbal zamanının menfisidir. Meselâ *(lâyektüp* = yazmıyacak*)*. Bu sözde ve onun *(bilâ)* şeklinde görülen (*l*) elemanının rolü, yukarıda izah edilmiştir. Kalan *(ağ)* ın *(az)*-dan değişme olduğu kolayca anlaşılır.

III. Len. — İstikbal menfisinin tekididir. Meselâ *(lenyektübe* — hiç yazmıyacak*)*. Bu söz de *(lâ)* nın başka bir şeklidir. *(Lâğ)* şeklinde *(z)* den değişme olan *(ğ)*, burada bir tebadüle daha uğrıyarak *(n)* olmuştur.

[1] Dictionnaire étymologique de la langue française, Oscar Bloch, T. II., P. 131

IV. Lem. — Arapçada (Cahdi mutlak) denilen menfi sıygasının önekidir. Meselâ *(lemyektüp* = yazmaz*)*. Bunun başındaki *(l)* yukarıda izah edilmiştir. Kelime eksiktir: *(m)* konsonundan sonra gelmesi icap eden *(eğ)* asıl menfi anlamını saklıyan elemandır ki *(ez)* den değişmedir.

V. Lemmâ. — Arapçada (Cahdi müstağrak) denilen menfi sıygasını yapmağa yarar bir önek diye kullanılır. Meselâ *(lemmâyektüp* = hiç yazmaz*)*. İşte burada *(lem)* deki eksiklik tamamlanmıştır. Sondaki *(â)* bir *(ağ)* dır ki bu da *(az)* dan değişmedir ve menfi anlamı oradadır.

Şu izahlara göre "me - ma„ mürekkep menfi ekiyle, Türk lehçelerinde ve İndo - Öropeen ve Semitik dillerde bu asıldan çıkan menfi anlamlı sözlerin analiz tablosunu şöyle gösterebiliriz:

		(1) [1]	(2)	(3)	(4)	(5)
Me	[*T.*] :	. +	em +	eğ (z) +	. +	.
Mez	[*T.*] :	. +	em +	ez +	. +	.
Me	[*Fa.*] :	. +	em +	eğ (z) +	. +	.
Bî	[*Fa.*] :	. +	ib +	iğ (z) +	. +	.
Pas	[*Fr.*] :	. +	ap +	as +	. +	.
Passus	[*Lat.*]:	. +	ap +	as +	ağ +	us (ğ)
Mi	[*Gr.*] :	. +	im +	iğ (z) +	. +	.
Mide	[*Gr.*] :	. +	im +	iğ (z) +	id +	eğ
Mite	[*Gr.*] :	. +	im +	iğ (z) +	it +	eğ
Mâ	[*Ar.*] :	. +	am +	ağ (z) +	. +	.
Lem	[*Ar.*] :	el +	em +	[eğ (z)] +	. +	.
Lemma	[*Ar.*] :	el +	em +	eğ (z) +	ağ +	.

Bu tablonun (2) ve (3) numaralarındaki bütün elemanların *(m = b = p)* ve *(ğ = z = s)* olması hepsinin de *(mez)* den başka bir şey olmadığını açıkça meydana çıkarmaktadır.

III.

NE

«*Ne*» sözü esas itibariyle dilimizde bir soru sözüdür. "Orada *ne* var?„, "*Ne* istiyorsunuz?„ gibi sözlerde «*ne*» ile "hangi «*şey*» olduğu sorulmaktadır. Bundan *nere, nereye, nerede...*» gibi "yer soruları„ da çıkmaktadır.

[1] Bu ilk sütun, sonek halindeki sözlerin başına kök veya başka bir eleman gelebilmek üzere bırakılmıştır.

Bu sözün menfi anlamına kullanılışı, bizim lehçemizde, ancak birden fazla ihtimalleri anlatan kelimelerin başlarında tekrarlanmak suretiyledir: «*ne o, ne bu*», «*ne orada, ne burada*», «*ne gördüm, ne duydum*»... gibi.

«*Ne*» sözünün etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
I. (eğ + en + eğ)

(1) Eğ: Ana köktür. Burada "hareket„ anlamıyle alabiliriz.

(2) En: Süje veya objenin en yakın muhitinti, ona bitişik sahayı gösteren (. + *n*) ekidir.

(3) Eğ: Olduğu gibi alınırsa kelimeyi tamamlıyan, isimlendiren bir ek olur. Bu anlamda teşekkül eden(*eğ + en + eğ = eğeneğ=ne*) kelimesi, sorma sözü olarak kullanılabilir. Çünkü süjenin yakın muhitindeki bir harekete karşı duyulan merakı ifade eder. Fakat menfi anlamına olarak kullanılışı izah için bu son (*eğ*) ekindeki (*ğ*)yi (*z*) den değişme olarak almak lâzımdır. Bu halde etimolojik şekil:

(1) (2) (3)
II. (eğ + en + ez)

olur. Burada:

(1) Eğ: ve :

(2) En: Yukarıkı anlamlarda alınarak süjenin kendisine bitişik muhitte bir hareket manasını anlatır.

(3) Ez: Bu hareketin pek uzak bir sahada tecellisini, yani süje veya objenin ve hattâ onun yakın muhitinin bu hareketten çok uzakta kaldığını göstererek kelimeye menfi anlamı getirmiş olur.

Görülüyor ki, burada da "menfi anlamı„ yine (*V . + z*) formüliyle ifade edilmiştir.

(*Eğ + en + ez = eğenez*) etimolojik şeklinde, ana kök kendisinden sonra gelen elemanla kaynaştıktan ve sondaki (*z*) konsonu da (*ğ*) ye çevrildikten sonra baş vokal ve son konson düşerek kelime, en son morfolojik ve fonetik şeklini almıştır. *NE...*

Niz:

Farsçada "hiç bir şey„ anlamına diye kullanılan «*niz*» sözünün kaynağı yukarıkı analizle kendini göstermiş oluyor.

Bizim Türk lehçelerinde «ğ» ye çevrilerek düşen «z» konsonu bu kelimede açıkça görülmektedir. Vokaller değişerek kelime şu:

(1) (2) (3)
(iğ + in + iz)

şeklini almıştır. Burada da yine:

(1) İğ : Hareket anlamına ana köktür;

(2) İn : Onun yakın sahasını gösterir;

(3) İz : En uzak sahaya atarak hareketin süjeden ve hattâ onun yakınından bile çok uzakta olduğunu, yani süjede veya onun civarında hareket olmadığını göstermiş olur.

Nâ, nağ, nay:

"Yakut„ lehçesinde bu "*ne*„ edatının "*nâ*„ şeklinde kelimenin başına bir önek gibi yapışarak kullanıldığını görüyoruz. Misal olarak şu kelimeyi gösterelim:

Nâduruk: "bakıyesiz, artıksız, hiçbir şey kalmaksızın„ anlamınadır [1]. Buradaki "*duruk*„ sözü bizim "durmak„taki "dur„ dan yapılmıştır ki, "duran, kalan bir şey„ demek olur. Yakutçada "hep, hepsi, bakıye„ anlamlarına olarak kullanılmaktadır. İşte bunun başına bir "*nâ*„ getirerek, menfi anlamı kurulmuş oluyor.

Bu "*nâ*„ daki vokalin uzatılmasından da anlaşılacağı üzere kelimenin esası "*nağ*„ dır ki bunun "*ğ*„ si de yine "*z*„ den değişme bir "*ğ*„ dir.

Nitekim yine Yakutçada bu kelimenin "*nayduruk*„ şekli de olduğu gibi, ayrıca „*Nay nay*„ sözü vardır ki "yapma„ anlamınadır ve burada "*ğ*„ nin "y„ olduğunu görüyoruz [2].

An, ni:

"Çuvaş„ lehçesinde de, yine "*n*„ konsoniyle yapılarak başa gelen iki menfi öneki var:

I. "An„ - ki "*n*„ konsonunun başına vokali konularak aldığı tam şekildir -: Meselâ "*andıv*„, "dokunma„ demektir. Burada "*div*„ şeklini alan söz, "değmek„ diye kullandığımız sözün kendisidir [3].

II. "Ni„ - ki "*ne*„ nin vokali değişmiş bir şeklidir -: Meselâ "*nigamda*„, "hiç kimse„ demektir [4].

---

[1] ve [2] Pekarski: Yakut dili lûgati.

[3] ve [4] Zolotnitzki: Çuvaş söz kökleri lûğati.

Yakut ve Çuvaş lehçelerinde gürülen bu örnekler Farsça denilan "*nâ*„ menfi önekinin ve bütün Avrupa dillerinde "*n*„ konsonıyle yapılan menfi sözlerinin ana kaynağı Türk dilinde olduğunu gösterir.

Nâ, ne:

Farsçada herhangi bir sıfatın başına yine bu "*nâ*„ öneki getirilerek menfisi yapıldığı malûmdur: "*nâ*şat, *nâ*seza, *nâ*reva...„ gibi. Fiil sıygalarının menfisi yapılırken bu "*nâ*„nın vokali incelerek "*ne*„ olur. "Huda *ne*kerde, tersem *ne*resi...„ gibi.

Görülüyor ki Farsçanın "*nâ*„ ve "*ne*„ si, bizim garp Türkçesinin "*ne*„ sinden, Yakut Türkçesinin "*nâ*„ sından, Çuvaş Türkçesinin "*ni*„ sinden başka bir şey değildir.

İn:

Fransızcada sıfatların baş tarafına getirilerek menfi anlamı veren "*in*„ öneki vardır ki sıfatın başındaki konsona göre bazen konsonunu da değiştirir: "*in*croyable, *in*visible, *irr*éprochable [1]...„ gibi.

Bu şekli Çuvaş Türkçesinde de "*andiv* = dokunma„ misalinde aynen görüyoruz.

Ni:

Yine Fransızcanın "*ni*„ menfi edatı, tıpkı bizim garp Türkçesinin "*ne*„ si gibi başta bir edat olarak menfi anlamı vermekte ve tekerrür de etmektedir: "je ne veux *ni* ceçi *ni* celà„ gibi.

Ne:

Fransızcada fiillerin şahıs zamiri ile fiil sıygası arasına girerek menfi anlamı veren "*ne*„ nin yazılışı bizim "*ne*„ nin tıpkısı olduğu gibi, okunuştaki vokal farkı da mühim bir değişme değildir.

Non:

Fransızcanın doğrudan doğruya kelime olarak menfi anlamında kullandığı "*non*„ sözüne gelince, bunda, da - birbiri ardınca aynı konson iki kere gelmekte olduğuna göre, ikincisi (ğ) den değişme olarak[2] alınırsa-kelime "*noğ*„ olur ki "*ne*„ ile farkı yalnız vokalden ibarettir.

---

[1] Burada kelime (iğ + réprochable) iken uzatma roliyle (ne) den değişme olan (ğ) kendisinden sonraki konsonla birleşmiştir.

[2] Fransız telâffuzunda sondaki "n„lerin âdeta bir burun vokali gibi söylendiği malûmdur.

"*Non*„un Lâtincede uzun bir (*o*) ile okunuşu, ikinci (*n*)nin (*ğ*) olduğunu gösterdiği gibi, "*ne*„ nin Lâtince aslı (*nec*) olması da bunun (*neğ*)den geldiğine kat'î bir delildir[1].

Nein, ohne, un:

Almancada kelime olarak kullanılan "*nein*„ menfi sözünün halk arasında "*nee*„ olarak söylendiği malûmdur. Bunun bizim (*ne*) ile birliği göz önündedir.

Yine Almancada isimlerin başına "*ohne*„ ve sıfatların başına - daha kısa olarak - "*un*„ şeklinde gelen menfi öneklerinin de (*ne*)den ibaret olduğu görülüyor.

Nicht, neither:

Almanca "*nicht*„ ve İngilizce "*neither*„ kelimelerinde menfi sözüne başka elemanlar da karışmıştır. Bunlarda asıl menfi anlamı veren "*nih*„ ve "*nay*„ kısımlarıdır. Almancasında sübut ve tahakkuk manasiyle bir "*t*„ elemanı, İngilizcesinde ise hem sübut, hem de tekarrür manalarıyle bir "*t*„ ve bir de "*r*„ elemanı ilâve edilmiştir.

No, nor, not

İngilizcenin (*no*) menfi sözü, doğrudan doğruya (*ne*)nin aynı olduktan başka, Fransızca ve Lâtince (*non*)ların son (*n*)leri (*ğ*)den değişme olduğunu da teyit eder.

Bu söze tekarrür manasiyle (*r*) ve tahakkuk manasiyle (*t*) getirerek yapılan (*nor*) ve (*not*) sözleri de aslında (*no*) demektir.

Ânef:

Grekçe (*ânef*) kelimesine gelince, bunun başındaki uzatma, ana kökü gösterdiği gibi, sonuna gelen ve süje gösteren (*f*)konsonu de ($v = ğ$) formüliyle (*ğ*)ye müsavidir.

*
* *

Bu izahları bir görüşte anlamak üzere aşağıda alt alta mukayeseli şekilde yazılan etimolojik şekilleri gözden geçirmek kâfidir:

[1] Dictionnaire étymologique de la langue française, par Oscar Bloch.

			(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Ne	*[T.]*	:	eğ +	en +	eğ (z) +	. +	.
Nâ	*[Yk.]*	:	ağ +	an +	ağ (z) +	. +	.
An	*[Çv.]*	:	ağ +	an +	[ağ (z)] +	. +	.
Ni	*[Çv.]*	:	iğ +	in +	iğ (z) +	. +	.
Nâ	*[Fa.]*	:	ağ +	an +	ağ (z) +	. +	.
Ne	*[Fa.]*	:	eğ +	en +	eğ (z) +	. +	.
In	*[Fr.]*	:	iğ +	in +	[iğ (z)] +	. +	.
Ni	*[Fr.]*	:	iğ +	in +	iğ (z) +	. +	.
Ne	*[Fr.]*	:	öğ +	ön +	öğ (z) +	. +	.
Non	*[Fr.]*	:	oğ +	on +	oğ (z) +	. +	.
Non	*[Lât.]*	:	oğ +	on +	oğ (z) +	. +	.
Nein	*[Al.]*	:	ağ +	an +	ay (z) +	an(ğ) +	.
Ohne	*[Al.]*	:	oh +	on +	eğ (z) +	. +	.
Un	*[Al.]*	:	uğ +	un +	[uğ (z)] +	. +	.
Nicht	*[Al.]*	:	iğ +	in +	ih (z) +	it +	.
Neither	*[İng.]*	:	ağ +	an +	ay (z) +	at +	er
No	*[İng.]*	:	oğ +	on +	oğ (z) +	. +	.
Not	*[İng.]*	:	oğ +	on +	oğ (z) +	ot +	.
Nor	*[İng.]*	:	oğ +	on +	oğ (z) +	or +	.
Anef	*[Gr.]*	:	ağ +	an +	ef (z) +	. +	.

Bu tablo menfi sözler bakımından ana Türk dilinin birer lehçesi olmakta, Fars, Fransız, Lâtin, Alman, İngiliz ve Grek dillerinin de, Yakutça ve Çuvaşçadan geri kalmadığını gösterecek kadar beliğdir.

IV.

YOK, HAYIR

"Yok„ ve "hayır„ menfi sözlerinin analizine başlarken, bunların elde bulunan en eski orijinini göz önüne almak muvafık olur. Türk dilinin bilinebilen en eski lûgat vesikası olan "Divanü Lûgat-it-Türk„te menfi anlamına olarak şu kelimeleri buluyoruz:

Av, Ay:

I. "**Av:** Bir âmirin emrine karşı inkâr edatıdır.„
II. "**Ay:** (*av*) gibi inkâr kelimesidir.„ [1]

Bu iki orijinal Türk kelimesinin aynı anlama gelmeleri, Türk "**Güneş-Dil**„ teorisini teyit eden bir delildir. Çünkü,

[1] Divanü lûgat-it-Türk, cilt: 1, sakife: 43.

"ğ = y„ ve "ğ = v„ formüllerinden, tabiî olarak "y = v„ neticesi çıkar. Bu "ay„ ve "av„ kelimeleri de, tamamiyle bu müsavata uyarak, aynı anlama gelmektedir.

Bu monofonemlerin "inkâr„ anlamına gelmesi, buradaki "y„ ve "v„ konsonlarının da asıllarında bir "z„ den çevrilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bahsedilen âmirin emrine karşı, bu emrin icrasını en uzak bir sahaya atarak, süje ile alâkasını kesmek makamında kullanılan bu "ay = av = az„ elemanı, yine (V. + z) formülüne uymaktadır.

Bunu teyiden Yakutçada da "ay„ kelimesine şu manalar verilmektedir: "uzaklaşma, bitme, nihayete erme, kesilme„ [1].

Şu halde (V. + z) ve onun bir değişimi olan (V. + y) fonemlerinde "uzaklık, uzak sahaya düşme, bitip tükenme, sona varma, kesilme„ anlamları, menfi manasını kuran esas âmil olarak alınabilir.

İşte "yok„ ve "hayır„ kelimelerinin menfi anlamları bu "ay„ sözünde mündemiçtir.

Yok:

"Yok„ kelimesinin etimolojik şeklini gösterelim:

(1) (2) (3)
(ağ + ay + ok)

(1) Ağ: Esas anlamına ana köktür.

(2) Ay: Doğrudan doğruya "uzaklaşma, bitme, tükenme, sona erme, kesilme„ anlamlarıyle birinci derece prensipal köktür. Bunun "y„ si "z„ den değişme olarak rolü, ana kök anlamını ana süje veya objeden çok uzağa atmak ve böylece ana kök mefhumunun uzaklaşmış, bitmiş, tükenmiş, sona ermiş, kesilmiş olduğunu göstermektir.

(3) Ok: Kelimeyi tamamlıyan, manasını tayin ve ifade eden, onu isimlendiren ektir.

(Ağ + ay + ok = ayok) etimolojik şeklinde ana kök kendisini takip eden prensipal elemanla kaynaştıktan sonra, baş vokal de düşerek, kelime (yok) şeklini almıştır. Manası, düşünülen herhangi bir süje veya objenin onu düşünenlerin muhitinden uzakta olduğunun, yani hazır bulunmadığının ifadesinden ibarettir.

[1] Pekarski: Yakut dili lûgati.

"*Yok*„ kelimesi, Türk lehçelerinde muhtelif şekiller alır:

I. Yakut lehçesinde "*suoh*„ ve "*hıoh*„ ;
II. Çuvaş lehçesinde "*suk*„ ve "*syok*„ ;
III. Kırgız - Kazak lehçesinde "*cok*„ ;
IV. Kazan lehçesinde "*yuk*„ ve "*cuk*„ ;
V. Şor ve Sagay lehçelerinde "*çok*„ .

Bütün bu şekillerde "*y*„ nin yerine geçen "*s, c, ç*„ konsonlarının hep uzak saha anlamı veren kategoriden olması da, "*yok*„ kelimesindeki "*y*„ nin bir "*z*„ den değişme olduğunu teyit eder.

Yakut lehçesi ile Altay lehçelerinin bazılarında "*sız*„ menfi eki yerine, doğrudan doğruya "*suoh* = yok„ kelimesi kullanılır.

Yakutçadan örnekler: "*Ere suoh* = ersiz, kocasız„ ; "*öyü suoh* = akılsız, düşüncesiz„ ; "*min ere suoh* = ben kocasızım, (benim kocam yok)„ ... gibi.

Altay lehçelerinden örnekler: "*Ata yok* = babasız„ ; *Ana yok* = anasız„ ... gibi.

(*Yok*) yerine (*yoh*) şekli, bizim eski metinlerimizde bile mevcuttur.

Bütün bu lehçe değişimlerinin, kelimenin yapısındaki birliği bozmak şöyle dursun, bilâkis kuvvetlendirdiğini göstermek üzere bunların etimolojik şekillerini alt alta yazalım.

		(1)	(2)	(3)	(4)
Yok	:	oğ +	oy (z) +	ok +	.
Suoh	:	oğ +	os +	uğ +	oh
Hıoh	:	ıh +	ığ(z) +	oh +	.
Suk	:	uğ +	us +	uk +	.
Syok	:	oğ +	os +	oy +	ok
Cok	:	oğ +	oc +	ok +	.
Yuk	:	uğ +	uy (z) +	uk +	.
Cuk	:	uğ +	uc +	uk +	.
Yoh	:	oğ +	oy (z) +	oh +	.

Bu tabloda asıl menfi anlamını veren (2) numaralı elemanların hep ($y = z, s, c$) konsonlariyle kurulduğu açıkça görülmektedir. Bu uzak saha gösterici elemanın (*y*) ye değiş-

I. Pekarski: Yakut dili lûgati
II. Uhantey: Çuvaş dili dersliği; Zolotnitzki: Çuvaş söz kökleri lûgati
III. , IV. , V. Radlof: Türk lehçeler lûgati denemesi

mesi, yalnız Kazan lehçesiyle Garp Türkçesinde görünmesi de elemanın orijinalliğini anlatır.

Yalnız Yakut ve Çuvaş kelimelerinin iki tanesinde görülen (4) numaralı eleman tamamlayıcı ek rolünü oynamakta ve üçüncü eleman da bir "süje„ veya "obje„ ifade edilmektedir.

Hayır:

"*Hayır*„ kelimesinin etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
(ah + ay + ır)

(1) Ah: Ana kökün yerini tutan ve onun anlamını temessül ettiren birinci derece prensipal köktür. "Esas„ anlamınadır.

(2) Ay: Burada ($y = z$)dir. Süje veya objeden çok uzak bir saha ifade eder. Kök anlamının böyle uzak bir sahaya atılması, süje veya objenin onunla alâkasının kesilmesini anlatarak menfi anlamı vücuda getirir.

(3) Ir : Kök anlamının süje veya objeden tamamiyle uzak sahada tekarrür ve temerküzünü ifade eder ki bununla menfi anlamı kat'îleştirilmiş olur.

Baş vokal düşerek teşekkül eden (*hayır*) kelimesi, kök anlamının süje veya objeden pek uzak bir sahada tekarrür ve temerküzünü anlatır ki bu da süje veya obje ile kök anlamı arasında kat'iyyen rabıta kalmadığını gösterir.

Görülüyor ki doğrudan doğruya kelime olarak menfi anlamına gelen sözlerde de asıl menfi manasını veren unsur, yine ($V. + z$) formülüne uymaktadır.

Û - Ohi:

Grek dilinde, gerek fiil başında ve gerek tek başına olarak kullanılan menfi anlamlı zarflar şunlardır: (*û, ûk, ûh*).

Yine bu asıldan olarak yalnız başına kullanılan menfi anlamlı zarf ta, eski Grekçede (*uhi*) ve yeni Grekçede (*ôhi*) diye telâffuz edilmektedir.

Birinci zümredeki (*û*) - yani (*uğ*) - ve - bunun, konsonu (*k*) ve (*h*)ye çevrilmiş şekilleri olan (*uk*) ve (*uh*) sözleri, (Divanü lûgat-it-Türk)te bulduğumuz (*ay*) ve (*av*) ile birdir. Çünkü vokaller her zaman birbirine tebadül edebileceği gibi, ($ğ = k = h$) serisi de ($ğ = v$) ve ($ğ = y$) formülleriyle birleşince, (*v*) ve (*y*) konsonlarının (*ğ, k, h*) olabileceği meydana çıkar.

(*Uk*) ve (*uh*) şekillerinin başlarındaki vokallerin uzunluğu da hesaba katılırsa o zaman bu kelimeler tamamiyle (*yok*) kelimesine müsavi olurlar. Çünkü bunların etimolojik şekilleri şöyle karşılaştırılabilir:

	(1)	(2)
Ûk	: (uğ	+ uk)
Ûh	: (uğ	+ uh)
Yok	: (ay	+ ok)

Asıl (*yok*)a tamamiyle muadil olan kelime ise (*uhi*) ve (*ohi*) kelimeleridir ki sonlarındaki (*i*)lerin birer (*iğ*) olacağı bedihîdir. Bunların etimolojik şekilleri ile (*yok*) un tam etimolojik şeklini de alt alta yazalım:

	(1)	(2)	(3)
Uhi	: (uğ	+ uh	+ iğ)
Ohi	: (oğ	+ oh	+ iğ)
Yok	: (ağ	+ ay	+ ok)

Gayr:

Arap dilindeki (*gayr*) kelimesi de tamamiyle Türkçe (*hayır*)ın aynıdır. Etimolojik şekillerini altalta yazarsak bu aynıyet derhal göze çarpar:

	(1)	(2)	(3)
Hayır	: (ah	+ ay	+ ır)
Gayr	: (ag	+ ay	+ ır)

Yalnız ana kökü temsil eden birinci derece prensipal kökte (*h-g*) değişmesi vardır ki, bu iki konson da aynı kategoriden olduğu için birbiri yerine geçebilir.

Kein:

Almancadaki (*Kein*) menfi sözüne gelince, bu kelimede de (*yok*) ve (*hayır*) sözlerinin elemanları kendini göstermektedir. Yalnız (*hayır*) ve (*gayır*) sözlerinin son elemanları ile aldıkları tekarrür ve temerküz manası (*Kein*) kelimesinde yoktur.

(*Kein*) sözünün etimolojik şeklini analiz edelim:

(1)	(2)	(3)
(ak	+ ay	+ ığ)

(1) Ak: Ana kök yerine geçerek onun "esas„ anlamını kendinde temsil eden birinci derece prensipal köktür.

Bunun (*hayır*) sözünü prensipal kökü olan (*ah*) ile bir olduğu meydandadır.

(2) Ay: Bunun (*y*)si yine (*z*) den değişmedir. Uzak bir sahada esas anlamının dağılıp ayrıldığına delâlet eder. Bu anlamın uzağında kaldığı süje ve objeyi de:

(3) Iğ : Elemanı gösterir. Kelimede bu elemanın (ğ)si (*n*) ye çevrilmiştir.

Bu halde (*ak + ay + ığ = akayığ*) sözünde, baş vokal düşmüş, son konson da (*n*)ye çevrilerek ve vokalini kaybederek, kelime (*Kein = Kayn*) şeklini almıştır. Manası "esas anlamının bir süje veya objeden çok uzak sahada bulunması„dır.

Bu kelimeyi (*yok*) ve (*hayır*) kelimeleriyle mukayese edelim:

	(1)	(2)	(3)
Kein:	(ak	+ ay (z)	+ ığ)
Yok :	(ağ	+ ay (z)	+ ok)
Hayır:	(ah	+ ay (z)	+ ır)

Görülüyor ki her üç kelime, esasta birdir.

*
* *

Şu izahları da bir görüşte göz önüne koyabilmek üzere bu kelimelerin etimolojik şekillerini tablo halinde gösterelim:

		(1)	(2)	(3)
Yok	[*T.*] :	ağ	+ ay (z)	+ ok
Hayır	[*T.*] :	ah	+ ay (z)	+ ır
Gayr	[*Ar.*] :	ag	+ ay (z)	+ ır
Kein	[*Al.*] :	ak	+ ay (z)	+ ığ (n)
Uhi	[*Gr.*] :	uğ	+ uh (z)	+ iğ
Ohi	[*Gr.*] :	oğ	+ oh (z)	+ iğ

Bu tablonun göz önüne serdiği dil manzarası, bu seri kelimelerinin de hep bir (*V. + z*) formüliyle menfi anlamına geldiklerini açıkça göstermektedir.

V.
DEĞİL

"*Var*„ ve "*yok*„ kelimeleri gibi, "*değil*„ sözü de deskriptif gramerde mahiyeti pek iyi tayin edilmiyerek "menfi anlamlı söz„ diye geçiliveren kelimelerden biridir. Türkçede menfi anlamına gelen sözler arasında analizi epiyce ehemmiyet götüren bir söz de bu "*değil*„ dir. Bu ehemmiyetin başlıca

sebebi, bu kelimede birkaç elemanın birbiri içine girmiş bulunmasıdır.

"*Değil*„ kelimesinin analizine başlamadan önce bu kelimenin başka Türk lehçelerindeki görünüşlerini gözden geçirmeliyiz.

"*Değil*„ kelimesinin Türk lehçelerinde şu şekillerini buluyoruz:

I. Tögöl, tugul "Kazan lehçesi„

II. Tügül "Çağatay, Kırgız, Baraba lehçeleri„[1].

Bu şekillerin mahiyetçe hep bir olduğu görülüyor.

Dağ:

"*Değil*„ kelimesinin hakikî mahiyetini bize gösterecek en mühim emareyi "Divanü Lûgat-it-Türk„te görüyoruz. "Kâşgarlı Mahmud„un sözlerini aynen nakledelim:

"Dağ ve Dhağ[2]: *Bir edattır, manası - arapça -* "leyse„ - *yani* "*olmadı„-dır.* Ergu *lûgatidir. Meşelâ:* "*Ol andağ* dağ *ol„ denir ki* "*bu böyle olmadı„ demektir. Oğuzlar bu kelimeyi alarak* "Dhag ol„ "*sözünü* "tekül„ *şekline çevirmişlerdir ki, bu da* "leyse„ *manasınadır.* "*Oğuzlar Ergulara komşu olduklarından iki oymağın dilleri de birbi-* "*riyle karışmıştır.*„[3]

Şu izah gösteriyor ki, "*değil*„ kelimesi bir tek kelime değildir. Aslında iki kelimeden mürekkeptir. Bunlardan biri menfi anlamını taşıyan "*dağ - değ*„ sözüdür. Öteki de ona vuku ve hudus manası, yani fiil hükmü katan "*ol*„ kelimesidir. Fakat iki helime kaynaşarak bir tek kelime halini almıştır. Öyle ki bugün "*değil*„e hüküm manası katmak için yeniden "*dir*„ de getirerek "*değildir*„ bile deriz[4].

I., II Radlof: Türk lehçeler lûgati denemesi, cilt III.

[1] Kırgız lehçesinde bu «tügül» sözü -yine menfi anlamında olmakla beraber - bizim kullandığımız iki şekilden yalnız birinde kullanılıyor: iki şey arasında mukayesede menfi olarak «ve hatta» makamında «et tügül su da yok» yani «et değil su bile yok» deniliyor. Fakat «bu böyle değildir» gibi menfi hüküm verme yerinde Kırgızlar «değil» demiyorla; «imes» diyorlar ki bunun «mez» olduğu meydandadır.

[2] Burada «dh» ile işaret ettiğimiz ses, eski Türk lehçelerinde görülen «d» ile «z» arasındahi sestir ki, Divanda da Arapçanın -«zel» denilen - peltek «z» harfiyle yazılmıştır.

[3] Divanü Lûgat-it-Türk, cilt: 3, sahife: 114

[4] Menfi anlamlı kelimeye «ol» getirmenin misalleri vardır, Burada iki misali zikredelim:

(1) «Yok» anlamına kullanılan «çoğ» sözüne «ul» katılarak «çoğul»

Şimdi bu "*dağ*„ kelimesini analiz edelim; etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3)
ağ + ad + ağ (z)

(1) Ağ: Ana köktür. Doğrudan doğruya "esas, varlık„ anlamlarınadır.

(2) Ad: Ana kök anlamının sahibi olarak onu kendinde temessül ettiren prenspal bir elemandır. "Esas ve varlık„ mefhumlarının sahibi demek, tabiî "var„ demektir. Ana kök kaynaşarak "*ad*„ şeklini alan ve sonradan üçüncü elemanın tesiriyle vokalini de kaybederek "*d*„ konsonu halinde kalan bu unsur "varlık vasfını haiz olan bir sahip„ anlatmaktadır.

(3) Ağ: Etimolojik şekilde de işaret edildiği gibi, bu elemanın (ğ) si (z) den değişmedir[1]. Manası "uzak saha„dır. Bu halde asıl menfi anlamı yine bu elemandadır ki bunun da bir (*V.* + *z*) den ibaret olduğu görülüyor.

Değil:

"*Dağ - daz*„ sözünün bu menfi anlamını böylece anladıktan sonra "*değil*„ sözünü analiz edebiliriz. Yukarıdaki izahlara göre kelimenin etimolojlk şekli şudur:

(1) (2) (3) (4)
(eğ + ed + eğ (z) + il)

(1) Eğ: Ana köktür. "Esas„ ve "varlık„ anlamınadır.

(2) Ed: "Sahip„ anlamiyle ana kök mefhumunu temessül ettiren elemandır.

---

yapılır (Radlof, III. «Şor ve Sagay lehçeleri). Radlof bunu (çok + ol) diye izah ederek şu misali de yazıyor. «adazı çoğul, icezi çoğul = babası yoktu, anası yoktu».

(2) Fransızca «nenni» kelimesi de (non + il) den yapılmıştır. (Dictionnaire étymologique de la langue française, par Oscar Bloch, T. I., P. 375)

[1] Bu ek, doğrudan doğruya (ağ) olarak, tamamlayıcı anlamda alınırsa (adağ) ve (dağ) kelimeleri çıkar. Bunların birincisi, -ana kökün «kudret, kuvvet» anlamiylc - kuvvet ve kudret sahibine nezredilen şeyi anlatır ki «adak» deriz. İkincisi de, yine o anlamla, huvvet ve kudret ve azamet kendisinde tecelli eden şeydir ki «dağ» dediğimiz odur. Bu sözde ana köke «ateş» anlamı verirsek «dağlamak» sözünün aslı olan «dağ» çıkar.

(3) Eğ: "*Ez*„den değişmedir. Varlık mefhumunun sahipten pek uzak bir sahada bulunduğunu, yâni sahibin varlıktan bir hissesi olmadığını anlatarak "var„ mefhumunu menfileştirir [1].

(4) İl : Bu suretle teşekkül eden yokluk mefhumunu çok engin ve yaygın bir sahaya naklederek ona şamil ve mutlak bir mana veren ektir.

(*Eğ + ed + ez + il = eğedezil*) sözünde, ana kök kendisinden sonra gelen elemanla kaynaştıktan sonra, baş vokal düşmüş, üçüncü elemanın (*z*)si de (*ğ*)ye çevrilerek, kelime son fonetik ve morfolojik şeklini almıştır: *DEĞİL.*

İşte böylece, (*değil*) sözü, "bir varlığın sahibinden çok uzak bir sahada alelıtlak tecellisi„ anlamına gelir ki bu da o sahibin varlıktan uzak, yani mahrum kaldığı demektir.

Dağılmak:

(*Dağ*) aslındaki (*ğ*)nin (*z*)den değişme olduğu anlaşılınca (*dağılmak*) sözünün etimolojisi de ortaya çıkar. Bunun etimolojik şekli şudur:

(1) (2) (3) (4) (5) (7)
(ağ + ad + ağ + ıl + ım + ak)

(1) Ağ: Çokluk anlamıyle ana köktür.

(2) Ad: Sahip anlamıyle ana kökü temessül ettiren elemandır.

(3) Ağ: Hakikatte (*az*)dır. Çokluğun pek uzak bir sahada kaldığını, yani onun menfisini ifade eder. Çokluk uzak bir sahada yayılınca tabiî dağılma hareketi başlamış olur.

(4) Il : Çokluğun sahipten çok uzak bir sahaya yayılışının şâmil ve alelıtlak olduğunu ifade eder.

---

[1] Burada da «ğ» konsonu «z» den değişme olmıyarak alınacak olursa - «dokunmak,temas etmek» anlamına olan- «değmek» kelimesinin «değ» aslı kurulmuş olur. Ana kökün «hareket» anlamıyle «değ»bir sahibin üzerinde bir hareketin tecellisidir. Bu da o hareketin o sahibe teması demek olur. Bunun «t» li şekli de vardır. «Teğ» sözüne süje veya obje anlamıyle «im» getirilerek «teğim» ve buna da tamamlayıcı «eğ» katılmasıyle «teğimeğ» kelimeleri kurulur. Son «ğ» konsonu «s» ye çevrilerek «temas» kelimesinin de etimolijisi bulunmuş olur. Böylece «temas» kelimesi de hareketin bir sahipte tecellisini ve bir süje veya objeye taallûknu ifade eder ki, hareketi yapanın başka bir süje veya objeye dokunmasını anlatan bir kelime olur.

(5) Im: (*Dağıl*) sözünün taallûk eylediği süje veya objeyi gösterir.

(6) Ak: Kelimeyi tamamlar, tayin eder, ifade eder, isimlendirir.

Görülüyor ki (*dağılmak*) demek, çokluğun uzak bir sahaya yayılarak darmadağın bir hale gelişinin ifadesi demektir.

(*Dağıtmak*) sözü de yine bu yolda analiz edilerek "bir failin çokluğu pek uzak bir sahaya yaymasının ifadesi„ manasını verir.

(*Değil*) sözünün "*tögöl, tugul, tügül, tekül*„ şekilleri de aynı mahiyettedir. Etimolojik şekillerini alt atla yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
Değil	: (eğ	+ ed	+ eğ	+ il)
Tögöl	: (öğ	+ öt	+ ög	+ öl)
Tugul	: (uğ	+ ut	+ ug	+ ul)
Tekül	: (eğ	+ et	+ ek	+ ül)

Ûde — Ûte:

Grek dilinde, yalnız başına ve yahut isim ve zamirlerle birlikte olarak kullanılan menfi anlamlı zarflar, (*ûde*) ve (*ûte*) kelimeleridir. Bunların sonlarındaki (*e*) ler, kendilerinden sonra gelen kelime bir vokalle başlarsa, düşerek (*ud*) ve (*ut*) şeklini de alır. Meselâ (*ud ûtos, ut' ekinos* = ne bu, ne de o) sözünde (*e*) ler düşmüştür. Bu düşüş, morfolojik bir hadisedir. Kelimelerin aslı (*ûde*) ve (*ûte*) dir ki tamamiyle bizim (*değil*) in (*değ*) parçasının aynıdır. Etimolojik şekillerini alt alta yazarsak hakikat hemen meydana çıkar:

	(1)	(2)	(3)
Değ	: eğ	+ ed	+ eğ (z)
Ûde	: uğ	+ ud	+ eğ (z)
Ûte	: uğ	+ ut	+ eğ (z)

Bu (*ûde*) ve (*ûte*) sözlerinin baş tarafına (*mi*) getirilerek ve baş vokaller düşerek husule gelen (*mîde*) ve (*mîte*) kelimelerinden yukarıda bahsetmiştik.

Dis — Dé:

(*Değ*) ve (*de*) ve (*te*) elemanlarındaki (*eğ*) ve (*e*) lerin sonlarındaki (*ğ*) konsonlarının uzak saha anlamlı bir (*z*) den değişme olduklarını gösteren en canlı dil varlığı, Fransız keli-

melerinin baş tarafına gelerek menfi anlamı veren (*dis*) önekidir. (*Dis*grâce, *dis*proportion) kelimelerinde olduğu gibi.

Fransızcada (*dé*) şeklinde de kullanılan bu menfi önekinin Lâtince aslı (*dis*) olduğunu biliyoruz. Bunun "uzaklaşma„ anlamını da görmek üzere Fransız etimoloji lûgatinden şu satırları okuyalım:

"Dé(*préfixe*). — *Lâtince* "dis„ *kelimesindendir ki uzaklaşma ve ayrılık anlamlarını gösterir.*» [*1*]

Türkçede hep bildiğimiz «*dış*» sözünün şekil ve manaca aynı olan bu (*dis*) önekinin etimolojik şekli:

(1) (2) (3)
(iğ + id + is)

tir ki, bu da (*değil*) deki (*değ*) parçasiyle (*ûde*) ve (*ûte*) ve (*dé*) kelimelerindeki (*de, te, dé*) parçalarının da sonlarında bulunan (*eğ*) lerin hep (*es=ez*) olmaları lâzım geleceğine en açık bir delildir.

Şu izahatı tamamlamak üzere, şimdi tetkik ettiğimiz kelimelerin etimolojik şekillerini de bir tablo halinde, alt alta gösterelim:

		(1)	(2)	(3)	(4)
Değil	[*T.*] :	eğ +	ed +	eğ (z) +	il
Ûde	[*Gr.*] :	uğ +	ud +	eğ (z) +	.
Ûte	[*Gr.*] :	uğ +	ut +	eğ (z) +	.
Dis	[*Lat.*] :	iğ +	id +	is +	.
Dis	[*Fr.*] :	iğ +	id +	is +	.
Dé	[*Fr*] :	eğ +	ed +	eğ (z) +	.

İşte görülüyor ki bütün bu seride elemanlar hep birdir ve hepsinde de menfi anlamı yine bir (*V.* + *z*) elemaniyle ifade edilmektedir.

*
* *

Türk dilinde menfi anlamlara delâlet eden sonek, edat ve kelimelerin birer birer analizi, Türkçeye yabancı denilen Grek, Lâtin, Fars, Fransız, Alman, İngiliz ve Arap dillerinde yine menfi anlamlar gösteren önek, sonek, edat ve kelimelerin bunlarla karşılaştırılması, gözümüzün önünde **"Güneş-Dil„**teorisinin şu parlak verimini canlandırmaktadır:

[1] Dictionnaire étymologique de la langue française, Par Oscar Bloch, T. I., P. 201.

" *Yeryüzünün kültür taşıyan dillerinde kültürel anlamları ifadeye* "*yarayan sözler ve ekler hep ana Türk dilinin zengin kaynağından* "*kopuşmuş, türlü prehistorik ve historik âmillerin tesiri altında aldıkları* "*şekillerin içinde hep Türkçenin kelime kuruluş şekilleri hakim bulun-* "*muştur.*„

Bu büyük hakikati **"Güneş-Dil„** teorisinin kanunları, artık hiç bir itiraz kabul etmez bir belâgatle, ortaya koymaktadır.

AZ

"Türkçede menfi anlamlar„ ve bunları ifade eden Türkçe sözlerin İndo-Öropeen ve Semitik denilen dillerdeki mukabilleriyle mukayesesi hakkında yukarıda verilen izahat, menfi anlamı veren elemanın bir (*V.* + *z*) olduğunu göstermiştir. Birçok kelime kuruluşlarına bir ek gibi dâhil olarak, bunlardaki ana kök mefhumlarını pek uzak bir sahaya nakletmek suretiyle o kelimeleri menfileştiren bu elemanın kendisi de, Türk dilinde tam bir kelime halinde yaşamaktadır. Bu kelime de (*çok*) zıddı olarak her gün kullanageldiğimiz (*az*) sözüdür.

(*Az*) kelimesinin Türkçede ikinci bir manası da, -(*azgın, azmak*) sözlerinde görülen- "hatten dışarı çıkmak, taşmak„ manasıdır ki, bu fikrin suya tatbiki ile bazı taşkın nehirlere de "*azmak*„ adı verilir.

(*Az*) kelimesinin etimolojik şekli şudur:

(1) (2)
(ağ + az)

(1) Ağ: Ana köktür. Burada kelimenin aldığı şekillere göre ana köke şu anlamlar verilebilir:

I. Büyüklük, çokluk manası;
II. Konkre ve abstre olarak hararet ve ateş manası;
III. Su manası.

(2) Az: Ana kök manasını kendinde temessül ettirerek onun yerine geçen bir eleman halinde görünüyor. Delâlet ettiği umumî mana, ana süje veya objeden çok uzak, pek geniş bir saha anlamıdır. Burada ana kökle kaynaşmasiyle doğrudan doğruya ana kök mefhumunu böyle uzak ve geniş bir sahada ifadeye yaramaktadır.

"Uzak ve geniş sahaya nakil„ manası iki türlü tefsir edilebilir.

I. — Merkezden en uzak sahaya kadar nüfuzunun şümulü suretiyle ana kök mefhumunun her sahada hükmü geçer bir kudrette bulunduğunun ifadesi;

II. — Ana kök mefhumunu, ana süje veya objeden pek uzaklara atarak süje veya ojbenin ondan ayrı ve mahrum kaldığının ifadesidir.

Görülüyor ki bu (*ağ* + *az* = *ağaz* = *az*) şeklinin gerek ana kökünü ve gerek mümessil ekini - birbirine zıt manalara varıncaya kadar - birkaç türlü izaha imkân vardır. Bu izahlardan her biri de, bu kelimenin aldığı şekillerden birer zümreye uymaktadır.

Şimdi, ana kökün üç anlamına ve ek elemanın iki delâletine göre kelimenin alabildiği manaları araştıralım:

Azlık, azalmak:

I. — Ana köke "çokluk, büyüklük„ manasını verelim. Bu halde "*az*„ elemanı, bu çokluğu, ana süje veya objeden çok uzak bir sahaya atar. Binaenaleyh bahsettiğimiz süje veya obje ne ise onun hakkında "*az*„ dersek bunun çokluktan pek uzakta kaldığı, yani çok olmadığı anlaşılır.

İşte burada "*az*„ elemanı, ana kök mefhumunun zıddına delâlet ederek, "menfi„ rolünü oynamaktadır.

Bu manada olan "*az*„ sözünden "*azlık*, *azalmak*„ gibi kelimeler çıkar. Bir örnek olarak bu kelimelerin etimolojik şekillerini yazalım

	(1)	(2)	(3)	(4)
Azlık:	(az	+ al	+ ık	+ .)
Azalmak:	(az	+ al	+ ım	+ ak)

(1) Az: Ana kökle kaynaşarak "çokluğun en geniş sahaya dağılıp ana süje veya objeden uzak kalması„ manasını veren ikinci derece prensipal köktür. [1].

(2) Al: Bu azlık mefhumunu mutlak ve şamil olarak ifade eden ektir.

[1] Burada (az) sözünü doğrudan doğruya ikinci derece prensipal kök olarak başa alışımız, bunun (ağ+az) yolundaki analizi biraz önce yapılmış olmasından ve müştak kelimelerin analizinde evvelce mahiyeti görülen ilk elemanların yeniden tekrar tekrar analizine hacet olmamasındandır.

(3) I.—Ik: Kelimeyi tamamlıyarak isimlendiren, manasını tayin ve ifade eden son ektir. Bununla **(azhk)** kelimesi tamam olmuş olur ki, "ana kök mefhumunun ana süje veya objeden çok uzak bir sahada alelıtlak tecellisinin ifadesi„ demektir. Böylece (*azlık*), mutlak ve şamil olarak, çokluğun zıddını anlatmış olur.

II.—Im: Kendinden evvelki elemanların verdiği "alelıtlak azlık„ manasını bir süje veya obje üzerinde tecelli ettiren elemandır.

Böylece teşekkül eden (*azalım*) kelimesi, alelıtlak azlığın bir süje veya objeye taallûkunu göstermiş olur.

(4) Ak: (*Azalım*) sözünü tamamlıyan, isimlendiren, manasını tayin ve ifade eden sonektir.

Bununla (*azalmak*) kelimesi de tamam olmaktadır ki "alelıtlak azlığın bir süje veya obje üzerinde tecellisinin ifadesi„ manasınadır.

Azîm, Azamet:

II.— Şimdi ana köke gene "büyüklük„ anlamını verelim. Fakat "*az*„ elemaniyle bunun azaldığını, küçüldüğünü değil, merkezden en geniş muhite kadar yayıldığı manasını kastedelim. "Oldukça yaygın, en uzak sahalara kadar nafiz bir büyüklük„ manası çıkmış olur. Buna "süje„ veya "obje„ ifade eden bir "*im*„ eki de getirelim:

(1) (2) (3)
(ağ + az + im)

şekli hasıl olur ki, "merkezden muhite kadar hükmü nafiz bir büyüklük kendisinde tecelli eden süje„ demektir. İşte, Arapça denilen ve "azîmüşşan„ gibi terkiplere bile sokulan "azîm„ kelimesinin mahiyeti meydana çıkmış olur.

Gene bu sözün en sonuna bir de "olmuş olmaklık, yapılmış olmaklık„ manalariyle "et„ ekini getirelim:

(1) (2) (3) (4)
(ağ + az + am + et)

şeklinde (*azamet*) kelimesini bulmuş oluruz ki, "merkezden muhite kadar her yere nafiz bir büyüklüğun bir süje veya obje üzerinde yapılmış, bulunmuş olması„ halini anlatır.

Azgın, Azmak:

III. — Şimdi ana köke konkre ve abstre olarak "hararet ve ateş„ manasını verelim.

Konkre olarak, bir yerde veya bir uzuvda mevcut olan ateşin pek uzak sahalara kadar yayılması ile, meselâ bir yaranın ateşinin bütün vücuda sirayeti manasına olarak, (*yara azdı*) demez miyiz?

Demek oluyor ki, (*azmak*) sözündeki bu anlam, ana köke konkre bir "ateş„ ve prensipal elemana da "uzak sahaya kadar nüfuz„ manaları vererek elde edilmektedir.

İşte buradan - konkre ve hattâ biraz da abstre anlam ile - "*azgın*„ ve "*azmak*„ kelimeleri çıkar ki, etimolojik şekilleri:

(1) (2) (3)
Azgın : (az + ıg + ın)
Azmak: (az + ım + ak)

tır ve birincisi "ateş ve hararetin en geniş sahada olarak bir süje veya objenin yakınında tecellisi„; ikincisi de "ateş ve hararetin en geniş ölçüde olarak bir süje veya obje üzerinde ifadesi„ manalarına gelir.

Azm:

IV. — Gene bu manayı tamamiyle abstre olarak yürekteki manevî bir ateş fikri üzerine tatbik edersek — enerji manasına olan — (*azm*) kelimesi çıkar ki "yürekteki ateşin en geniş ölçüde bir süje veya objede tecellisi„ demektir.

Azmak

V. — Bir de ana kökü "su„ anlamıyle alalım. Senenin bazı mevsimlerinde taşarak kendi yatağını aşan suların ekserisine verilen (*azmak*) isminin esasını bulmuş oluruz. Bunun etimolojik şekli olan:

(1) (2) (3)
(az + am + ak)

ta (*az*) merkezden muhite taşmış bir su olduğuna göre,(*azmak*): "yatağını taşarak uzaklara kadar yayılan suyun bir süje veya obje üzerinde tecellisinin ifadesi„ demek olur. Bir takım nehirlere verilen (*kara azmak*) gibi isimler işte bu mana iledir.

Görülüyor ki, "*Az*„ sözünün analizi bize bir çok orijinal Türk kelimelerinin hakikî anlamlarını ve lojik kuruluşlarını **(Güneş—Dil)** teorisinin parlak ışıklariyle aydınlatmaktadır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
DİL NEDİR?	3
İnsan dili, hayvan dilleri	4
Dilde mana	5
Mananın ifadesi ihtiyacı	6
İşaret dili, ses dili. . .	7
SES NEDİR?	9
İnsan ses cihazı . . .	10
Seslerin nevileri . . .	11
VOKALLER	12
İlk vokal meselesi . .	14
Basit vokallerin bağlanışları	15
Vokal değişmeleri . .	17
KONSONLAR	18
Konsonların tasnifi . .	19
Konsonların çıkakları .	19
Konson kategorileri . .	23
Sürekli ve süreksiz konsonlar	23
Yumuşak ve sert konsonlar	24
Titrek, akıcı, ıslıklı ve fışıltılı konsonlar . .	25
Yarım vokaller	25
Mürekkep konsonlar .	27
Konson değişmeleri . .	28
FONEMLER	32
Fonemlerin teşekkülü .	32
İlk fonemlerin şekilleri	33
İlk telâffuzların monofonemliği	34
Monosilâpların teşekkülü	35
Monosilâpların şekilleri	37
Polifonemlik şekiller .	39
Monofonemler üzerinde mana birikimleri. . .	40
KELİME KURULUŞLARI	47
Dillerde tekhecelilik (Monosyllabisme). . .	47
Dillerde bitişkenlik (Agglutination)	48
Dillerde bükülgenlik (Flexion)	51
Türkçede Flexion emareleri	52
(Flexion) un mahiyeti .	53
GÜNEŞ-DİL ANALİZ METODU.	61
Semantik analiz . . .	63
Ana kök manaları . .	64
İlkel Şuurda Güneşin değeri	65
İlk şuur objesinin münakaşası	66
Güneş mefhumunun yayılması	68
Ana kök manasının tayini	69
Ek manaların tayini . .	70
Fleksiyonlu kelimelerin analizi	77
Mürekkep eklerin analizi	78
Kontrol sistemi . . .	79

	Sayfa
GÜNEŞ-DİL ANALİZ ÖRNEKLERİ	80
Kadın anlamlı kelimeler	80
Kadın	80
Gattin	82
Zen	82
Hadım	82
Femme	83
Dame	86
Bayan	89
Hanım	91
Mer'e	92
Dişi	93
Erkek anlamlı kelimeler	95
Er	95
Erken	96
Ermek	97
Eğer	98
Erk	99
Erkek	100
Eren	101
Mert	102
Recül	103
Homme	105
Batur	110
Yaz	114
Çağ	119
Menfi anlamlar	123
Sız	127
Me - Ma	137
Ne	147
Yok, hayır	152
Değil	157
Az	163
İçindekiler	167